

სპეკიის

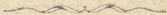
თ ვ ი უ რ ი

წელიწადი მეორე

№ II

თებერვალი, 1899

164

ქუთაისი
ღამბაშიძის სტამბა * Типография Гамбашидзе
1899

შინაარსი:

პირველი განყოფილება.

		83.
I	სცენიდან ნათქვამი „ნიმრობას“ — ლექსი აკაკის	1—2
II	საავადმყოფოში, მისივე	3—15
III	სცენიდან ნათქვამი, (ლექსი) მისივე	16
IV	ხაზანში, დრამა 4 მოქ. შევედესი	17—66
V	საპარტველოდს დედა-ძალაძი ტფი- ლისე—მ. გ. ჯანაშვილის	67—96
VI	ბიბლიოგრაფიული შენიშვნები— აკაკის	97—112
VII	ორი გერმანელი მცენიერის აზრი ქართული ენის შესახებ—კ. თ-ისა	113—128

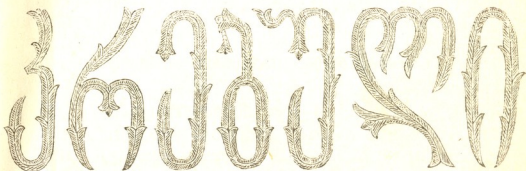
მეორე განყოფილება.

I	სოფელი წივია—ს. გაჩეჩილაძის	1—24
II	მასალები ქრისტიანობის დაცემის ღ ისლამის გავრც. ისტორიისა დასავ- ლეთ საქართველოში—ზ. ჯ.	25—40
III	ისტ. ლექსი, ლეგენდა, ზე გამოცანები ს. არგვეთაში დაწერილი ს. შერვალაძის მიერ	41—48

ს პ ე პ ი ს

თ ვ ი უ რ ი

წელიწადი მეორე

№ II

თებერვალი, 1899

ქ უ თ ა ი ს ი

ლამბაშიძის სტამბა * Типография Гамбашидзе

1899

0 4 7 0 2 19

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 16 февраля 1899 г.

შინაარსი:

მარველა განყოფილება.

		83.
I	სცენიდან ნათქვამი „ნიმულობას“ — ლექსი აკაკის	1—2 ✓
II	საავადმყოფოში, მასივე	3—15 2011
III	სცენიდან ნათქვამი, (ლექსი) მასივე	16 ✓
IV	ხაზანბი, დრამა 4 მოქ. შეველესა	17—66
V	საქართველოდს დედა-ქალაქი ტფი- ლისი—მ. გ. ჭანაშვილის	67—96
VI	ბიბლიოგრაფიული შენიშვნები— აკაკის	97--112 7
VII	ორი გერმანელი მცენიერის აზრი ქართული ენის შესახებ—კ. თ-ისა	113-128

მეორე განყოფილება.

I	სოფელი წავა—ს. გაჩეჩაძის	1—24
II	მასალები ქრისტიანობის დაცემის ინსტრუქციის გავრც. ინტერკონსტანტინოპოლისის ლეთ საქართველოში—ზ. ჭ.	25—40
III	ინტ. ლექსი, ლეგენდა, ჭ გამოცანები ს. არგვეთაში ჩაწერილი ს. შერვაშვილის მიერ	41—48

სცენიდან ნათქვამი

„ნანობას“.

ცაში ვარსკვლავი ვარსკვლავზე
ღვთისაგან დანათესია,
მაგრამ იმათში უკვლავზე
შექურა უკეთესია!...

ბევრია ჩვენში დღეს ნინო
ზირთა-მზე, მზეთ-უნახავი,
მაგრამ იმ ნინოს მსგავსის კი
არავისი ვართ მნახავი.

ის სულ სხვა იყო!.. სულითაც
იგივე შეენიერება!...
მკურნალი ივერიისა,—
საერო ბედნიერება.

მას არ ჰქონია საუნჯე
დაუდებელი ფასისა.
სიმდიდრეთ ხელში ეჭირა
უბრალო ჯვარი ვაზისა.

და ის მოგვიძღვნა ქართველებს
საშეღაშეიღო სიმდიდრეთ,
ჩვენს სჯულა და ეროვნება
ორივე მასზედ ვამკვიდრეთ!

მისის ტრემლებით ნაბანო,
შეკრული იმისივე თმით;
სურვილით გამაგრებული,
განმტკიცებული გულის თქმით.

ზვანგა

ს ა ა ვ ა დ მ შ ო ზ ო შ ი .

ნახველები არ გამომღევიან. დილიდან საღამომდე გაუწყვეტლად მოდიოდენ. ვებრალებოდი ყველას, ნატრობდენ ჩემ დღეგრძელობას და ღმერთს მავედრებდენ: ზოგმა ათასი წელიწადი მინატრა, ზოგმა ხუთასი და ზოგმაც სამასი!.. ასზე ნაკლები არავის გაუმხელია!... მაგათი გულ-კეთილობა, თვარა მე ვისთან რა მიმიძღვის სამაგიერო, რომ ასე მვალერსებიან და გულ-უხვად მლოცავენ?—ვამბობდი გუნებაში.—ცხოვრებაში გამოსადეგ ღირსებათა მოკლებულს, იმის შეძლებაც არა მაქვს, რომ ხან-და-ხან პური მივაწოდო ხოლმე და მით ამათი გული მოვიგო!... საწყალი მგოსანი ვარ!.. ერთი უბრალო ჩანგის მეტი არა გამაჩნია რა!... მაგრამ იმითაც ცხოვრებაში საპირადო ფონს ვერ გავდივარ!... ან კი როგორ უნდა გავიდე?!... სად რასა ვხედავ სადღესასწაულოსა და სასიხარულოს ჩვენში, რომ სიმები ხმა-ტკბილად ავაუღერო?... ყველგან სამგლოვიარო ნიშნებია!... მეც ზარს ვამბობ. და ვის რად უნდა ეს ჩემი მწარე ხელობა?...

ვინ მოისმენს სიამით, დამშვიდებით ზარის ხმას და მის რად შეუყვარდება მისი მთქმელი? მაგრამ შემცდარი ვყოფილვარ! ამას რას ვხედავ?!.. თან-შობილი გულ-კეთილობა რჯულზედაც უმტკიცესი ყოფილა!... თვითქმის იგივე ბუნება!... გაუყრელი და გაუშორებელი!.. ქვეყანას ჩემგან დაუმსახურებლადაც ვყვარებ ვივარ და კურთხეულ იყოს ადამიანის გულ-წრფელობა!.. ამას ფიქრობდი დიდხანს და ამ ფიქრებშიაც ჩამეძინა... სიზმრად ვიძილისშორისე სანახავი რამ სანეტარო და საარაკო: გაიხსნა ცა, გადმოეფინა მალლით ნათლის სვეტი კიბედ და ზედ ჩამოჰყვა სხივოსან-მოელვარე მთავარ-ანგელოსი. ხელში უმაღლესი, ზეკიური, განჩინება ეჭირა. მიიხმო ჩემი მნახველები ყველა ერთად და გადასცა მათ ყოვლის-შემქმნელის ნება: „ისმინა უფალმან ვედრება თქვენი და მოგანიჭათ სავედრებელი!... თვითოეულ თქვენგანს ერგო საამქვეყნოდ იმდენი წელიწადი, რამდენიც ინატრეთ ამ მომაკდავისათვის (მომაშვირა მე ხელი). აჰა, მიიღეთ, თვითეულმა თქვენ-თქვენი საბუთი. შევიძლიათ თქვენდა გუნებისად მოიხმაროთ, ესე იგი, თუ მოისურვებთ, სხვასაც უზიაროთ! და თქვენი სურვილიც ხომ ის იყო, რომ ამ ავადყოფისათვის გადაგეცათ? ახლა ხომ თქვენ ხელით არის სურვილის დაკმაყოფილება და რას იტყვით? აძლევთ, თუ თქვენთვის იტოვებთ? აბა, შენ სთქვი, ათასის მნატურლო!“

შეკრთა ჩემი მოკეთე. აღელვდა. დიდხანს ხმა ვეღარ გამოიღო და ბოლოს როგორც იქმნა, წამოიკრინა: „ამ საბუთში არა სწერია, რომ სხვასაც გადაეცემა?!“

—არა!... მაგრამ ვე შენს ნება-სურვილზე და მოკიდებული.

—ჯაი თუ ცოდვით ჩამეთვალოს, რომ სხვასაც ვუზიარო?

—მაგის თავმდეზი მე ვარ, რომ—არა!... აბა რაღას ყოყმობ? რას გაუმეებულხარ? უთმობ რასმე ამ აკადემიოფსაც თუ არა?

—რა ვქმნა, შენიჭირიმე?... ღვთისა და მის წმინდა მოციქულის წინაშე ტყუილი ძნელი გასაბედავია!... „ათასი წელი ვითარცა გუშინდელი დღეა!“ ბრძანებს წინასწარმეტყველი და, თუ მართალია, ერთი დღე რაღა გასაყოფი და გასანაწილებელია? თუ თქვენი ნებაც იქმნება, ბარემ, სულ მე დამრჩეს!—სთქვა, როგორც იქნა გაბედვით, ჩაიდვა საბუთი ჯიბეში და ურცხვად გაიარა კარი... ჩემსკენ აღარც კი მოუხედნია.

—შენ რაღას იტყვი, ხუთასის მიმღებო?

—მე, შენიჭირიმე, რაღა უნდა მოგახსენო?... ღირსი არა ვარ მაგ უხვი მოწყალების!... ხუთასი წელიწადი მათუხალას დღეა. იმან ცოტა მეტიც იცოცხლა, მაგრამ დღეს ძვლიც აღარსადა სჩანს და ასავალდასავალიც არავინ იცის!... ისიც ისე გაჰქრა, როგორც ყველა! საუკუნეთა ზღვაში ხუთასი წელიც ისეთი წვეთია, როგორც ერთი წამი. მართალია, მაგ აკადემიოფისათვის ვინატრე და გამოვითხოვე ეს ხუთასი წელიწადი, მაგრამ, კარგად რომ გავსინჯოთ, ბევრს არას გამოადგება!... მით უფრო, რომ თვითონ საზიარებელია და მე რაღა ვუზიარო?! კაცს თქოთქმის ქვეყნიური ანგარიში გაუწმენდია, ზეცისთვის ემზადება, ახლა მაკის ხელის შეშლა, გამობრუნება... მერე კიდევ ხელაძლად, იგივე აუცილებელი... სულ-ხორცის გაყრის

წამები!... აღარა ღირს მაგისტრის წვალებად!... ისევ მე დამრჩეს, თუ უკაცრავად არ ვიქნები!... ეს რომ სთქვა, შეიღვა უბეში საბუთი და გატრიალდა.—წავიდა აჩქარებით. აღარ გავხსენებია.

—მაშ, ახლა თქვენ რაღას იტყვი, ვინც უფრო ნაკლები ინატრეთ ამ ავადმყოფისათვის?... დაეკითხა ყველას ერთად ზეციური მოციქული.

—ჩვენ?—უბასუხეს ერთხმად—ჩვენ რაღა გვეთქმის?—თუ კი ათასისა და ხუთასის პატრონებმა ვერა გაიმეტეს რა... ჩვენის მხრით ხომ მეტი ირობა იქმნება მცირედის შეღწევა?... მით უფრო, რომ მეტი ირობა ამპარტავენობის ნაყოფია და ამპარტავენება კი ღმერთისა სძულს! ვერ ვიზამთ ღვთის საწყენ საქმეს! მის მოწყალებას ვერ დავიწუნებთ, და სხვის გადასაცემად ვერ გავიმეტებთ... დარჩეს ჩვენთვის!..“ მოუქირეს ხელი საბუთებს და მოჰკურცხლეს, უკანაც აღარ მოუხედნიათ, ხომ არავინ მოგვდევსო? დავრით ჩვენ ორი მარტო: მე, მომაკვდავი, და უკვდავი, ზეციური მოციქული. შემომხედა წმინდამ, გაიღიმა, ნათელი მიაფინ-მოაფინა და მკითხა: რას იტყვი?

—რა უნდა მოგახსენოთ?—ვერ გავამტყუნებ! ეგენი გარეშეები არიან... მეგობრები, რომ იყონ, ან ჩემიანები... სისხლ-ხორცი!... მაშინ კი...

—მეგობრები? მეგობრობა კი გჯერა?

—საზოგადოთ არა... რადგანაც მეგობრობა გარე-მოების შვილია, დროებითი და ხან-მოკლე!... კერძოდ —კი! მაგრამ ისიც ისე იშვიათია, როგორც ერთხელ მხოლოდ ცით ქვეყნად მოკლენილი მანანა.—მადლობა უფალს!... ამგვარი ერთად-ერთი მეგობარი მეცა მყავს.

—სარწმუნო?

—ღიახ. ის ჩემთვის არც სულსა და არც გულს არ დაიშურებს, თვითქო ჩემი თანამოსიხლ-ხორცე იყოს..

—მაშ კარგი! ვნახავთ ყველას!... შენ შევიძლია ყველას უყურო და ისინი კი ვერ დაუნახვენ!...

ეს რომ ბრძანა, გადააქნია კვერთხი და უცბად მის წინაშე გაჩნდა ჩემი მეკობარი.—ისე შეეწუხებია ჩემს ავადმყოფობას, რომ გამხდარიყო და ფერიც მიხდოდა.

—უბაროდენ და მოილხენდი!—უბრძანა ნათელ-მოხილმა—შენს მეგობარს სასიკვდილო აღარა სჭირს რა! პირაქედ მის წილ-ხვედრ სიცოცხლეს უნდა მიემატოს კიდევ ასი წელიწადი. ასე ინება ყოვლის შემძლებელმა. მერე აღარ შეიძლება, მაგრამ ჯერ კი, სანამ არ ჩამიბარებია მისთვის ეს წყალობა და ჩემ ხელთ არის... შემძლია გავანაწილო და გადავსცე რამოდენიმე იმასაც, ვისთვისაც ის მოისურვებს... დანარჩენს კი თვითონ ჩაიბარებს და მერე გადაცემის უფლებაც აღარ ექმნება!... ეგება შენთვისაც მოინდომოს რამე გადმო-საცემად.

—მაგას რაღა იღვი უნდა, წმინდაო-ძლიერო?!

—მაშ კარგი! დავეკითხები...

—დაკითხვა რაღა საჭიროა! ჩვენი ქონება ვის გაუყვია? მთელი ქვეყანა დაამოწმებს, რომ ჩვენი ყო-ლიფერი საზიაროა.

—მაშ რამდენი გერგება აქედან?

—ნახევარი. ეს წვეულებრივია!!... ასი მანეთი რომ ჰქონია, მე ორმოც-და-ათი ისე წამილია, რომ არც კი მიკითხავს, და მასაც სასიამოვნოდ დარჩენია... ნახე-ვარზე, აქაც არას იტყვის!...

—მაშ რადგანაც თანასწორად გიყვიათ დღემდე

ყოლიფერი, ღღესაც ისე უნდა იქმნეს: შენ გაქვს შენი საკუთარი ოც-და-ათი წელიწადი სასიცოცხლოდ; ისიც შუა უნდა გავჰყოთ და იმას გადავსცეთ. ესე იგი, თხუთმეტი! ამ თხუთმეტს გამოვრიცხავ ორმოც-და-ათიდან და შენ დაგრჩება ოც-და-თხუთმეტი... თანახმა ხარ?—

—ეგ ანგარიში, მგონია, საჭირო არ უნდა გახლდეს!—მე როცა იმისგან ასის ნახევარი მიმიღია, იმ დროს მქონია საკუთარი ჩემი ათი მანეთი, მაგრამ იქიდან ნახევრის მიცემა, არც მე მიფიქრებია და არც იმას მოუთხოვია... ჩვენში მაგგვარი ანგარიში არ არის ხოლმე, და ახლაც ჩვეულებას ვერ ვუღალატებთ!... ნახევარზე ისიც არას იტყვის... პირიქით კიდევ გაიხარებს, რომ მეგობარს გამოვადევი... ვასიამეო!... და თქვენც ნულარას დააკლებთ. მიბოჩეთ მთლად ეგ ორმოც-და-ათი წელიწადი!

კარგი!—უბრძანა—პასუხს მიიღებო!... გადააქნია კვერთხი ჭ გაჰქრა მეგობარი.

შემომხედა ცისა და დედამიწის შუამავალმა.—ეს არის ის მეგობარიო?!

—სწორედ!—ვუპასუხე მეც—ეგ არის, მაგრამ ღღეს ვერ არის ჩვეულებრივ გრძნობა-გონებაზედ და რაც მოგახსენათ მისი გულის-პასუხი არ არის... ჩემ გამოჯავრსა და მწუხარებას შეუშლია!...

—შეშლილი შენა ხარ და გრძნობა-გონებაც მოტყუებული გქონია, რომ ამდენ ხანს ვერ გიკვნია მეგობარი!... ახლა შენი სისხლ-ხორცებიც ვნახოთ! აქ მოვიყვან ყველას რიგ-რიგისად და გამოვცდი!... გაჩნდა ჩემი საყვარელი ძმა. სიხარულით სახე გაბრწყინებოდა... დაემხო მახარობლად მოვლენილის წინაშე, მაღლი შესწირა და სიტყვა აღარ აცალა: „შევიტყე,

ყოვლად მოწყალეო, რა ბედნიერებაც მოვლენია ჩვენს
ოჯახის გვირგვინს!... ორასი წელიწადი ხუმრობა არ
არის!!...“

— ასე მალე?!...

— ქვეყანა სწრაფია და ყურ-მახვილი!... რაც არ
ქმნილა, იმასაც მოისმენს, რაც არ თქმულა--გაიგონებს,
თვარა ნამდვილი როგორ გამოეპარება?!

— მართალია, მაგრამ ერთი ორად კი ეყურება!...
ორასი გადამეტებულია!... მხოლოდ ერთი საუკუნე
მიენიჭა შენ ძმას!..

— კმარა ეგ ასი წელიც!... საუკუნო, სახუმრო არ
არის!!... ჩვენ მაგის ღირსიც არა ვართ.

— იმ საჩუქრიდან შენც უნდა გარგოს რამ შენმა
ძმამ და რას სჯერდები?

— განა თქვენ თვითონ არ მოკვებსენებათ, რომ
ძმა ძმის მონახევრეა ყოლიფერში?

— დიახ, მაგრამ მემკვიდრობითში და ეს ხომ კე-
თილ-შექენილია და კანონიც აღარას იძლევა.

— კანონი?— ჩვენ ქართველები, ყოვლად მოწყა-
ლეო, ხან-და-ხან, როცა გარემოება მოითხოვს ხოლმე
პატრიოტებიც გახლავართ. და მეც ამ ჟამად ვახტან-
გის კანონს დავადგები. იქ ძმას ძმის შენაძენშიაც გაყ-
რამდე წილი აქვს!— შემძენი მხოლოდ საპირნაზულოდ
ათის თავს აიღებს მეტს, და მერე კი დანარჩენს შუა
გაჰყოფს. აქაც გამოიირიცხოს ათი წელიწადი ასიდან
და ორმოცდა ხუთი მეზობოს... რა გაეწყობა?— მეტს
აღარ ვითხოვ, ნაუსამართლევი არა მინდა რა!..

კარგიო. უბრძანა ქვეყნად სწორ-უზოგარმა და
გაისტუმრა. მას შემდეგ შემოვიდა ჩემი ალერსიანი,
ჩემი ენა-ტკბილი და, ყოველთვის რომ თავს მევლება

ხოლმე. მუხლებზე მოეხვია ღ მადლი შესწირა. იმას ოთხასი გაეგონა; მაგრამ ზეციურმა მახარობელმა გაუსწორა და უბრძანა: მარტო ასია და იქიდანაც ცოტაოდენი, თუ თვითონ მოიხურვებს, მისიანებსაც უნდა ერგოს რამე!.. შენც როგორც დას ხომ უნდა გერგოს და რამდენს ითხოვ?..

—მე?—თვალი დაუდგეს ახლანდელ კანონს, რომ ქალებსა სჩაგრავეს და მეთოთხმეტედის მეტს არას აძლევს!.. მაგრამ ჩემი ძმა, იმას კი შემოვევლე გარს, კანონს არ უყურებს!—ებრალემა ჩემი წვრილი შვილები და თუ კი რამ იშოვნა ხოლმე მეც უნაწილოდ არ მაგდებს!.. მისით მიდგია სული!.. რომ ვიანგარიშოთ ნახევარზე მეტი ჩემია ხოლმე, მაგრამ ახლა კი მეოთხედს დავჯერდები, მეტით არ შევაწუხებ იმას კი დავენაცვლე.

კარგიო, უბრძანა და გაისტუმრა. ახლა ხომ ნახე ძმაცა და დაც?—მკითხა—რალას იტყვი ან ერთზე?

—ძმა ცოტა ანგარი გახლავსთ, მაგრამ მაინც კიდევ კარგია დღევანდელ პირობაზე!.. იმაც გასაკვირველია, რომ სულ არ გამგლიჯა!

—და?

—და ერთი საწყალი ვინმეა... გულ-კეთილი... უნდა რომ შვილები დაზარდოს... მათ ბედნიერებას მოესწოროს: დააცოლშვილიანოს... შვილი-შვილებიც ნახოს თავის თვალით... მათი აკვანი არწიოს!.. მათ ტიკტიკსა და ცუნცუნს უყუროს... და ამას ყველას დრო უნდა!.. ოცდა ხუთი წელიწადი ცოტაც არის... არც კი კმარა...

—კარგი! ეგრე იყოს! ახლა, კიდევ უფრო მახლობელებიც ვნახოთ! გაჩნდა ჩემი სულის კოლოფი! ჩემი სიცოცხლის კავშირი, ცოლი. მწუხარებით კრიკა

აღარ ესხნებოდა!—უკმეხად იკითხა: მართალია რომ ჩემ ქმარს უკვდავება მინიჭებია?

—არა! ტყუილია!.. მხოლოდ ასი წელიწადი, და იქიდანაც წილი უნდა დაედვას იმას, ვინც მისი უფრო მახლობელი და საყვარელია...

—მართლა? ეგ კიდევ კარგია!.. ჩემზე უფრო მახლობელი ვინ ეყოლებოდა? გვერდი-გვერდზედა ვართ!.. და სიყვარულითაც ისე უყვარვარ, რომ თავს ურჩევნივარ. უერთმანერთოდ სიცოცხლე ჩვენი ნაღველ-შხამია.

—კეთილი! მაშ შენ უნდა გერკოს და რამდენს მოითხოვ?..

—რამდენიც შესაძლებელია!.. იმას რაც კი რამ აბადია, სულ ჩემ ხელშია. რაც მინდა ვხარჯავ, რამდენიც მინდა ვახარჯებ!.. ეგეც აქ მიბოძეთ და მე და იმან ვიცით!..

—არა!.. ეკრე არა მაქვს ნაბრძანები!.. უთუოდ მე უნდა გაკანაწილო და კიდევაც თანასწორად გაგიყოფთ: თქვენ ორივეს სიცოცხლეს შევკეცავ ერთად, ზედ ამ ნაბოძკარ ას წელიწადსაც შევსვამ, და მერე ისე დავჰკრავ ლარს, რომ მეტი არც იქით გადავყვას და არც აქედ... ორივე ერთად უნდა დაიხოცოთ, რადგანაც ისე მოყვარული ყოფილხართ ერთმანეთის, რომ უერთი-მეორეოდ სიცოცხლე არ გინდათ!..

—ეგ ვერა, მაგრამ როგორ იქნება?!. ორივე ერთად რომ მოკვდეთ, ქირის-უფალი ვინ-ღა გვეყოლება? ჩვენ, თუ არ ერთმანეთს, სხვებს ვერავის ვენდობით!..

—მაშ კარგი! რადგანაც მაგისი გზინებია, ცოტა

მეტს მივსცემ შენ ქმარს, რომ მკვდარს გიქირისუფ-
ლოს და გიპატრონოს.

—უი, არა, შენი ჰირიმე!.. მოგეხსენებათ... კა-
ცებს არ უყვარსთ გულის დადება... ძალიანაც რომ
უნდოდეთ მაინც დააკიწყდება—დარჩებათ რამე!.. და
ჩვენ ქალები კი უფრო ბეჯითები და სანდო ვართ მაგ
გვარ საქმეში.

—აგრე იყოს! შენ დაგიტოვებ ერთ ორ კვირეს,
სანამ დამარხავდე და წეს'ა და რიგს აუსრულებდე.

—მფარველო და მწყალობელო! ორი კვირე რა
სახსენებელია... მერე ორმოცი და წლის წირვა ვინდა
გადაუხადოს?

—კარკი, წელიწადი იყოს!..

—მარტო ერთი წელიწადი?.. არა კმარა!.. რაც
მეტი მოხსენება ექნება, ის არ ემჯობინება მაგის სუ-
ლისათვის? თუმცა ჩემთვის კი უფრო მეტი ტანჯვა იქ-
ნება, რამდენსაც მეტს ვიცოცხლებ!.. ვაი ჩემი ბრალი,
რომ უნდა ვიტანჯო და მაგის ხსოვნაში ვათენ-კაღამო!..
მაგრამ რა ვცნათ, ქმრის სიყვარული მაღლით ნაბძანე-
ბია... მარტო მაშინ კი არ უნდა გვიყვარდეს ქმარი,
როცა ხორციელად გვერდში გვიდგას და ვეხვევით!..
როცა აღარა გვეყავს, მაშინაც უნდა ვიგონებდეთ... და
ნამდვილი სიყვარულიც ის არის!..

—მართალს ამბობ!.. მართალს!.. და, მაშ, რამდე-
ნია საჭირო?.. ათი გეყოფა?

—არა!..

—ოცი არ იკმარებს?..

—არც ეგ!

—ორმოცი?

—ეგეც ცოტა იქნება!.. მით უფრო, რომ, თქვენ-

თან რაღა დავფიცო, მაგ უბედურს ცოდვაც არ ში-
უძღვის ცოტა საიქიოსკენ!...

— ორმოცდა ათი?

— მე მეყოფოდა, რომ თვითონ ქმარიც დამეთან-
ხმებოდეს... მაგრამ ვიცი, რომ ის სულაც არას ინდო-
მებს!.. საბრალო სულიმას იძახის, ამ ტანჯვას სიკვდი-
ლი მიჩვენიაო!.. ნუ გაუმტყუნებთ ნატვრას!.. დეე,
იმან განისვენოს სიკვდილით და მე კი ვიტანჯო სი-
ცოცხლით!.. ნუღარას დააკლებთ!.. მიბოძეთ ევ ასივე
წელიწადი, რომ...

აქ გარისხებულმა ანგელოსმა ჩემს საჭირისუფლოდ
მომზადებულს სიცოცხლის მოკავშირეს, სიტყვა აღარ
აცალა და გააქრო ჩემი სულის კოლოფი. აღარ მოუ-
ხედნია ჩემთვის სხივოსანს, და რომ მოეხედნა, მეც აღა-
რა შექნებოდა რა სათქმელი!..

ცოტა ხნის უკან, შემობაჩუნდა მოხუცებული მამა
ჩემი, და მოეხვია მუხლებზე სასწაულ-მომქმედს.

— შევიტყვია მოხუცო, რაც ამბავია.

— ქვეყანა ღალადებს!... კურთხეულ არს უფალი
უფლებათა!..

— შენ საამქვეყნოდ ბევრი აღარა დაგრჩენია რა...
და არ გინდა რომ რამდენიმე წელიწადი გიზიაროს
შვილმა მისის საჩუქრიდან?

— რას მიბრძანებ!.. დავრდომილთა ნუგეშო და
ცოდვილთა სასოო!.. ნეტავი იმდენი დღე მქონდეს,
რომ პირიქით მე დავუთმო და მივუმატო მის წუთის
სოფელს!... მაგრამ თვითონ თქვენ ბრძანეთ, რომ მე
ბევრი აღარა დამრჩენია რა, ღ ისიც რომ გავანაწილო,
აღარცა რა მე დამრჩება და არცა რა მას მივმატება...

რაც ღმერთს მისთვის მიუნიჭებია, მისი უნდა საკუთრად.

ის რომ წამოდგა დაემხო ზეციური სტუმრის წინ დედაჩემი, ააპყრო ხელები მაღლა და ნეტარების ცრემლები ღაბა-ღუპით ჩამოდიოდა დამკნარ სახეზე...

—ჰოი, ყოვლად სანატრელო და სასიქადულოვ! — შეჰყვირა ხმა-მაღლა — დიდ არს მომავლინებელი შენი და საკვირველ არიან საქმენი მისნი. იყავნ ნება მისი კურთხეულ ამიერიდგან და უკუნისამდე, ვინც მიანიჭა ჩემს საბრალო შვილს საუკუნის სიცოცხლე!..

—დიახ, მიანიჭა, მაგრამ პირობით!

—პირობით?!.. რა პირობით?

—თუ ამ ქვეყნად სადმე იშოვნის თავის თავად ათს წელიწადს, მაშინ ნაბრძანები მაქვს მეც ჩემის მზრით მივუმატო ოთხმოცდა-ათი, შევესრულო ასად და დავუმტკიცო.

—მერე?

—ვერ ვიშოვეთ... ერთი წამიც არავინ გაიმეტა!..

—მე რამდენილა დამრჩენია სიცოცხლე?

—სწორედ ათი წელიწადი, არც მეტი არც ნაკლე...

—მაშ მიიღე ჩემგან... მიუმატე და მე განმიტევე მშვიდობით!... შეევედრა სიხარულით. მე ტანში ჟრუანტელმა დამიარა... გულმა ძგერა დამიწყო, მოვიინდომე რომ მივეარდნოდი და მოვხვევოდი... მაგრამ... ამ დროს გამომეღვიძა. დოქტორი მადგა თავზე და მეკითხებოდა: ძილში შეოთავდი და ხომ არა გაწუხებს რა... მაგდენი ძილიც არას გარგებს... აგერ შუადღემ მოატანა!... მნახველები დიდი ხანია გიცდიანო!

— მნახველები?.. უნდა შემოვიდნენ, მეალერსონ?...
— მე, მადლობის გადახდით დამღალონ? მეფარი-
სველონ... იმტყუენონ ღვთისა და კაცის წინა-
შე?!.. არა... არა... ნუ შამოუშვებთ! დაითხოვეთ ყვე-
ლა!... საზარელის ხმით შეეძახე დოქტორს და კიდევაც
დავკარგე გრძნობა!... მკითხველო თუ იპოვნო ის ჩემი
გრძნობა, ნუ გინდა!... ჩემი არ იყოს, ცხოვრებაში
ბევრს ვერას გამოგადგება, — შეგაცდენს და მოტყუე-
ბული დარწმობი.

ბეჭედი

სცენიდან ნათქვამი.

ზოეტების ბედის-ვარსკვლავს
ქვეყნად ვერა შეედრება:
მათს სიკეთე-დღეგრძელობას
სუეველს ღმერთს ევედრება.

არავის ჰქავს ქვეყანაზე
მათადენა შეგობარა!
ეველას უნდა მათი ნახვა—
უევათ მათი საუბარა.

ჭირში, ლხინში, სუეველგან,
მზად არიან მისცენ მხარა!
„ვაშა-ვაშას“ შესძახიან
და ბანს აძლევენ მთა და ბარა.

ქვეყნის მათზე გულ-უხვობა
დიდია და სოცარი:
ცოცხალს ტაში! შევდარს— გვირგვინი,
აი, მათი საჩუქარი!...

ზოეტების ბედის ვარსკვლავს
ვერაფერი შეედრება!...
და მიკვირს რომ ზოეტობა
სუეველას არ ენატრება?!..

ბ დ ჳ დ ნ ბ ი

ძოძქუდნა ზარნა:

თავადი ზაქარია—მებატონე.

ვარდენ—ზაქარიას შვილი.

ნესტორ—ვარდენის მეგობარი აზნაური.

ტიმოთე—შეძლებული გლეხი.

ნანო—ტიმოთეს ქალი.

მარანე—ნინოს მამიდა და ვარდენის გამდელი.

თედორე—ზაქარიას მოურავი.

სარდალან—აზნაური.

გაბრაელ—დარაჯი-მედუქნე.

მსღებუდნა.

მამასახლისა.

ხ ა შ ა ნ გ ი .

დრამა 4 მოქმედებად.

მოქმედება პირველი.

ტიმოთეს სსქლი.

გამოსულა ზარგელა.

(ტიმოთე უკლიანსა სწევს, მარანე წინდასა ქსოვს).

ტიმოთე. რა ამბავია ამდენს ხანს რომ დაიგვიანეს ჩვენმა მონადირეებმა...

მარინე. მართლა რომ ძალიან დააგვიანდათ... ვახშამიც გაცივდა... რა ვქნა, ქორი ხომ არ გაექცათ?!...

ტიმ. ქორი თუ გაექცათ, ხვალამდინაც ვერ მოვლენ. მაგრამ ფილიპესთანა კარგ ბაზიერს ქორი არ გაექცევა.

მარ. ერთი რამ უნდა გითხრა, ძმაო: ამ ჩვენს ბატონის უვილს ძალიან კი გაუტკბა ნადირობა...

ტიმ. მერე რათ გიკვირს?... ყმაწვილია, ნადირობა ეხალისება, და ჩვენ რაც შეგვიძლია ვსცდილობთ ვემსახუროთ.

მარ. ეჰ... დიდხანს ამყოფოს უფალმა უზრუნველათ!...
კარგის გულისაა, ყოველისფრით ძვირფასი ყმაწ-
ვილია.

ბიმ. კარგიო?... რას ამბობ!... მაგისთანა ახალგაზდა
ჩვენში მეორე არ მოიძებნება... ბედნიერია, ჭეშ-
მარიტათ, მაგისი პატრონი.

მარ. და ის კიდევ უფრო ბედნიერი იქნება, ვისაც ვე
დაუმოყვრდება!...

ბიმ. მართალია, ვერავენ დაიწუნებს; მაგრამ ჯერ კი
აღრეა ცოლშვილის მოკიდება, ყმაწვილია...

მარ. რატომ? ჩემი ვარდენი, აგერ ოცდა ორის წლისა
იქნება მალე.

ბიმ. ჭკუიანი კაცის ნათქვამია: „აჩქარებითა სოფელი
არავის მოუქამია“... არ ვარგა აღრე ცოლის
შერთვა.

მარ. დიდი ტყუილი უბრძანებია, თქვენმა მზემ, იმ
ჭკუიან კაცს... მე პატარაობიდან სასახლეში ვარ
გაზდილი, ბევრი მაგალითი მინახავს, და გამიგო-
ნია: როცა ყმაწვილი კაცი უცოლოა — სახლში
ვერ ჩერდება, დაიწყებს აქა იქ წანწალს, ლოთო-
ბას და საცხოვრებელს აბნევს! მაგრამ, თუ საყვა-
რელი ცოლი ჰყავს მშვენიერი, კოკორინა, მა-
შინ კი ოჯახს აღარ შორდება და მუშაობასაც
გულს უდებს.

ბიმ. ისე მედავები თითქოს ამაღამვე გინდოდეს დასწე-
რო ჯვარი შენს გაზდილს!..

მარ. ჯვარის დაწერას როგორ ვიფიქრებ, თორემ იცოცხლე, მე ქალი მყავდეს... ერთათ რომ დადგებიან ხოლმე—გული გამინათლდება და ვამბობ: ჯანი გავარდეს ქვეყნის წესსა და ჩვეულებას, თორემ ამათთანა ერთმანერთისთვის შესაფერი სად მოინახება-მეთქი!..

ბიზ. მერე ქვეყნის ჩვეულება და წესი რას უშლის?

მარ. ალბათ რომ უშლის.

ბიზ. არ შესმის...

მარ. აი, ვსთქვათ ახლა: ვარდენი ხომ ვერ შეირთავს ჩვენს ნინოს?!..

ბიზ. რას ამბობ, ქალო?.. ხომ არ გადარეულებარ?..

მარ. მაგას როგორ ვიფიქრებ, თორემ განა არ მომხდარა მაგალითი, რომ თავადის შვილს გლეხის ქალი შეერთოს ცოლათ?! აბა, რა აკლია ჩემს ნინუცას!.. თვალ-ტანადობა, ზდილობა, კკუა, თუ სიტყვა-პასუხი?.. თავის წესზე სწავლაცა აქვს... განსვენებული ქალბატონი რამდენჯერ მეტყოდა ხოლმე: ნეტავი ეს უენი ძმისწული ჩემი ქალიშვილი იყოსო. მაგისთანა ლამაზი და კაი ხასიათის გოგო ძვირიაო. ერთი მიჩვენონ აბა მაგისთანა გასათხოვარი ქალი თავადიშვილის ოჯახში! აბა ვისა ჰყავს უკეთესი?.. მანქიები და ამპარტავნები... ეჰ, საცოდავი ჩემი რძალი ტყუილს კი არ იტყოდა ხოლმე: „რა ეშველება ჩემს ნინოს, სად მოიძებნება მაგისი საკადრისი საქმრო ჩვენს გლეხობაშიო!..“ მართალს ამბობდა განსვენებული, სწორეთ რომ არ მოინახება...

გამოსვლა მეორე.

ივინიკე ჰ ნანო.

ნინო. მამა, კიშკრის ხმა ჩამომესმა; სანათი გაუუნათოთ, საშინლათ ბნელა გარეთ.

ტიმ. თუ ჩვენი სტუმრებია, ცხენის ფეხის ხმას გაკიგონებთ... ეს რა გიკირავს, შვილო, ხელში?..

ნინო. ყაბალაქია, მამა... გუშინ რომ მიბრძანა ვარდენმა შემიკერეო—გავათავე კიდეც... აბა, მამიდა, ნახე, როგორი გამოვიდა!

მარინე (აღებს ყაბალას ხელში და სინჯავს). ჩინებულია, შენმა გაზდამ, ძალიან ლამაზია! დიდათაც დაგიმადლებს ჩემი ვარდენი...

ნინო (მსიარულათ). აი, კიდეც მოვიდნენ!..

ვარდენ. მასპინძელო!

ტიმ. (წამოვარდება და კანს უღებს). მობრძანდით, შენი კირიმე, ბატონო, მობრძანდით!

გამოსვლა მესამე.

ივინიკე, ვარდენ და მისი მსლებელნი.

მარ. ჩვენ კი დავიხოცეთ შენის ლოდინით, გენაცვალე... ამდენს ხანს ტყეში დარჩენა, აბა როგორ იქნება?!..

ვარ. (მოესვენა გამდელს) რა ვქნა, გადია... რომ ლამდებოდა, სწორეთ იმ დროს გაფრინდა კორკოცით უშველებელი მამალი ხოხობი და წარმოიდგინე

(ნინოს) ჩემმა ქორმა სამჯერ ანაბულა! ხოხობრა—
არა—ეშმაკი იყო, ის შეჩვენებული!..

606ლ. მერე რა ჰქენით, ბატონო, დაიჭირეთ?

3პრ. იცოცხლე, ჩვენ ის გაუკადრეთ, მაგრამ გადავკითხანა კი, იმდენი ვსდიეთ. (ხესტარს) კაცო, აღარ აჩვენებ მასპინძლებს ამ ჩვენ ნანადირევს?

606ბ. დღეს კი კაი ხელდაშენებული დავბრუნდით, მგონია... (ათფლის წახეხის) ერთი, ორი, სამი, ოთხი!..

606ლ. იჰ! იჰ! იჰ!.. ძალიან გინადირიათ, ძალიან!..

3პრ, შენთვის კი, ნინო, ცალკე საჩუქარი მოვიტანე რაღაცა... სარდიონ, აბა! (სარდიონ გამთასნის კადათადგან ცოცხალ წახეხს, რამქლსაც ვარდენი გადასცემს ნინოს). სრულიათ ხელუხლებია, შენმა გაზდამ, მაყინქოლით ჩამოკიყვანეთ; რას თრთოდა საბრალო, ქორი რომ გვერდით უჯდა ხეზე, შეგეცოდებოდა!..

606ლ. გმადლობ, ბატონო! (მიიხუტებს წახეხს და ენა-მთქლქით ეტყვის) საწყალი, რა ლამაზია, რა საშინლათ უძგერს გული!..

606ბ. არც შენზე ლამაზია, ნინო... ამბობენ: დაქერილს ხოხობსა და ქალიშვილ ქალს ხანდისხან ერთნაირათ უცემთ გულიო...

ბიზ. (გადააქნევს ხელს) ბატონო, იქნება დაღალული ბძანდებით და ვაბშამი ინებოთ?

3პრ. (ამოიღებს წახოს) აღრეა—სულ რვა საათია ჯერ. აღამის წლის ღამე ჩამოდის, მოვესწრებით ძილს... დღეს ძალიან კარგს გუნებაზედა ვარ, სწორეთ მშენიერი ნადირობა გვქონდა.

მარ. ღმერთმა გამხიარულოს, შეილო! ისიამოვნე, კიდევ და შევენდება, ყმაწვილი კაცი ხარ!..

მარ. ჩემს ღღეში არ დამავიწყდება აქ გატარებული დრო!.. იმედი მაქვს, ჩემო ტიმოთე, მეც დავუმტკიცო შენს ოჯახს ჩემი პატივისცემა და სიყვარული.

ტიმ. რას ბძანებთ, ბატონო! ოღონდ შენ კი გასიამოვნოთ, თორემ მეცა და ჩემი ოჯახიც შენი ჭირის სანაცვლო ვიყოთ.

მარ. დღევანდელმა მარჯვე ნადირობამ ყოველივე დაგვაღიწყო. ახლა ცხენების მოვლის დროც არის... (მიდის; თან გაჭყეკების უკვლახი, კარდა ვარდენისა, მარინესა და ნინოსი).

მარ. მარინე, ერთი უბძანე ბიჭს, ხელი დამაბანიოს. (აჩვენებს ხელებს. მარინე გადის, ნინოც თან გაჭყეკებს). არა, მეტი მოთმენა აღარ შემიძლია!.. ან კი რას ვუცდი! გადაწყდეს ბარემ ამალამ ჩემი ბედი და უბედობა!.. მაგრამ ნინოს რომ არ ვუყვარდე და გულგრილათ მიიღოს ჩემი სიყვარული?!. მაშინ რაღა მეშველება? არა, არ მჯერა, ნუ თუ ჩემი გული მატყუებს და ტყუილათ მგონია, რომ ნინოსაც ვუყვარვარ!.. (შემოაქვს ბიჭს თუნგი და ტაშტი და მთარაშქვს ვარდენს. ნინოც თან შემოჭყეკებს, ხელში სწველე უჭირავს და ვარდენს თავს დაადგებს). ოჰ, რა ცივი წყალია!

ნინო. ხომ არ გნებავთ, ცეცხლზედ, მოვათბოთ ცოტა?

მარ. არა... (ნინოს სწველეს გამთარაშქვს. ბიჭს ხელსაბანი კარეთ გააქვს. ვარდენი ხელს იმშრადებს და შეჩერების ნინოს, რომელსაც შირსახცის ბეღა უჭირავს ხელში) ნინო! ერთი ეს მითხარი: იქნება გოძნობ, რომ

შენთვის სათქმელი რამ მაქვს? (ნინო თავადადუნულია და ზირსხადის ფიჩქებს ათამაშებს) ნინო, გე:მის რას გეუბნები?.. მე გკითხავ, თუ გრძნობ, რომ სათქმელი რამა მაქვს შენთვისა-მეთქი?!

ნიკო (თავს არ იღებს. კრძალვით) რა ვიცი, შენი კირიმე...

პარ. მე რომ ორი კვირა აგერ აქა ვარ, იქნება მართლა ფიქრობდე, ხობებვისათვის დარჩა ამდენს ხანსაო!?..

ნიკო. მე კი ასე მგონია... სხვა რა ვიცი, ბატონო...

პარ. არ იცი!? არა, შეუძლებელია, არ იცოდე და არ გრძნობდე, თუ რა ხარ შენ ჩემთვის... აბა, შემომხედე!.. (შოჭაიდებს ორაგე ხელგზე ხელებს, ნინო სულ თავადადუნულია). შენი თვალები უფრო მართალს მეტყვის, ვიდრე შენი ენა, შემომხედე!.. (ნინო ააწევს თავს... შეაჩერდება ცოტას ხანს ერთმანეთს და ვნება-მორეული ვარდენი გადაეხვევა და დაუწყებს კონხას. ნინო სრულიათ ნებდება ზირველ წამს... შემდეგ აუკარდება ტირილა). ეს რა ამბავია!.. ნუ თუ გაწყენინე! ან იქნება შევცდი!.. თუ ასეა, დარწმუნდი, ჩემს დღეში თვალთ არ დაგენახები...

ნიკო. (ტირალით). არა... არა... ეს სულ სხვა გრძნობაა... სული მეხუთება... ლაპარაკი არ შემძლია... მერე გეტყვი, მერე...

გამოსვლა მეოთხე

(ამ დროს შემოდის ნესტორი, შეჩერდება და გაბრუნებას დაიბარებს. ხანა მსწრაფლად გადის მეორე კარებში).

- 3არ.** შემოდი, ნესტორ! შენთან რა საიდუმლო უნდა მქონდეს? ნესტორ, უთუოთ მიმხვდარი იყავი, რომ ეს ქალი მიყვარდა... და ახლაც შენს შემოსვლამდის კიდევ შევატყობინე ჩემი გულის პასუხი... მკონია მასაც უნდა ვუყვარდე...
- 6ის.** (ღიმილით). დღეს ძალიან გამარჯვებით ხარ—გარეთაც და შინაც!..
- 3არ.** დიად, ჩემო მეგობარო, მართლა კაი დღეა ჩემთვის... რაღაცა განსხვავებულ სულის სინათლესა და ნეტარებას ვგრძნობ...
- 6ის.** მესმის, მესმის შენი გრძნობა... და უნდა ვსთქვა: სასიამოვნო სანახავია, როდესაც შენისთანა კარგი ახალგაზდა მაგისთანა ლამაზ გოგონას შეიყვარებს. მაგრამ ერთი კი უნდა გითხრა: მაინც და მაინც რაინდული საქციელი არ არის მასპინძლის ქალის შეყვარება... და ოჯახის არევა...
- 3არ.** რას ამბობ, ნესტორ? როგორ არ გრცხვენია!.. შენ, ალბათ, არ გესმის არც ჩემი გრძნობა და არც ჩემი განზრახვა!..
- 6ის.** როგორ არა! მესმის და, ძალიან კარგადაც მესმის... ჯერ შეიყვარებ... გეყოლება ერთს ხანს... შეჭფიცავ საუკუნო სიყვარულსა და ერთგულებას და მერე კი, რომ მოგწყინდება, დასტოვებ ღვთის

ანაბარათ. მაგრამ ეს ამიხსენი: ნინოსთვის რა არის შენი სიყვარული?!. მაგას საქმრო ჰყავს; იქნება არც კი იცოდე?

პარ. (გაოცებთ) პირველათ მესმის... ვინ?

მის. აი ის უმაწვილი, დღეს რომ გვახლდა, სარდიონი.

პარ. მე ეს არ ვიცოდი...

მის. როგორ არა!.. აქ ყველას ისე გონია, რომ ეგ შეერთავსო... საკვირველია, რატომ ვერ შეამჩნიე! სარდიონს ძალიან ეტყობა, რომ ნინო უყვარს.

პარ. სარდიონს კი, ვსთქვათ უყვარს, მაგრამ ნინოს?!

მის. ნინო შორს იქერს თურმე საქმეს... მაგრამ მამა თანახმაა, ამბობს: კაი აზნაური შეილია, თითონ ბიჭიც კარგია, და შექლებას მე მიქსცემო.

პარ. მერე ნინო რას ამბობს?!

მის. ნინო კი უარზე სდგასო... მაგრამ იმედი აქვთ, რომ დაიყოლებენ...

პარ. არა მგონია, ნინომ სარდიონი არჩიოს ჩემ თავს...

მის. როგორ! შენც შეერთვას აპირობ თუ?!

პარ. განა მე ისეთ კაცათ მიცნობ, რომ საბრალო, უმანკო ანგელოზს ქალს გული მოვსტაცო—სიყვარულის თანხმობა დავსტყუო და შემდეგ თავი დავანებო?!. ძალიან ვწუხვარ, ჩემო ნესტორ, რომ ცუდი განზრახვა შემწამე!..

მის. ჰოო... ეგ სულ სხვა ამბავია... მე ეს არ მეგონა... მაგრამ...

პარ. მაგრამ რა?

მის. ისა რომ, ცოტა არ იქოს აჩქარებულხარ!.. სხვა მიზეზებს გარდა მამა შენს რას უპირობ?.. დაფიქრდი კი ამაზედ კარგათ?!

პარ. (გადაესევვა). აი, ძმაო, აბა ახლა მეპირველა შენი

მეგობრობა!.. უნდა წახვიდე მამა ჩემთან, და
გორმე დაითანჯრო, რომ ნება მომცეს შევიტო
ნინო.

50ს. ბატონი ხარ, მოციქულობას არ დაგამადლი, შენ-
თვის ცეცხლში ჩავდგები, — მაგრამ იცოდე, ვარდენ
ეს ძალიან ძნელი საქმეა!.. შენ კარგათ იცი ზა-
ქარიას ხასიათი და აზრი... იმას უნდა სულ სხვა
ქალი შეგერთოს... მდიდარი, განათლებული ოჯა-
ხის შვილი...

3არ. რას ამბობ, ნესტორ! ნინოს გარდა ღმერთმა სხვა
ცოლი ნუ მომცეს!..

50ს. გარწმუნებ, გულით მოვინდომებ, მაგრამ ნინოს-
თან ზომ გათავებული გაქვს საქმე?.. ზომ დარწ-
მუნებული ხარ, რომ იმასაც უყვარხარ და თანა-
ხმაა?.. წელან რომ თვალი მოვკარი ნამტირალევი
იყო... გაიგო კი, რომ შერთვა გინდა იმისი და
ცუდი რამ განზრახვა არა გაქვს?!

3არ. აბა, მაკას როკორ იფიქრებდა! ნინო უთუოთ
მიხვდა ჩემს აზრს, მაგრამ რა გვიტირს მოვიხმოთ
და შენ თითონ დარწმუნდები...

50ს. ნინო, ნინო! ერთს წამს აქ შემოდი!

გამოსვლა მესუთე.

ნესტორ, ნინო და კარდენ

3არ. (აღელვებული დადას. მარჯათ მიეკებება შემოსულს ნი-
ნას და მთავადებს ხელს). ჩემო ძვირფასო, ნინო!
აი ამ ჩემს მეგობართან მინდა გაგენლო: აწ უშე-
ნოთ სიცოცხლე აღარ შემიძლია, და თუ შენც

გიყვარვარ და თანახმა ხარ—მე მსურს საუკუნო მეგობარი იყო ჩემი და ცოლათ შეგირთო. (ნინო სულ თავდახრადი იყო და რა ეს სიტყვები გაიკონა, თავი ასწია, თვალი თვალში გაუყარა ვარდენს, მივარდა და ხელზედ აკოცა).

მარ. რას შვები, ქალო? შენ კი არა, მე უნდა გიხდიდე მადლობას, რომ ასეთი უზომო ბედნიერი გამხადე. (შიახუტებს გულზედ და აკოცებს).

გამოსვლა მემკვსე.

აგინავე, მარანე და ბაჭა (შემოდის)

მარ. სასახლიდგან ბიჭი მოვიდა, ვარდენ, შენი კირიმე! ბატონის წიგნი აქვს.

ბიჭი. (მოართმევს წერილს). ბატონმა გაახლოთ.

მარ. მშვიდობაა ხომ?

ბიჭი. დიად, ბატონო, მშვიდობით გახლავან.

მარ. წადი, შეისვენე, დაღალული იქნები... (ბაჭა გადის. წიგნის კითხვასზედ ვარდენა თან და თან მოიწეებს; დაკუჭავს და ჯაბუში იდებს).

მარ. რა ამბავია, შვილო, ცუდს ხომ არაფერს იწერება?

მარ. რა იქნება, გაღია!.. მამა ჩემი მწერს: „რას აკეთებ ამდენს ხანს მანდ, ხომ არ გადაყვევი ხობებ-საო“. რა გაეწყობა, უნდა წავიდე.

მარ. წადი, შვილო, წადი, რაკი გიბრძანებს; მამის ურჩობა არ ვარგა!

გამოსვლა მეზვიდე.

ივანიკე და ტამოთე (შემოდან)

ტიმ. ბატონო, ვახშამს აღარ მიირთმევთ! გათენდა...

პარ. ურჩობა არ მინდა, ჩემო გაღია, მაგრამ ვაი რომ ბოლოს მეტი ღონე აღარ იქნეს?.. (გადასხედვს ნესტონს) წავიდეთ ვახშმათ...

გამოსვლა მერვე.

სარდიან (შემოდან. ეკვლანი გადას, გარდა სარდიანისა, რომელიც მივა და ბუხარს მიუჯდება),

სარ. როგორ ამეფუშა და ამენგრია ეს უკუღმართი ცხოვრება?!. მთელი ჩემი ახალ-გაზღობის ბედი ერთს წამს გაჰქრა... ასე მკონია, გულის ცემა შემიჩერდა და ტვინი გამიშრა მეთქი... რა იყო, რა ვნახე!.. სიზმარში ვარ თუ ცხადია?!. ნინო, ეს უმანკო არსება, ეს ანგელოზი, რომლის შეხედვასაც კი ვეკრძალებოდი, ჩაკვრია გულში მაგ განებივრებულ ბატონის შვილს!.. რატომ არ დამიბნელდება ეს დასავსები თვალები, (თვალებს შეხედს) მერე კიდევ სხვასთან... რომ ჩემის თვალით არ მენახა ხომ არ დავიჯერებდი?.. აქ ხომ აღარც სირცხვილი სჩანს, აღარც სინიდისი... ვიფიქრებდი განა ოდესმე, რომ ასეთ რასმეს ჩაიდენდა... ოჰ, ოჰ!..

ნინო. (შემოდან მხიარული) ვახშამს გიცდით! ყმაწვილო, არ მოდიხარ?

სარ. აქ მობრძანდი ერთი... გმადლობ, მე არ გიანდებ-
ბიდავინც კარგ გუნებაზე იყოს—იმან მიირთვას...
ღვინოც დააძაღე... კარგია ღვინო გაბედულობას
მოუმატებს!..

ნინო. არ მესმის, უმაწვილო, რაზედ ლაპარაკობ?

სარ. არ გესმის?!. ეს არ გესმის, რომ უნამუსობა და
უტიფრობაა, როცა შენისთანა ქალი თავის ბა-
ტონის შვილს ჩაეკვრება გულში და კოცნას და-
უწყებს?!. ეს არ გესმის, რომ შენის ყოფაქცევით
საბრალო მამიშენის საპატიო ოჯახს არცხვენ და
ჩირქსა სცხებ?!. თოთონ შენც ხომ გაბაზდები,
გახდები თითით საჩვენებელი... დაილუპები... და
ესეები არ გესმის განა?!. გინდა მე ამიბა თვალი
და გამასულელო, თუ გაგიჟდი?!

ნინო. მერე შენ რა გინდა, რა ქირისუფალი ხარ
ჩემი?..

სარ. რატომ ვაჟო! მართლის თქმას რა ქირისუფლო-
ბა უნდა?.. დღემდის, მგონია, უცხო არ ვიყავი
შენთვის... სხვა ყველა იმედი თუ ჩამიკალ გულში
—ეს მაინც უნდა გახსოვდეს, ნინო, რამდენჯერ
გითქვამს ჩემთვის: „ძმაო სარდიონო!“

ნინო. ღმობა თუ მითქვამს ეგ კიდევ არ გაძლევს მი-
ზეხს, რომ მოძღვარსავით აღსარება მათქმევინო
და გამიროსხდე... რა შენი საქმეა, მე როგორ
ვიქცევი?!.

სარ. ნახავ, ნინო, მაგისთანა ლაპარაკით რასაც მო-
იგებ? გახსოვდეს თუ შენ თავი არ დაილუპო!..

ნინო. ვნახოთ...
..

სარ. დამითარე, წმიდაო გიორგი! რა მესმის, რა სასუხია... მაშ თუ ასეა, ახლა მე ვიცი, ჩემო ქალბატონო!.. თუ მე აღარაფერი არა ვარ შენთვის, კაცი არ ვიქნები, თუ არ დაგამწარე სიცოცხლე!.. (შიხედავს კარებისაკენ) და შენ კი, ჩემო თავადო!.. გამიფრთხილდი!..

გამოსვლა მეცხრე.

ვარდენ. (შემოდის და, რომ შესედავს აღელვებულ ნინოსს და სწდიონს, შეკრთება).

ფარდა.

მოქმედება მეორე.

(სცენა წარმოადგენს თავადის ზაქარაის დაბნეულს).

გამოსვლა ზარგულა.

ზაქარაი და მოურავა.

ზაქარაი (მრასხსხეთ) მერე ეინ ბძანდება, ჩემს ტყეში რომ შესულა და მიოხრებს!

მოურავი. სარდიონ კლდიაშვილი გხლესიათ... ხეების დაქრას თქვენი ჭირი წაუღია—ტყის მცველი გახლავს მძიმეთ დაქრილი...

ზაქ. ტყის მცველი არის დაქრილი?!..

მოურ. დიალ, ბატონო, აგერ ერთ კვირაზე მეტია—მაგრამ ვერ გაგიბედეთ მოხსენება... ვცდილობდი მთავრობის ხელში ჩამეყვდო ის ავაზაკი—სარდიონი,

ზაქ. მერე რა ქენი?

მოურ. ახლა დაქერილი გახლავს, ორი დღეა, რაც დააკა ბოქაულმა და ჩვენს კანცალარიაში არის დამწყვდეული.

ზაქ. რა ფაიდაა!.. ეყოლებათ რამდენსამე დღეს დაქერილი... დახარჯავს და გამოუშვებენ...

მოურ. მეც ასე მგონია, ბატონო... რაც დაიქირეს, მას აქეთია ყოველს ღამეს იმისი და რომ გახლავსთ, ნინო, ხმალაძის ქვრივი, ურიდლათ დაიარება მასთან; და ის დედაკაცი ისეთი მარჯვეა, ჩვენებასა და მოწმევს ისე გამოაწყობს, რომ ველარაფერს ვერ შევუვალთ! ძალიან მოხერხებული ქალია!..

ზაძ. მამასახლისი რაღას უყურებს, ავაზაკთან რომ დადიან და თათბირობენ?..

მოურ. მამასახლისს გონია, ალბათ, თქვენ ვერ შეუტყობთ და იმას კი იმადლიერებს...

ზაძ. მადლობა ღმერთს, რა დროს მოვესწარი!.. ვილაცა გაფტქენილი აზნაურიშვილი, რომ ჩემს მამულში მიხდებოდეს, კაცებს მიკლავდეს და მე „საპრისტავოთა“ და სამამასახლისოთ მქონდეს საქმე გამხდარი?...

მოურ. რა გაეწყობა, ბატონო, „დრონი მეფობენო“ ნათქვამია... მე ასე მკონია, პირდაპირ „სულში“ უნდა შევიტანოთ არა „უფლების დარღვევაზე“.

ზაძ. ღმერთმა შენც შეკარცხვინოს და... შენი არა... სანამ პირში სული მიდგას, მე არავის არ ვუივლებ; აქეთ ვაჩივლებ სხვებს ჩემზედ!.. არა! როგორ გულზე არ გასკდება კაცი!.. მე ზაქარია ლომიძე უნდა შევევდრო მართებლობას: მიშველეთ, ვილაცა ბიჭმა ამოხრა, კაცები დამიხოცა, მიმადლეთ თქვენს ღმერთს, დამიფარეთ მეთქი... კარგი დრო დადგა, კარგი, თქვენმა მზემ!.. (სარსარესს გესლანათ).

მოურ. ძალიან გაკვირვებული ვარ, თქვენი რისხვა ნუ მომეცემა, როცორ გაზედა სარდიონმა ამისთანა საქმე... არ გავდა ურიგო ბიჭს... „კამბეის მარქენალ ხარს რქები არ შერჩებაო“, ნათქვამია. მაგრამ მე აქ სხვა რამესა ვფიქრობ.

ზაძ. აბა, რასა, სთქვი!..

მოურ. ეს სულ ტიმოთეს მოხერხებული უნდა იყოს... მართალია, მე იმ გლეხის კმაყოფილი არა ვარ—

ჩემი შვილისათვის ქალი ვთხოვე და უარი მითხრა—მაგრამ, მაშინ თქვენს ლალატში გავერიო, რომ მტრობით რამე მოგახსენო...

ზაძ. განა არ ვიცი!.. მერე?

მოსრ. იმას მოგახსენებ, რომ ეს ამბავი სულ ტიმოთეს ბრალია... სარდიონი უიმისოთ ლუკმას არ ჩაიდებს პირში—მამასავით შესცქერის და ყოველთვის იმას ეკითხება... ამოპენ: იმისი ქალის შერთვა უნდა და მამაც თანახმა არისო, ამიტომ მოგახსენე, რომ აქ იმ ბებერი ტურის ოინი რამ უნდა იყოს მეთქი.

ზაძ. ვიცი, ჩემო თედორე, რა ერთგულიც არის ტიმოთე ჩემი! მაგრამ, რას იზამ ამ წყეულს დროში?..

მოს. დიდი ხანია, ბატონო, მინდოდა მომეხსენებია თქვენთვის, რომ ის გლახი ერთობ თავგასული გახლავს... სულ რომ არა ვიყო რა, მაინც თქვენი მოურავი გახლავარ, და რომ შემხვდება საყდარზე, ან საცაკი ხალხია—იყე მექცევა, თითქოს იმის ტოლი ვიყო, სულ არაფრათ არ მაგდებს... ძალიან ცუდად როს შევესწარით, თქვენი რისხვა არა მაქვს...

ზაძ. რაც დრო უნდა იყოს, მე ჩემს აგდებას არ მოვითმენ!.. ვნახოთ აბა!..

მოსრ. ახლა, ბატონო, გიზრახვენ. თქვენი შვილი აგერ ორი კვირაა იმისას სტუმრათ არის და ისე ემთხურება თურმე, მეფეს ეკადრება... ახლა რომ თქვენ იმ გლახის შესახებ რამე ცუდი ინებოთ, არ ივარგებს...

ზაძ. (ჩაფიქრდება) მართალს ამბობ, მოურავო... ვიცი, ვიცი რასაც მოასწავებს ვე სამსახური და ერთგულება... უთუოთ ტიმოთე ასე ფიქრობს: „დიდი

ბატონი მოხუცდა და აწ ახალგაზდა ბატონს შე-
ვაყვარებ თავსაო“, მაგრამ, თუ მამი“ემის შვილი
ვარ, დავანანებ ბედს... მე ჯერ კიდევ ცოცხალი
ვარ!..

მოსრ. ერთობ თავგასულია, ბატონო, ერთობ!.. აბა
ვინ გაასწორა მთა და ბარი!.. რომ მიბძანდე,
თქვენ ნუ მომიკვდები, ისე დაგიხვდება, როგორც
პირველი ოჯახის თავადის შვილი: ჩაი, დანა-ჩან-
გალი, კიჭა-აინი, სახლის მორთულობა და მს-
თან უჭვი და წმინდა სუფრა... ერთის სიტყვით,
საგანგებოთ გაგიმასპინძლებათ.

ჯამ. მერე რა ცუდია? ჩემი გლეხი რომ შეძლებული
იყოს, ჩემთვის ეს სასიამოვნოც არის, საქებიცა და
თავმოსაწონებელიც... მაგრამ, ვნახოთ, თუ ჩემის
რისხვისაგან დაიფარავს ტიმოთეს მისი სიმდიდრე.
მე, ლალატს არავის არ შევარჩენ...

მოსრ. რალაც მინდა მოგახსენო ბატონო, მაგრამ
მეშინია არ გამიწყრეთ...

ჯამ. სთქვი, რათ გაგიწყრები!

მოსრ. მოგახსენებენ, ვარდენს ტიმოთეს ქალი შეუყ-
ვარდა და ისე შემოაჩვიეს ბადე, რომ... შეიძლება
კიდევ შეირთოსო.

ჯამ. რას ბრანდავ, სად გოგოს შეყვარება და სად ცრ-
ლათ შერთვა, რა სათქმელია?!. მე სულაც არ
ვუშლი... რა ცუდია, ყმაწვილმა კაცმა ცოტას
ხანს თავი შეიქციოს... მაგრამ ტიმოთეს კი და-
ესხა თავს ლაფი, რომ თავის ოჯახი შეუვალი ციხე
ეკონა და იტყოდან ხშირათ: „ჩემი სახლი უდაბნო
არის; ზოგიერთი თავადი შვილის ოჯახივით რო-
დია არეული და წამხდარიო!..“ შეიტყოს ახლა

რა უდაბნოც ყოფილა... მე, ეს ამბავი კაი ვიცოდრი, რომ ვარდენს ტიმოთეა ქალი უყვარდა, მაგრამ რას დავდევდი!..

მო.შრ. არაფერს, ბატონო, ისე მოვახსენეთ, ტყუილათ.

გამოსვლა მეორე.

(შემოდის ვარდენ და ნესტორ. ვარდენ მადის და მოკხეუვა მამას).

ზამ. მადლობა ღმერთს, შვილო, რომ მოიფიქრე სახლში დაბრუნება! ნესტორს გაუმარჯოს!

პარ. როგორ ბძანდებით, ბატონო მამა ჩემო?.. (თქვარეს სსლამს ადღუეს).

ზამ. ვარ, შვილო, როგორც შეეფერება ჩემს ხანს... მოსტყდა ზაქარია ლომი'ე და უოველი კაცი მე მეძალემა, მამულს მართმევს.

პარ. როგორ შეიძლება?.. ვინ გაბედავს, ბატონო!.. მე არაფერი შემიტყვია.

ზამ. კიდევ გაბედეს და კიდევ შეიძლეს, შვილო... მაგრამ ესეები შენი საქმე არ არის... როდესაც ოჯახში ჩადგები, უსიამოვნება მაშინაც გეყოფა! ახლა მიაშვეთ, როგორ გაატარეთ დრო? როგორ ინადირეთ?

პარ. წინებულათ, უკეთესი აღარ შეიძლება...

ნეს. ისეთი ხოზბობა გვქონდა, თქვენ ნუ მომიკვდებიან, რომ ბევრჯერ ვინატრეთ: ნეტავი ბატონი ახლა აქ ბძანდებოდეს მეთქი...

ზამ. მასპინძელი ხომ კარგი გყავდათ, კარგათ გემსახურათ?

3პრ. ძალიან რიგიანი და შეძლებული ოჯახის კაცი
ყოფილა... ვერ წარმოვიდგენდი, თუ ჩვენებური
გლახისას ისეთი წესი: სიწმინდე და სიუხვე იქნე-
ბოდა...

ზაძ. კარგია ნადირობაცა და თავის შექცევაც, მაგრამ
ახლა შენ ვაჟკაცი ხარ, დროა მომავალს შენს
ცხოვრებაზედაც იფიქრო... სამი დღე გავაწერეთ
თავადის ნიკოლოზის მოციქული. მწერდა: „თუ
გავათავებთ საქმეს, ბარემ მოვრწეთ ამ აღებადის,
თორემ ჩემი ქალის მთხოვნელი მრავალი მყავს
და აღარ დავაყოვნებო“... ხომ იცი, შეილო,
როგორი სამოყვრო კაციც არის ნიკოლოზი!? სხვა
რომ არა იყოს რა, ხუთასი ქცევა სახნაეი მიწა
აქვს მის ქალს მზითევი... ახლანდელს ჩვენს მდგო-
მარეობაში, როდესაც არ ვიცით, როდის გავვი-
ყიდის ბანკი ყოველისფერს, რაც გავვაჩნია, დამი-
ჯერე, ძალიან საპიროა ეს ქორწინება! აჰა, იფი-
ქრე, შეილო...

3პრ. მამა ჩემო, მაგაზედ ახლა ლაპარაკი არ შემიქ-
ლია... ნესტორი ჩემი მეგობარია და ეს მოვახსენ-
ნებს ყოველივეს (გადას).

ზაძ. ეს რაღა ახალი ამბავია! ჩემი შეილი თითონ
ვერ მეუბნება, რაც სათქმელი აქვს და მოციქუ-
ლი დასპირდა ჩემთან?! რა არის, ნესტორ?! (ხეს-
ტორ მაიხედავს მთურავისკენ). მთურავო, დაგვაცა-
დე... (მთურავი გადას).

მეხტ. მე კარგათ მესმის, რა ძნელი და უჩვეულო საქ-
მეც არის, რაც მინდა მოვახსენოთ, მაგრამ თქვე-
ნის ოჯახის ერთგულება მაპედვსნებს...

ზაძ. (გაწვევებინებს). რა საპიროა ეს წინასიტყვაობა? რაშია საქმე?

მისტ. ვიკრძალები მოგახსენოთ, მაგრამ რადგანაც საქმე იქამდის არის მისული, რომ მობრუნება აღარ შეიძლება, ამისათვის გავბედავ თქმას: თქვენი შვილი ვარდენი გთხოვთ, ნება უბოძოთ, რომ ცოლი შეირთოს...

ზაძ. მერე მაგას მებოდიშები, უმაწვილო?! ჩემი სურვილიც ეს არის. მადლობა ღმერთს, რომ გონზედ მოსულა; ახლაც შევატყობინებ თავადს ნიკოლოზს და ვთხოვ. ქორწილის დღეც მალე დანიშნოს.

მისტ. არა, ბატონო, ვარდენი ნიკოლოზის ქალს არ შეირთავს, მე ვიცი...

ზაძ. რატომ?

მისტ. იმიტვის, რომ თქვენს შვილს სხვა ქალი უყვარს და გთხოვსთ ნება უბოძოთ: ჯვარი დაიწეროს...

ზაძ. მერე ვინ არის ჩემის ოჯახის შეაფერი სასძლო, მიბძანეთ...

მისტ. (გაუჭიარდება) ვარდენი გთხოვსთ, ნება უბოძოთ ტიმოთეს ქალი შეირთოს...

ზაძ. (გაბნეობით) ვერ გავიგე კარკათ... ვინ მთხოვს?.. ჩემი შვილი... მერე ვინ ქალის შერთვა ნებავს... ჩემს შვილს?

მისტ. ტიმოთე რომ გახლავსთ, შალვაძე, იმის ქალი ნინო უნდა...

ზაძ. ჩემი დროებით ვალდებული გლეხის ქალი სურს ჩემს შვილს შეირთოს ცოლათ?.. საუცხოვო ამბავია, თქვენმა მზემ, საუცხოვო. (აუტყუდება გასდინა

სიცილა.) ეს რაღა უბედურება მოევლინა ჩემს
ოჯახს! არა, ერთი მიბჯანეთ, როდესაც
ჩემი შვილი გაკალებდათ მაგ მოციქულობას, სრულ
ქკუაზედ იყო?.. არა, არ მჯერა, რომ ვარდენს
მანაირი სიბრიყვე შემოეთვალოს!..

მესტ. რაც მოგახსენეთ, ბატონო, მერწმუნეთ, ყოვე-
ლივე ნამდვილია და, არა მგონია ამისი დაშლა
შეიძლებოდეს, გადაწყვეტილი აქვს...

ზაძ. შეუქლებელი რას ქვიან, ყმაწვილო! რამდენს
ქალს ყმაწვილი კაცი გაეხუმრება, განა ყელა
უნდა შეირთოს?

მეს. ალბათ თქვენს შვილს რაიმე მოვალეობა აწევს
სინიდისის წინაშე...

ზაძ. მერე, შენ როგორ მოგწონს ეს საქმე?

მეს. მოწონებით არც მე მომწონს, მაგრამ რა გაეწ-
ყობა!..

ზაძ. ისა რომ, სანამ ცოცხალი ვარ და ზაქარია ლო-
მიქეს მექაზიან, ჩემ რ'ლად, ჩემისაღეგლებს ქალს
არ მოვიყვან!.. ვნახოთ, აბა, როგორ შეირთაქს...
აი, ახლანდელი განათლება, თავისუფლება და თა-
ნასწორობა, როგორცა სწერენ გაზეთებში... აი,
შედევნი ამ საქებურის თავისუფლებისა და თანა-
სწორობისა... ტიმოთეს ქალი უნდა გახდეს ჩემის
ოჯახის პატრონათ და ბატონათ!.. ღმერთმა შე-
არცხვინოს ამნაირი განათლებაცა და ამნაირი
ღროც... ვითქვამდები განა ოღესმე, რომ ამ დღეს
მოკესწრებოდი! ოჰ, ღმერთო, ღმერთო, რა და-
გიშავე!..

მეს. დამშვიდდით ბატონო... გაიხსენეთ, რომ თქვენც
ყოფილხართ ყმაწვილი, თქვენც გყვარებიათ ქალი

და, უთუოთ, იმ წამს ყოველივეს შესწირავდით სიყვარულს... განა არ მოგეხსენებათ, რომ შეყვარებული ადამიანი და დამთკრალი—ორივე ერთია. ძალით ვერაფერს გააწყობს კაცი; იქვე სჯობია დამშვიდდეთ და გულდაწყნარებული განსაჯოთ... რომ მობრუნება შეიძლებოდეს ამ საქმისა არც მე გირჩევთ დაეთანხმით, მაგრამ ვარდენი გაშმაგებულია იმ ქალის სიყვარულით... ამასთან, ერთიც უნდა მოგახსენოთ—ოღონდ გლეხის ქალია, თორემ უკეთეს გასათხოვარ ქალს ახლა მე არ ვხედავ. დარწმუნდით, ყოველისფერ სიკეთეს დაიშვენებს და მოუხდება კიდევცა...

ზამ. (ჟვარის) ხომ არ გაგიჟდი, ყმაწვილო! მართლა გინდა დამაჯერო, რომ ნება მივცე ჩემს შვილს ამ სამარცხვინო ქორწინებისა, თუ როგორ არის შენი საქმე! დღეს ყველანი გაგიჟდით... მომშორდი, ბატონო, ამ ჩემ ოჯახში აღარ მაყენებთ, თუ რა ამბავია!.. მე უფრო ვიცი, რა სჯობია ჩემთვის და ჩემის ოჯახისათვის... მგონია აქ მე ვარ ბატონი... (ვარდენ შემადის).

პარ. (ადუღუბუღა) რა ამბავია, მამა'ემო? ამ კაცს რას ერბი? თუ რამე გნებაეს, მე მიბძანე!..

ზამ. (შკატრათ). მაშ ეს მართალია, რომ შენ ტიმოთეა ქალი გინდა შეირთო?

პარ. დიად, ბატონო, ეს ჩემი გადაწყვეტილი აზრია.

ზამ. (მოდებდა). მერე, ყმაწვილო, თუ ცოლის შერთვა გინდოდა, უკეთესი ვერავინ მონახე, რომ შენი გლეხის ქალს არ გადაკიდებოდი! ვინ არის, რომ ჩემს შვილს ქალს დაუჭერდა!.. აი, თავადი ნიკოლოზ, თითონ მეხვეწება, დამიმოყვრდიო და მთე-

ლი თავისი ქონება უნდა გადასცეს თავის ახლავე. რატომ იმ ქალს არ ირთავ?

პარ. იმისთვის, ბატონო, რომ ის ქალი მე არ მიყვარს!..

ზამ. რა ვიცი, ძალიან კი ეტრფიალებოდი, აქ რომ გამოიარეს, ამას წინეთ და...

პარდენ. გაიგე, მამაჩემო, რომ ის ტრფიალება სხვა იყო, და ეს სულ სხვა გრქნობაა...

ზამ. კი, მაგრამ, მამაშენი რომ არ დაეთანხმოს, მაშინ რას ინებებ? კაი ჯუმრობაა, თუ ფიქრობ, ვილაც გოგო მოგაყვანილო აქ, ჩემს ძველს ოჯახში და რძლათ დაგასმეინო?! (გამოაჩვენებს კიბოს, ტუბიდას). ვარდენ, შეილო! ნუ თუ მამაშენს, რომელმაც შენ შემოგწირა თავის სიყმაწვილზე, აღარასფერი არ გაუვა შენთან?.. არ მჯერა, შეილო, ასე მომიქულო და სამარცხვინო ცოლ-ქმრობაზე გასცვალო მამიშენის პატივისცემა და სიყვარული.. არა, არ მჯერა... შენ ყოველთვის კარგი შეილი იყავი...

პარ. დავანებოთ თავი, მამაჩემო, ამაზედ ლაპარაკს: ვინ არის ჩვენში მართალი—თქვენ, თუ მე? იქნება თქვენ მართალიც იყოთ, იქნება ცუდს საქმესა ვშკრებოდე, მაგრამ, გაიგეთ, არ შემძლია სხვა-ნაირად მოვიქცე...

ზამ. რატომ, შეილო?

პარ. იმიტომ, რომ მიყვარს!..

ზამ. მერე, შენ გგონია ეს სიყვარული დიდხანს გაგყვება? ნუ თუ წუთიერს გულის-თქმას და მორეულს ვნებათა-ღელვას უნდა შესწირო შენი მომავალი, შენი ოჯახისა და მამის სახელი!

- პარ.** ვთქვით, რაცა ბძანეთ, სწორეთ ასეა. მერე, გენი
თქვენ გგონიათ, რომ ჩემს ცოლს თქვენ საპატ-
რონოთ მოვიყვან და მით დაგირღვევთ თქვენის
ოჯახის მყუდროებას? დამშვიდდით, ბატონო, მე
თუ ცოლს შევირთავ, ბინასაც ვიშოვი...
- ზამ.** მაშ გათავებულა?!. არ გინდა შეიბრალო შენი
მოჭუცებული მამა! გინდა უკანასკნელი დღე გა-
მიმწარო და შემარცხვინო!..
- პარ.** რა ვქნა, მამა, გვიან არის...
- ზამ.** (უეცრათ გამოიხვედის კაღას) რადგანაც ასეა, მაშ
კარგი!.. შეიტყე, რომ შენი საცოლო ცუდი ყო-
ფაქცევის ქალია... რომ დაკვირვებოდი, უთუოთ
შეამნედი. არ მინდოდა მეთქვა, ყმაწვილი ხარ,
შეგაწუებებს, მაგრამ რა ვქნა!
- პარ.** (აღუღებულად). რას ბძანებ, მამაჩემო! როგორ გე-
კადრება ასეთი უმსგავსო ჰორის მოგონება?!
- ზამ.** დარწმუნდი, არ გეტყოდი უსაბუთოთ, ვიცი არ
დამიჯერებ...
- პარ.** საბუთი?!
- ზამ.** დიად, საბუთი... საბუთი... ვითომ, რა ძალიან
გაგიკვირდა ქალისაგან ლალატი!..
- პარ.** არა, ეს შეუძლებელია, საძაგელი ცილისწამებაა,
უკადრისი და უაზრო!..
- ზამ.** (გულმოსუფსავით). გნებავს, დაგიმტკიცო?
- პარ.** არა თუ მნებავს—ვთხოულობ!..
- ზამ.** მაშ დამაცადე რამდენიმე დღე და თითონ დაი-
ნახავ, როგორ თვალ-აბმული ხარ?
- პარ.** (სასწაურკვეთადღებით). მოდი ახლა და გაძელ ამის-
თანა ხახლში! (ვარდენ და ხესტარ გაღიან).
- ზამ.** ბიკო! (შემადის ბაჭა) მარინეს დამიძახე, აქ მო-

ვიდეს!.. (ბიჭი გადის) აი, აქლანდელი განზარალებული კაცები... ჰეი, ჰეი! როგორ უკუღმა დატრიალდა ჩემი განზრახვა და იმედები!.. ფიქრობდი, ჩემს ვარდენს მდიდარს ქალს შევერთავ, ვალეებს გადავიხდი, ოჯახს და სახლ-კარს გავამშვენებ, ისე რომ მტერს თვალი დაუდგეს მეთქი... და ამეგების მაგიერად, ჩემი იმედი ვაჟი-შვილი ნებასა მთხოვს, რომ გლეხის ქალი შეირთოს ცოლათ!.. ოხ! ოხ!.. მაგრამ ჯერ კიდევ არ არის გვიან... თუ ეს ეშმაკი დედა-კაცი მარინე ჩემსკენ იქნა, ისეთ ხაფანცს მოუწყობ, ვარდენისთანა ყმაწვილი კი არა, უფრო გამოცდილი კაციც გაებას!.. (შემადას მანახე) შენ, ქალბატონო, ჩემი ოჯახის ღალატში შედიხარ?! ამდენს ხანს იმისთვის გააჩერეთ ჩემი შვილი თქვენსა, რომ შენი ძმის-წული გავგერიგებინა ცოლათ?!.. შენ კი წინ და წინ ამობჟანდი, ვითომ და მე არაფერს შუაში ვარო!

მარ. (გააგუჟიან). რას ბანებთ, ბატონო! ვინ მოგახსენა მაგისთანა ახირებული ამბავი! სად თქვენი შვილი — სად ჩემი ძმისწული, რა სათქმელია?..

ზამ. არა, მე ვერ გამაღურებ, ეს შენი და შენი ეშმაკი ძმის მოხერხებულია... თქვენი მანქანებაა, კუდიანო!.. მაგრამ გაფრთხილებ, მარინე! მე რომ გული მომივა, ცუდია, ძალიან ცუდი! იმ შენი ძმის ნამოსახლეზედ ტურებს დავაწყებინებ ჩხაკილს და თითონ ბატონს ტიმოთეს ციმიბირში ამოვაცოფინებ თავს!.. ღმერთო კი მომკალი! როგორ გამიბედეთ, როგორ ამიგდეთ ასე მასხარათ?! გავენებთ თქვენ სვირს, თუ მამიჩემის შვილი ვარ!

მარ. თუნდა მომკლათ, ბატონო, მაინც ვერ დაიჯერებ, რომ ეს მართალი იყოს...

ზაძ. გაგიჟდი, დედაკაცო, თუ? თითონ ვარდენმა მით-
ხრა ყოველისფერი თავის პირით... არც აქლა
გჯერა?!. „ტიმოთეს ქალი ნინო უნდა შევირთო,
უთუოთ, და ნება მომეციო“. გესმის?..

მარ. ასე მგონია, თქვენი რისხვა ნუ მომეცემა, სიზ-
მარში ვიყო...

ზაძ. (გამოაჩუქლას ხმას და უფრო ღმობიერათ.) მარინე,
ერთბელ შენ ჩემი ოჯახის ერთგული იყავი...

მარ. ახლაც ისე ვარ ამ სულს ვფიცავ. (შიადებს ორ
თათს ტუჩებზედ).

ზაძ. მაშ, თუ მართალს მეუბნები, დამიმტკიცე საქ-
მით.

მარ. მიბძანე, ბატონო...

ზაძ. იცოდე კი, ერთი ნამცეცი ლალატი და სიცრუე
რომ შეგამჩნია, არც შენს სამსახურს გავიხსენებ
და, არც შენს წლოვანებას! იმ შენს დიდებულს
ოჯახს და სახლ-კარს ერთიანათ დავანგრევ და
დავბუგავ. ხოლო შენ... სამათხოვროთ გაგადებ
გარეთ და ეთრიე სოფელ-სოფელ! ეს ტყუილი
მუქარა არ გეგონოს. მე ერთი შვილი მყავს და
იმის ბედნიერებისათვის არავის არ დავზოგავ!..

მარ. (შეშინებული.) რა ვქნა მე ბედშავმა! რა წყალში
ჩავარდე! თუ მიბრძანებ იმ უბედურ გოგოს ჭაში
ჩავადებ... თქვენს ოჯახს შემოველოს ჩემი თავი-
ცა და ჩემიანებისაცა.

ზაძ. აბა, იფიქრე, მარინე, ჭკუიანი დედაკაცი ხარ,
თუ ემსგავსება რასმეს ჩემი და ტიმოთეს დამოყვ-
რება?!.
მარ. რა სათქმელია, ბატონო...

მარ. რა სათქმელია, ბატონო...

ზაძ. მაშ აქლავე წადი შინ და ისე მოაწყვე საქმე, რომ

სარდიონი ზეგ უთუოთ ნახოს იმისმა დამ ნინომ...
ნონო ქვია ხომ სარდიონის დას?

მარ. (გაოცებული.) დიად, ბატონო... გაიხლები... მარა...

ზაძ. (მიაჟივრებს). მარა, რა! ახლავე გაიხარე
განა?!

მარ. გაიხლები მეთქი, მოგახსენე, მარა არ მესმის, რა
საჭიროა!..

ზაძ. რა საჭიროც არის—ეს ჩემი საქმეა!..

მარ. ვეცდები, ბატონო, გავგზავნო...

ზაძ. ვეცდები რომელია! უთუოთ ზეგ-ლამ სარდიონის
დამ ნახოს თავისი დატუსაღებული ძმა... შენ თუ
მოინდომებ, რა იქნება, რომ არ მოახერხო!..

მარ. კარგი, ბატონო, გავგზავნი...

ზაძ. მეგას გარდა, შენის ძმის-წულის ცხენითა და უნა-
გრით უნდა წავიდეს სარდიონის და, გესმის?

მარ. გავიგე, ბატონო!..

ზაძ. მაშ ახლა წადი და სიტყვა არავისთან წამოგცდეს!
გესმის? თორემ ურა ცხენის კუდზე მიგაბამ და
ისე დავაფლეთინებ შენს თავს. (მარსე კადის).
თუმცა ამას „ნემსით კვლა ქვია“, მაგრამ შენ ხე-
დავ, მამაო ზეციერო, რომ შვილის სიყვარული-
სათვის ჩავდივარ ამ ცოდვას (აღიხურებს ხელს.) შე-
მინდე უფალო, ყოველთა მოწყალეო!.. მაგრამ...
როგორ მომიღბა გული!.. ოღონდ ჩემი ოჯახი
კი გადავარჩინო ამ შეურაცხყოფას და ყოველის-
ფერი შევატივება!.. მაშ ვნახოთ ახლა, ჩემო ძვირ-
ფასო შვილო, როგორ გამოგადგება მამიშენის
ურჩობა!

მოქმედება მისამ.

გამოსვლა ზირველა.

სტენა წარმოადგენს სოფლის კანცელარიას, რომელსაც კქელი
 აივანი აქვს. წინ ეზოა, აქა-იქ ხეები. ცოტა შარცხნათ დიდა
 ცაცხვია, ამ ხეს ამოფარებია ნესტორ და მოურავი. კანცელა-
 რიას სახატომრო თათხა აქვს რეინას სარკმლებიანი; აივანზე
 ზის ნანდიანი დარაჯი თათუთა და სოფლემს, მოვარაინი ღამქა.
 ვარდენ (შემოდის)

316. აი სანამდის მიმიყვანა გულში ჩაწვეთებულმა
 იღვმა. რას დავეძებ და რა მინდა შევიტყო? ნინო,
 ეს სინათლე ჩემის სულისა, ეს ჭეშმარიტი უმან-
 კოება „გლალატობსო“, მიბძანა მამა-ჩემმა და მეც
 მოვსულვარ, რომ ჩემის თვალით ვნახო ეს ღა-
 ლატი. ღმერთო, რა სიმდაბლემდის დავეცი და
 რას ჩავდივარ! მე, რომელსაც გუშინ ნინოზედ
 უკეთესი არა გამაჩნდა რა, რომლის სიყვარული
 მასულდგმულვებდა და ზეცას ავყავდი ნეტარებით,
 ახლა მოვსულვარ მზვერავათ და სხივს მართლი-
 სას დავეძებ ამ წყვილიდში! საბრალო ქალო! შეზ-
 ლალულო და შეგინებულო! ტყუილი კი არ უთ-
 ქვამს ინგლისის დიდებულ პოეტს ქალზედ:
 „თოვლზედ სპეტაკი რომ იყო დაყინულზედ გულ-
 ციკი, ცილის წამებას მაინცვერ ასცდებო“. მხო-
 ლოთ აქლა ვგრძნობ რამდენათ მართალია ეს

სიტყვები... მაგრამ დავიცადოთ, საცაა გამოამკარავდება ყოველივე...

მე. მოურავო, ძალიან დაღვიანა იმ ქალმა; იქნება ამაღამ არც კი მოვიდეს? დარწმუნებული ხარ, რომ ბეჯითათ დადის ტიმოთეს ქალი სარდიონთან?

მოურავი. (მადის ამათას). რასა ბძანებ! განა რომ ბეჯითათ არა სცოდნოდა ბატონს ზაქარიას, ამ სიშორეზედ ტყუილათ გამოგვეზავნიდა?

მე. არა! არ მჯერა, არა, რომ ნინო მე მღალატობდეს!..

მე. ღმერთმა ქმნას, რომ ტყუილი გამოდგეს, მაგრამ ამაღამ რომ ვერა ვნახოთ-რა, ამას იკმარებ?

მე. სრულიათ... და დავრწმუნდები, რომ თითონ მე ვყოფილვარ საზიოლარი, რადგან ასეთი იქვი შევმეპარა გულს...

მე. და ეგ არის ძნელი, რომ იქვი დაგბადებია და რაკი ერთხელ ფეხი მოიდგა ამ გრძნობამ შენს გულში, ძალიან ძნელია მისი ამოფხვრა. რაც უნდა ძალა დაატანო თავს, ის მაინც თავისას არ იშლის და კიასაკით ხრავს ადამიანის გულს! მე ეს ცეცხლი გამომიცდია და ვიცი რაც არის შეყვარებულის იქვიანობა! (ამ დროს საზატამროს კარები გაიღება და გამოჩნდება სარდიონი).

მე. სსუ! რაღაცა ამბავია!..

მე. (ერთხანს ჩუმათ იხედება გარეთ რკინებზედ სულჩავლებულა, შემდეგ დააწყებს სევდიანათ დღიანს: „ჩემო თავო ბედი არ ვაწყერა“-ს. სიმღერას შემდეგ დაიძახებს):
გაბრიელ, გაბრიელ!

გაბრიელ. (უცბათ გამოეღვიძება) რა გნებავს.

სარ. რას შვრები, კაკო, გძინავს!

ბაბ. აბა, რა გავაკეთო?

სარ. შენისთანა დარაჯს კი რა უთხრა! ბიჭო, რომ გავიქცე?

ბაბ. გაქცევა რას გიშველის, თორემ მე არ გაკადებ!

სარ. ამბავი ხომ არა გავიგია რა, გაბრიელ?

ბაბ. რა ამბავი?

სარ. გამომძიებელი თუ ჩამოსულა?

ბაბ. დიად, ჩამოსულა და ჩვენებაც ჩამოურთმევია და-
კრილისათვის.

სარ. მერე, რა უთქვამს, თუ შეიტყე?

ბაბ. აბა, კარგს რას ეტყოდა ის კაცი, რომელსაც თოფი ესროლე და დასპერი!

სარ. ღმერთი ხომ მოწამეა, ბრალი არა მაქვს... ვუძახე: „დამეთხოვე, ადამიანო, შენთან რა საქმე მაქვს, თავს ნუ შემაკლავ“ მეთქი! არა გამოვიდა რა! დავასწარ, თორემ ბეჯითათ მომკლავდა.

ბაბ. ექიმს უთქვამს: საშიშარი არა აქვს რაო... ბატონ კნიაზს წერილი გაუგზავნია გამომძიებელისათვის.

სარ. რის თაობაზედ?

ბაბ. შენზედა სწერს თურმე: „თუ სარდიონ კლდია-
შვილი თავდებით გამოუშვი, მთავრობასთან ავა-
ლო და მაშინ—ან შენ იქნები და ან მეო! მაგას გარდა ტიმოთეს დამუქრებია, თუ თავდებით დაუ-
დექი სარდიონსო.

სარ. ძალიან ვაჟკაცობაა მე შენ გითხრა, ჩემი მორევა იმისთანა კაცისაგან... ეჰ, ძალლი კი ჩააკვდა ამის-
თანა სიცოცხლეს!.. ბარემ მოკვეკალი იმ ოჯახ-
დაქცეულს!..

ბაბ. (გააწმირებს) ეჰ, ეჰ, ეჰ, რა ვქნათ, ბატონო, ასეა ეს სოფელი: დიდი პატარას ერევა! მოდი ერთი დუქანში შევიდეთ...

სარ. მერე რისა გეშინია, წადი. მართლა ხომ არა გგონია, რომ გავიქცევი.

ბაბ. არა, მეშინია მამასახლისმა არ მომასწროს და ხათბალა რამ არ ამიტეხოს, დარაჯობას თავი რათ დაანებებო?!.

სარ. დარდი ნუ გაქვს, წადი, მე გავცემ პასუხს მამასახლისს, მე და ის მოვრიგდებით.

ბაბ. მაშ წავალ... თუ მოვიდეს შენ იცი... მალე დაებრუნდები... (გადას. სარდიონ დაიწყებს „ჩემო თავა ბედა არ გიწერა“-ს; ამ დროს შემოვლენ აივანზედ მამასახლისი და სარდიონის და ნინო. ვარდენს გამოსვლას უნდა, მაგრამ ნესტორი და მთურავი არ უშვებენ).

ნინ. თუ აქარდი ველარაფერს ვერ შევიტყობთ...

მოწრ. ბატონო, ცოტა მოთმინება იქონიეთ და მალე დარწმუნდებით, რომ მამათქვენის ნათქვამი მართალია...

გამოსვლა მეორე.

სარდიონ, მამასახლისი და ნინო.

სარ. (დაატყუარდება და იცნობს დას) ნინო! ნინო ხარ შენ! ოჰ, შენ კი გენაცვალოს შენი სარდიონ! რა კარგ დროს მოხვედი!.. (მამასახლისი ადებს სხაქამროს კარებს. სარდიონ გამოდის, მიეგებება დას, გადაეხვევა).

მამასახლისი. სსუ! კაცო, ხომ არ გაგიყებულხარ, ტა გაყვირებს! იცი რა მომელის, რომ შემიტყონ ეს ამბავი? ციმბირს არ მაკმარებენ! მაგრამ რაც იქნება, იქნეს! თქვენის საცოდვაობით გული მიკვდება. მაშ მალე მოილაპარაკეთ; მანამ მე დუქანში შევალ.

სარ. გმადლობ, ღმერთმა გადაგიხადოს მაგიერი პატივისცემა. თუ გადავრჩი, გემსახურები; იქ დუქანში გაბრიელ დაგხვდება და ნუ გაუწყრები, ეს-ეს არის წავიდა.

მამ. კარგი, არა უშავს.. (გადას და სტოფებს და-მას მარტო).

მოურ. აქლა ზომ თქ-ენი თვალით ნახეთ, მადლობა ღმერთს!.. ქალს, ბატონო, არაფერი არ დაეჭვრება.

მესტ. კმარა, თედორე, რალა საჭიროა ამის ლაპარაკი, განა ვერა ვხედავთ, რაც ამბავია!..

პარ. ვხედავ, ვხედავ, როკორ დაბრმავებული ვყოფილვარ... გამიშვით, შევალ... ოჰ, ღმერთო, რისთვის მომადწევინე დღემდის!.. მაშ ასე, ჩემო ქალბატონო, კარგი!.. (შიდას, ნესტორ და მოურავი აჩუკებენ).

მეს. ვარდენ, შენი ჰირიმე, გონს მოდი, არ გეკადრება, რომ ვილაც გოგოსა და ბიჭის გამო საჭვეყნო სკანდალი მოახდინო... დაანებე თავი, ამოირეცხე მაგ გარყვნილ ქალის სიღვარული გულიდგან. წავიდეთ...

პარ. არა, უნდა ვნახო, გამიშვით!.. (ხელ-ახლავ იჭურენ).

ნან. აღარა ღირს აქ დარ^ეენა, დამიჯერე! ხომ კაცი, ვარდენ, როგორ მიყვარხარ და რა ერთგულიცა ვარ შენი, წავიდეთ... აგერ აქ კაცია, რომელსაც ცხენები უჭირავს და გამოვკითხოთ. (შიდაან ბაჭთან, რომელსაც ცხენები უჭირავს ხის ძარში).

პარ. ბიჭო, ვისია ეს ცხენები?

ბიჭი. ტიმოთე შალვაძის გახლავთ, ბატონო.

პარ. მერე აქ რა უნდა?.. ეს ქალის უნაგირი რაღაა? ვინ მოიყვანე?

ბიჭი. ეს, ბატონო, ტიმოთეს ქალი გახლავთ, ნინო, ვილაც ტუსალის სანახავათ.

პარ. ამის მეტათ ხომ არა ყოფილა?

ბიჭი. როგორ არა, ბატონო, ხშირად დადის.

პარ. (იციინის მწარედ) აი, ეს არის ქალის უმანკოება და სიმართლე! ოჰ, რა სატანჯველია!.. ახლა კი წავიდეთ...

ფარდა.

მოქმედება მეოთხე.

კამოსელა ზარგელა.

კზაზუდ ღუქანას, ერთ სუფრაზუდ კზაშა სსკდან ვარ-
დენ და ხესტარ).

მის. საკვირველია შენი საქმე, რა დაგემართა! ავით
ხომ არა ხარ?

პარ. არა, როგორღაც ქეიფზედ არა ვარ...

მის. ქალაქში კარგათ იყავი?

პარ. უნდა გითხრა, ძალიან ცუდ გუნებაზეთ დავდე-
ქი... ვგონებ, ნაცნობი ალაკები რომ დავინახე,
იმან მომავონა წარსული დრო და დარდები ამე-
შალა...

მის. როგორ არ გრცხვენია, რომ აღარ გაათავე ეს
ძველი ამბავი?.. აკი ამბობდი, სრულიათ მოვრ-
ჩიო!.. შე დალოცვილის შვილო, ამდენს ხანს კა-
ცი საყვარელ კლას გამოიკლოვებდა, და შენ რა
დაგემართა, რომ ერთს სოფლის გოგოს გადაყევი!..

პარ. არც მე მინდა, მაგრამ რა ვქნა, რომ ვერ დავი-
ვიწყე; რომ ველარაფერი ვერ მოეუხერხე ამ ოხერ
გულს!.. შენ რა გგონია?! ამ ორ თვეს გიყვიით
რატომ ვქეიფობდი? სწორეთ იმიტომ, რომ მინ-
დოდა თავი დავიწყებისთვის მიმეცა; მინდოდა ნი-
ადაგ ბურანში ვყოფილიყავ, თორემ რასა ჰკავდა
ჩემი ყოფაქცევა ამ ხანებში! დღე სადმე სარდა-
ფში ან ბალში უნდა დავმთვრალვიყავით, მერე

უნდა ჩავმხდარვიყავით „ფაეტონში“ და ვთქვათ ვით გვექნებინა... სალამოს ძალზედ ნაღვინეები ან თეატრში შეეცვინდებოდით, ან სადმე ნაცნობ ოჯახში... გაღეჭებულნი, გამხეცებულნი... ყველანი სწუხდენ, უთუოთ ჩვენს ასეთს ყოფას და გვერიდებოდენ... შენ გგონია, ნესტორ, მე არ მესმოდა, რომ ასეთი ქცევა უკადრისი და უმსგავსო იყო?... მაგრამ რას ვიზამდი!.. გეუბნები, მინდოდა დამევიწყა უოველიფერი... სხვებიცა და ჩემი თავიც... ასე რო არ მექნა, ბეჯითათ, ან მოვკვდებოდი, ან გავგიჟდებოდი.

626. კარგი. შენი პირიმე, ვარდენ, დაანებე მაგ წყეულ ამბავს თავი... აჯერ შინ მიკალთ, ცოტა შევისვენოთ და მერე სანადიროთ რომ დაგვპატიყეს, იქ წავიდეთ, ძალიან შეიქცევ თავს... ნადირობაც ჩინებული გვექნება და დროს გატარებაც... ამბობენ: იმ ახლო-მახლო სოფლებში მრავალი მშვენიერი ქალია, იქნება ღმერთმა ქნას, მოგეწონოს ვინმე... და შეგიყვარდეს კიდევცა.

326. არა, ნესტორ, ჩემი სიყვარული გათავდა... გათავდა სამუდამოთ. მე ახლა აღარც სიყვარული მრწამს და აღარც იმისი სიწმინდე... განა წარმოვიდგენდი ოდესმე, რომ ნინო მე მილალატებდა და სხვაზედ გამცვლიდა!?. არა, მე და სარდიონი ამ ქვეყნათ ერთათ მაინც არ ვივარგებთ...

გამოსვლა მეორე

შემადის შედუქსე და სარდიონ. (სარდიონ გაიფლას ისე, თათქას ვერა ხედავს ვარდენს, შადის და შორს სუფრასკედ ჯდება).

326. (შეკრთება) ჰა, ესეც მობძანდა!

მის. დამშვიდდი, ვარდენ, შენი კირიმე, რა შენი საქმეა მაგას თავი გაუტოლო?!

პარ. არა, უნდა გამოველაპარაკო!

მის. გევედრები, ვარდენ, თავი დაანებე, დაწყნარდი! სხვა დროს, როდესაც გნებაუს, რაც გინდა ისაქენ, ოღონდ ამ დუქანში არა შეგემთხვეს რა! შენი ოჯახის შვილი და დუქანში ჩხუბი, აბა იფიქრე, რას ემსგავსება?..

პარ. კარგი, კარგი, მართალს ამბობ... გაუფიქროთ ამასაც...

სარ. ბიჭო, შენ როდის გააღე ეს დუქანი? დაგწყველოს ღმერთმა, ხან სოფლის დარაჯი ხარ და ხან პირველი სოკდაგარი!.. შენსას კაცი ვერაფერს გაიგებს.

მედუქნი. შენი დარაჯი რომ ვიყავი, მაშინაც მქონდა დუქანი, მაგრამ სოფლის სამსახურის რიგმა მომიწია და იმიტომ გახლდი იქ. წელიწადში ორჯერ შემხვდება ხოლმე და მაშინ მეტი ღონე არ არის, დუქანში ჩემ მაგიერათ სხვა ვინმე უნდა დაეტოვო.

სარ. ძალიან მადლობელი ვარ შენი; შენ რომ არ ცოფილიყავ, ვგონებ, იმ საქმიდგან თავს ვერ დავიხსნიდი.

მედ. ჩემი კი არა, ჯერ ღვთისა და მერე შენის დის მადლობელი უნდა იყო. ძალიან მოხერხებული ქალია ის შენი და, მე და ჩემმა ღმერთმა.

სარ. ეჰ, ჩემო გაბრიელ, ან კი რა არის ეს ჩემი გადარენა და თავისუფლება!.. რა ჯანდაბათ მინდა?!.. ძალიან ცუდ ვარსკვლავზედა ვარ დაბადებული!

მეღ. ცოტა რამ გამიგონია შენი ამბავი... მართლა, როგორ არის ტიმოთეს ქალი, რას ამბობს ექიმი, გადარჩება?

სარ. ძალიან უიმედოა არის... ღმერთმა კითხოს ვისიც ბრალია, იმის ასე დაღუბვა!.. (ვარჯენ და ნესტან ეუფს დაუგდებენ).

მის. ვინ არის, სარდიონ, ავით, ბარემ ჩვენც გვითხარი! ჩემთან მაინც რა სამდურავი გაქვს?

სარ. რას ბძანებთ, ვისთან რა სამდურავი უნდა მქონდეს!.. ჩემთვის ხომ არაკის არა დაუშავებია რა?!. სხვას თუ რამ უბედურება შეამთხვიეს,—ეს ხომ იმის კირისუფლის საქმეა!

მარ. არ შეიძლება, ცმაწვილო, გვიამბო ევ რაღაც საიდუმლო ამბავი?

სარ. რატომ არა, ბატონო... მოგახსენებ... მაგრამ ძალიან საზარელი ამბავი გახლავს...

მარ. მერე, სთქვი მაინც.

სარ. ვითომ, ვიფიქრე უსიამოვნო ამბავია მეთქი... მაგრამ ესეც კია, ჩვენ რა შეგვევება?! (შეაყურდება ვარჯენს). ჩვენ ხომ... არაკითარი მონაწილეობა არ გავაქვს... ამ საქმეში და სინილისი არ დაგუტანჯავს?!.

მის. ევ შენი ქარაგმით ლაპარაკი არ გვესმის... პირდა პირ სთქვი, კაცო! რა მოხდა ასეთი?

სარ. დიდი არაფერი... სულ უბრალო საქმეა: ჩვენს ახლო ერთი გასათხოვარი ქალი იყო, ეს ქალი შეუყვარდა იმავე სოფლის აზნაურის შვილს იმ წმინდა გრძნობით, რომელსაც მხოლოდ ანგელოზი ჩააგონებს ადამიანს... საკული: ხმოც იყო, რომ ეს ორი ახალ გაზდა ბედნიერნი იქნებოდნენ

ქართული
ლიბრეოთეკა

საუკუნოთ. ერთმანეთის სიყვარულით, მაგრამ ერთმა მოულოდნელმა შემთხვევამ ჩაშალა საქმე...

მის. სთქვი, სთქვი, საუცხოვო ამბავია... (ვარდენა სმენათ არის გადაქცეული).

სარ. დიად, ამ აზნაურიშვილს იმედი ჰქონდა ეს ქალი შეერთო, მაგრამ ამ დროს ერთი გარეწარი, ახალგაზდა თავადისშვილი, განათლებული კაცი, შეუწინა ქალს და მოსტაცა გული თუ არა იმ საბრალოს, იმ წამსვე შეიძავა და ზურგი შეაქცია.

მარ. ვიხედ ამბობ მაგას, ყმაწვილო, არ მესმის...

სარ. ეს, ბატონო, სულ გარეშე ამბავია... ჩვენ ხომ სინილისი წმინდათა გვაქვს და თუ ვი:მეს საძაგლობა რამ ჩაუდენია, ჩვენი რა საქმეა?!. ჩვენ რა გვენაღვლება...

მარ. მერე, მერე...

სარ. დიად, რომ დარწმუნდა ახლა კი ნამდვილობთ ვუყვარვარო, ადგა და მისწერა ქალს: „დღეის ამას იქეთ მე შენ აღარ მინდებხარ, გარყვნილი ხარ და მღალატობო“... საბრალომაც, მიიღო თუ არა ეს უნამუსო ბარათი, იმ წამსვე მღინარისაკენ გაიქცა და წყალში გადავარდა, თავს ირ:ობდა... ძლივს ცოცხალ-მკვდარი ამოიყვანეს, და ახლა ანთებით კვდება!.. უნდა მოგახსენოთ, ჩემო ბატონო, რომ იმ ქალის დანაშაულობა მხოლოდ ის იყო, რომ დიდი კაცის შვილს მიენდო და თავი შესწირა....

მარ. მაშ შენ ნინოზედ ლაპარაკობ?!

სარ. (წამოადგება და მრისხანეთ) დიად, ნინოზედ მოგახსენებ... და თქვენს კაი კაცობაზედ, ჩემო ბატონისშვილო... შენ რომ სირცხვილ-უნამუსი გქონდეს, იმ ქალის სახელს როგორღა ახსენებდი!..

- 336.** შენ, კმაწვილო, ვგონებ, დაგვიწყებია ვისთანაც
ლაპარაკობ! ღირვე კარგათ ჩაუფიქრდე რასაც
მეუბნები, რომ მერე სანანებლათ არ დაგიჩხეს!
- 606.** კარგი, შენი ჭირიმე, ვარდენ, დაანებე თავი, რა
დროს ჩხუბია და მერე ისიც დუქანში! სარდიონ,
შენ გაზღას, მოგვშორდი, რა გინდა აქლა აქ რომ
მოახდინო!
- სარ.** მე ცუდს არათერს ვამბობ!?. ღოლო თქვენ, თა-
ვადო, მაქსოვს ვინცა ბჰანდებით... თქვენა ხართ
ის კაცი, რომელმაც შეიწირეთ მსხვერპლათ საბ-
რალო ქალი, თქვენთვის თავდადებული... ის გა-
გიჟებული იყო თქვენის სიყვარულით .. და თქვენ
კი უარ ყავით იმისთვის, რომ გლეს-კაცის შვი-
ლი იყო! ფარი'ვეელი და მასხარა! კიდევ მე მი-
ბედაუს მუქარას!
- 336.** მაშ, მე გასწავლი როგორ უნდა ჩემთან ლაპარა-
კი! შენ რაც გეკადრება მე ვიცი!.. (წამოუსვამს
მათრასს ხელს. ამ დროს სარდიონ იშეშვლებს ხანჯალს
ვარდენი მათრასს გადაჯდებს და რეკლავებს ამოაღებს
ბუდიდგან და რომ მიახლოვდება სარდიონ, ვარდენი
მიასხებს): გაწერდი, თორემ მოგკალი! (სარდიონ
ხანჯლით მადის. გავარდება რეკლავური, სარდიონ წა-
ბარბანდება და ხანჯალი სედიდგან გაუვარდება. ხესტორ,
რომელმაც ვერ მოახერხა გაშვლება, მივარდება და ხელს
შაკიდებს).
- სარ.** აკი მომკლა ამ ოჯახ დაქცეულმა!..
- 606.** ნუ გეშინია, სარდიონ, აგერ ნაბადზედ წამოწე-
ტი... (წაუყვანენ და დააწკნენ ნაბადზე სტენახედ. მე-
დუქნეს შემოაქვს უნაკირი და შეუდებს თავ-ქვეშ). ახ-
ლავე ექიმს მოგიყვანთ, არა გიჭირსრა...

- სარ.** ოპ მოკვდი... (წაივლებს გულზედ ხელს).
- პარ.** (რომელიც მოშორებით სდგას ხელებ წაუღებულ თმებში, თათქა კინა და ასლა გამოიღვიძა, შესედავს თავის მსლებელს და ეტყვის): ახლავე გასწი, ატენე ცხენი და ექიმი მოიყვანე. ჩემ მაგიერ უთხარი!.. ჩემ ცხენზედ შეჯექი... ოპ, ღმერთო, რა საზარელი საქმე ჩავიდინე!..
- სარ.** რათ იწუებ თავს, ჩემი ექიმი ალა მე ვიცი... აი (ახეუებს ზევით თავს). იქ არი... მე კაცი ვეღარ მიშველის... (გული წაუკა).
- მს.** წყალი, წყალი ჩქარა!.. (ტანისმასს შეაჭრან და სისხლანა შეკრდა გამოუწნდება... ვარდენა შაირუნს მსწრაფლად).
- პარ.** რას შერები, სარდიონ? როგორა ხარ?!.
- სარ.** კარგათ, კარგათ... მაგრამ ტყუილათ კი მომკალი, ვარდენ!.. ღმერთია მოწამე, მე შენთან დანაშაული არ ვიყავ...
- პარ.** რა დროს მაგის ლაპარაკია... წყალი დალიე. (ასმევენ და ასხურებენ სხეზედ).
- სარ.** ნესტორ! იცი რითვის გამომიმეტა ვარდენმა ასე? უთუოთ მე მწამობს რასმე იმ საბრალო ქალის საქმეში... ახლა მიკხვდი... მაგრამ, ხომ იცის უფალმა, იმ ქალთან არავითარი ცოდვა არ მიძღვის, ისე როგორც ჩემ და ნინოსთან...
- პარ.** ჩემი და ნინოვო?!.
- სარ.** დიალ, როგორც ჩემ და ნინოსთან.
- პარ.** როგორ თუ შენ და ნინოსთან?
- სარ.** ვფიცავ ამ სიკვდილის ჟამს: ტიმოთეს ქალთან არავითარი ცოდვა არა მქონოდეს...

- პარ.** მაშ დაქვრილი რომ იყავი და შენთან დადიოდა?
ყოველ ღამეს?!
- სარ.** არც ერთხელ არა ყოფილა ჩემთან ტიმოთეს
ქალი...
- მეს.** ჩვენის თვალითა ვნახეთ ერთ ღამეს, რომ მოვიდა
შენთან—იქვე ვდარაჯობლით, გაზრახებული იყო
ვარდენი. შენ და ტიმოთეს ქალი დიდ ხანს დარ-
ჩით ერთათ.
- სარ.** მაშ, რა უბრალოთ მოგიკლავს, ვარდენ, ის ქალი
და მეცა... ის ტიმოთეს ნინო კი არა—ჩემი და
ნინო იყო.
- პარ.** როგორ თუ შენი და ნინო!.. (სარდაოს მჭარეთ
გაადიშებს და აქნევს თავს).
- მედუქმი.** დიად, ბატონო... მე გახლდით მაშინ დარა-
ჯათ და ის ქალი, სწორეთ მაგისი და ნინო იყო!..
სხვა იქ არავინ მოსულა.
- პარ.** აა! ახლა კი მესმის!.. მესმის ყველაფერი... რა
ბოროტება ჩავიდინე მე ღმერთ გამწყრალმა!... აქ
ეს უბრალო კაცი მოვკალი და იქ ჩემთვის უძვირ-
ფასესი ადამიანი... (დაუჩოქებს სარდაოსს და აკო-
ტებს შუბლზედ ცრემლ-მარეულა). შემინდე, ძმაო,
შემინდე!.. დამიჯერე, შენზედ უბედური მე ვარ...
შენ პირნათლათ წარსდგები უმაღლეს სამსჯავროს
წინაშე, ხოლო მე, მე ჩემი სიცოცხლე მწარე
სინანულში უნდა დავლიო.
- სარ.** შევინდოს ღმერთმა... იმასაც შეუნდოს, თუ ჩემ-
თან დანაშაული ქონდეს... იცოდე კი ნინო შენ-
თან დამნაშავე არ არის... მშვიდობით... მშვიდო-
ბით... (კედება).

გამოსვლა ჰარველი.

სტეხა წარმოადგენს ტამოთეს სხედს. ნანო ავადმყოფი ჩატყული წვეს ტასტზედ. მაკადაზედ წამლანო შუშები სდგას.

ნიწო (გამოსხელს თვალებს და სხსეზედ სედს გადისვამს).
რა კარგს და სასიამოვნო სიზმარში ვიყავი... ნე-
ტავი არ გამღვიძებოდა! ახლა აღარათფერი მიჰირს,
მოჯრ'ი, მოჯრჩი... ასეთ გუნე'აზედ ჯერ არა ვყო-
ფილვარ... მამა, შენა ხარ?

ტიმ. მე ვარ შვილო, შენი უბედური მამა, მე... რო-
გორა გრწობ თავს, შვილო?... მართლა უკეთა
ხარ, თუ მე მანუგეშებ?...

ნიწო. არა, მამა, ნამღვილათ უკეთა ვარ... ოჰ, რა
სანატრელ სიზმარში ვიყავი... არა, ეს სიზმარი
არ იყო... ცხადი იყო, ცხადი!... რატომ არ გი-
ხარია, მამა, ჩემი ბედნიერება?... შენ ხომ გიყვარს
კიდეე შენი ნინო... (მხსევეს სედს კასურზედ).

ტიმ. დიშვიდდი, შვილო, დამშვიდდი... ღმერთი მო-
წყალეა... რა დავეიშავებია მისთვის!.. (აღაწურამს
სედს) შენ თითონა ხარ მოწმე, ზეციერო მამავ,
რომ არავისთვის ცუდი არ მიქნია ჩემს დღეში;
მხოლოთ მძიმე შრომითა და შენის მოწყალებით
შემიძენია ყოველივე რაც გამაჩნია... შეიწირე,
უფალო, რაც წყალობა გიბოძებია ჩემთვის, თვით
ჩემი სიჯოცხლევც-კი, ოღონდ ეს საბრალო ბავშვი
მაჟუქე! (სტირას).

ნიმე. (გაკვირვებით) მამა, მაშ ძალიან ავით ვყოფილ-
ვარ, შენ რომ ასე გეშინია?

ბიბ. არა, შეილო, მე ეს ისე ტყუილათ მომივიდა, რა
გიჭირს, შენ შემოგველოს მამა შენი!.. ღმერ-
თი ისე როგორ მომიძულეხს, რომ შენი თავი
წამართვას!

გამოსვლა მეორე

ივანე და მარანე (შემოდის დახედავს საათს და ასმევეს
წამადს ავთამეკვს).

მარ. დროა, შეილო, წამალი დალიო. დალიე, შენი
ჭირიმე, მოგიხდება... მალე კარგათ იქნები, მორ-
ჩები...

ნიმე. (ასე გადაიშებს, თათქას ან სჯერადეს მორჩენას).
დავლევ, მამიდა, დავლევ... იქნება მართლა მოვ-
რჩე?! რა კარგი იქნებოდა, ისე რომ შევიქნებოდე,
მამიდა, როგორც ვიყავი!.. (წამოჯდება აიღებს სარ-
კეს და ჩაახედავს). არა! არა! ეს შეუქლებელია...
ღმერთო, რას დავმსკავებსებივარ!?. აღარც ფერი,
აღარც ხორცი, თითქო სიცოცხლის ნიშანიც-კი
აღარ მეტყობა სახეზე!.. როგორი მშვენიერი და
ნათელი იყო ჩემი ბედის განთიადი, და აჰა რათ
გადავიქეცი დღეს!.. მაგრამ არა! ჯერ ყველაფერი
არ გათავებულია: ჩემი სული გრძნობს, რომ მე
კიდევ ვიქნები ბედნიერი, კიდევ ველირსები ჩემი
ვარდენის დანახვას! ველირსები, მაგრამ როგორ?!
ვეყვარები კიდევ?! არა! არა!.. განქრა ყოველი!..

გამოსვლა მესამე

იკინიკე და ვარდენ

მარ. ნინო! ანგელოზო ჩემო! მე ვარ შენთან, მე ბედ-
შავი, შემომხედე, შემომხედე ერთი!

ნინო. (იკინიკეს და მოკხეკვას) ვარდენ! ვარდენი ხარ?!
კიდევ მოხვედი, ერთხელ კიდევ ნახე შენი ნინო?!
მაშ ჩემი სიზმარი მართალი ყოფილა? არ შევცდ-
ლებივარ განა? მაშ კიდევ შენი ვიქნები, არა
ვარდენ!?

მარ. დამშვიდდი, შენი ჰირიმე, მე აღარ მოგშორდე-
ბი, მაგრამ შემირიკებ-კი ნინო? მაპატივებ ჩემს
დანაშაულს?... არა, არ მინდა პატივება, ღირსი
არა ვარ... არა ვარ ღირსი, რომ შენს წმინდა
არსებას, შენს ნათელ სახეს შევცქეროდე... მე..
ავაზაკი... მე ორი ადამიანის მკვლელი...

ნინო. (ბოდავს) ახლა აღარ მცალიან... მამიდა! მამა!
ჩქარა, ჩქარა წავიდეთ საყდარში, ხვალ აღებაა,
მერე ჯვარის წერა აღარ შეიძლება!.. ვარდენი,
ჩემი ვარდენი მიცდის იქ!.. მამა, გესმის? წამიყ-
ვანეთ, აბა! (ადგება). ღმერთო, ხელ-ახლავ გად-
მომხედე შენის მოწყალე თვალით! ხელ-ახლავ
დამიბრუნე ჩემი ვარდენ!.. წავიდეთ, წავიდეთ
ჩქარა საყდარზე.

გამოსვლა მეოთხე

იკინიკე და ზაქარაა

ზაქ. (შემოდებს კარებს) ვარდენი ხომ არ არის აქ?

ბიშ. აქ გახლავს ბატონო. მაგრამ რისთვის მობრძანებულხარ, ჩემს უბედურებას გინდა უყურო და გაიხარო, თუ რა გნებავს?

ჯად. (შემოდის) ტიმოთე ჩემო, შენც მამა ხარ და მეცა... თუ შენ გეკარგება შეილი, არც მე ვარ უკეთეს დღეში... ნუ მიმზერ ასე მტრულათ!

ბიშ. რას ბძანებ, ბატონო, განა ღირსი ვარ თქვენის მობრძანებისა ჩემს ოჯახში!.. მე, თქვენი მონა, თქვენი ფერხთა მტვერი, როგორ გავბედავ გაწუნინო... (გამოიხედავს ხმას): მაგრამ ჩემი ქალი, ჩემი ერთათ-ერთი ქალი რომ დამიღუბე, შენ ავო კაცო! რას მიპირებ აქლა! ვინ მომცემს მე ნინოს მაგიერს?!.. და ეს ყველა შენი ბრალია! გამშორდი აქედგან, ამ წმინდა ალაგიდან. (ანაშნებს ნანახსკენ). წადი, წადი მეთქი გეუბნები!.. (ასეუ თავაზიან კილასე). აბა, რა დაგიშავე, ბატონო, რომ ერთათ-ერთი შვილი მომიკალი!.. (ასეუ მრასხანეთ) არა, როდესაც იმ უცნაურს ხაფანგს უგებდი ამ საცოდავებს (ანაშნებს ვარდენსა და ნანახედ) ღმერთი სულ არ გახსოვდა? (ტარის).

ჯად. (მრასხანეთ) ტიმოთე! თუმცა შენს სახლში ვარ, მაგრამ ნუ დაგავიწყდება, ვინცა ვარ... მესმის შენი გამწარება... მეც შეილის პატრონი ვარ...

ნინო. (გამოიფხინაფხებს) ეს ვისი ხმა მესმის? ვინ არის აქ?.. ბატონი! ვარდენის მამა!.. ჩემს ქორწილში მობძანებულა?.. აბა, მალე, მალე წამიყვანეთ ეკლესიაში, მალე, ხომ თანახმა ხარ, ბატონო?!..

ჯად. ოღონდ კარგათ იყავი, შვილო, და ღმერთმა გაკურთხოსთ ორნივე...

ნინო. (ღონე მიხდილი). გმადლობ, ბატონო! მამ წავიდეთ, ვარდენი მიცდის ეკლესიაში... რა მშვენიერათ არის გამოწყობილი თეთრის ტანისამოსით. (დგება) წამიყვანეთ... მიშველეთ...

პარ. ნინო! ნინო! აქა ვარ მე, შემომხედე!.. ველარ მიცან?!

ნინო. (დაატყურდება) შენ?!. შენ ვინა ხარ? შენ რა გიგავს ჩემს ვარდენს?!. წამიყვანეთ ჩქარა! (წამოდგება მაგრამ ისევ დასუსტებული დაეცემა ლოკინზედ).

პარ. (დააქექებს) ღმერთო ზეციერო! რა დაგიშავე ასეთი, რომ ჩემი ნინო ველარც-კი მცნობს? მე მოგკალ შენ, მე ვარ შენი მკვლელი!

ნინო. მამიდა! მამა! (უნდა გაისუნთოს რაღაცა და იკანებს) ჰო, მამა, ჩემი ხოხობი მომგვარეთ, ვარდენმა რომ მომიყვანა, აი მაშინ... (ტიმთაყე მიღის) როგორ უყვარდი მაშინ, რა ბედნიერი დრო იყო!..

პარ. ახლაც ისევ მიყვარხარ, ჩემო ნინო!.. (კონცხას ხელზე).

ნინო. (გათვბიათ). ვარდენ? შენ! ღმერთო მოწყალეო! გმადლობ, რომ კიდევ გხედავ. (ტიმთაყეს მოყავს ხოსხობი, ნინო მაყვანინებს ახლა და ხელს კიდებს) გახსოვს, ვარდენ, ეს ხოხობი, რომ მომიყვანე, როგორ გიყვარდა მაშინ შენი ნინო?!

პარ. ღმერთო, ღმერთო! რისთვის მომაღწევინე ამ დღემდი!..

ნიხრ. აჰა, ნიშანი, ჩვენის სიყვარულისა, ისევ შენ-
თვის დამიბრუნებია... (გადასტუმს ხეხობს) გაუშ-
ვი... გაათავისუფლე... დაე, ამან მაინც იცოც-
ხლოს... მე კი... მე... (წამოაწეეს) დროა საქორ-
წინოთ მოვემზადო! არა?.. (გაშტურდება). აჰ! ვინ
არის ეს, ვინ არის?!. არ მინდა! არ წამოვადო!
ვარდენ! შენ უნდა წავიყვანონ! შენ! არა! არ
გაგიშვებ! არავის დავანებებ შენს თავს! მამა! ბა-
ტონო! მიშველეთ... მიშველეთ... ვარდენი... ვარ-
დენი ჩემია... ჩემი... (მოასმის შეუდამის ზარას ხმა)
გესმის!.. დროა!.. წავიდეთ. (აწეწს ზარჯვარს) წა-
ვიდეთ... (გაშტურდება და ივდება). *

ფარდა.

შეკვლეა

Настоящая драма, под названием «Кавказ», разрешена г. помещи-
ником главноначальствующаго въ представлению на сценах края. Декабря
21 дня 1893 г.

Председатель комитета М. Гакель.

Секретарь Н. Меланъ Чубаровъ.

*) ამ დრამის შესწორება თვითონ ავტორსავე ჰქონდა ნაკისრი.

ს ა მ რ თ ვ ე ლ ო ს

დედა-ქალაქი

ტ ვ ი ლ ი ს ი.

თინა, რომი, ბაბილონი, მცხეთა, ბაღდადი,
 ტფილისი... მარტო ამ სახელების გაგონება
 ჩვენს მეხსიერებაში აშლის ხოლმე აუარებელ
 მოგონებას კაცობრიობის წარსულიდან. და
 ეს განა არა იმისთვის, რომ ამ ქალაქებში
 „ღმერთნი ღმერთობდენ და მეფენი
 მეფობდენ“, რომ მათ ეჭირათ მთელის სახელმწიფოს
 სამართი საკე და რომ მათი სიძლიერე ღწუ სისუსტე,
 ბედნიერება ანუ უბედურება მოასწავებდა თვით სა-
 ხელმწიფოს აღყვავებასა და ანუ დაცემა-დაძაბუნებას!
 ამიტომაც, ისტორია რომელიმე სამეფოს დედაქალაქისა
 არის იგივე ისტორია მთელის სახელმწიფოსი.

წარსულ დრო-ჟამთა წყვილადში იკარგება ქართ-
 ველ ერის ზოციერთ ქალაქების დასაბამი. პირველსავე

ქართველებთან ერთად, მრავალთა საუკუნეთა უწინარეს ქრისტეს შობისა, ჩნდებიან დაბა-ქალაქნი: ქათლა (არმაზი), მცხეთა, უფლისციხე, ოცხე, ეგრისი (ბედია), ქუთაისი, ჭყრეთი (ხორნაბუჯი იორალაზნის შესართავთან), ორბისი (სამშვილდე), მტკვრის-ციხე (შემდეგ ხუნანი გატეხილ ხიდთან დებედა-მტკვარზე), დედაციხე, ბოსტან-ქაჯაქი (რუსთავი ყარაიას), გაჩიანი (სანადირო ქალაქი სომხითში), ბერ (ჩეღეთი, შილდა), თუხარისა („სპერის მდინარეზე, რომელ არს კოროზი“), წუნდა (ჯავახეთში), არტანი (ძველად ჰური და შემდეგ ქაჯთა ქალაქი), ურბნასი და კასპი.

მესამე-მეოთხე საუკ. ქრ. წინად ამათ მიემატნენ კიდევ: დიშა და შირაზანი (ააშენა ფარნავაზმა), ხერთვისი, კადა, ხელქარი (ნენქარი=ნეკრესი). მცხეთა ამ დროს „დიდი ქალაქი“ იყო და მისს უბნებად ითვლებოდნენ: სარკინე (სარკინეთის მთის სიმაგრე), ცახე-დადი (ძველის ახლოს), ზანაჟა და თვით ქალაქი ქართლიც, რომელსაც ეწოდა აშაზა და საცა იყო უმთავრესი სალოცავი ქართველებისა—საფლავი ქართლოსისა და აგრეთვე ღმერთნი აშაზა, გაცა და გაში.

ქართლ (არმაზ)-მცხეთა ქართლოსის დროითგანვე „თავადობდნენ“ საქართველოში, და ეს თავადობა (რელიგიური და პოლიტიკური უპირატესობა) შერბა მას მეექვსე საუკუნის ნახევრამდე და ამ დროიდგან კი მისი „თავადობის ერთი წილი—პოლიტიკური უპირატესობა—მიითვისა ტფილისმა.

„ქართლის ცხოვრება“ ტფილისის აშენებას ვახტანგ გორგასალს მიაწერს. მას ეთანხმება ზეპირთქმულობაც: მთელი არე-მარე ტფილისისა ტყით მოცული იყო. ერთ დღეს ამ ტყეში ვახტანგ გორგასალი ნა-

დირობდაო. მისმა მწვერებმა ხოხობი ააფრინესო. ქორი ხოხობს გამოედევნაო და ორთავე ფრინველნი მალე გადიკარგნენო. მეფე მხლებლებითურთ ქორის საძებნელად წავიდაო. ბევრი ძებნის შემდეგ ნახეს, რომ ქორი და ხოხობი ჩაცვივნულან ერთ წყაროში და ჩახარშულან. ქორი, თურმე, ისეთის სისწრაფით დასცემოდა ხოხობს, რომ ჰაერში თავი ველარ შეემაგრებინა და ბრტყალებში შებოკილ ხოხობითურთ ძირს წამოსულიყო და ხსენებულ წყაროში ჩავარდნილიყო. ეს არე-მარე მეფემ კარგად დაათვალიერა და ნახა, რომ ამ შვენეირ ადგილას იყო მრავალი წყარო: გრილი, ტფილი და ცხელი, და ყველას გოკირდის სუნი სდიოდა. მეფეს უთხრეს, ამ წყაროებს სამკურნალო თვისება უნდა ჰქონდეთო. ვახტანგს მოეწონა წყაროებიცა და მათი ადგილ-მდებარეობაც, ააშენა ქალაქი და სახელად, ტფილი წყლების გამო, ტფილისი უწოდაო.

მართალია, რომ ტფილისს სახელი სითბოსაგან დაენათლა. ცნება „თბილს“ უწინდელი ქართველები გამოსთქმიდნენ ნაირნაირად: ტფაღა, თბაღა (და შეუმოკლებლად კი ტაფაღა, თაბაღა). და ამიტომ ვამბობთ და ვსწერთ „ტფაღისი“, „თბაღისი“. გარნა თვით ქალაქის აშენებისას და შემდეგ ამისა კიდევ კარგა ხანს ეს სახელი შეუმოკლებლად ყოფილა ხმარებული და „ტაფაღისი“ რქმევია. და ეს მტკიცდება მით, რომ მეექვსე საუკუნეში ბერძენთა მწერლები საქართველოს დედაქალაქს უწოდებენ ტაფაღასად, და შემდეგში ასრევე უწოდებენ ამ ქალაქს არაბნიცა და თურქნიც (თათარნი). სანს, დასაწყისში ქართულადაც „ტიფლისი“ ყოფილა. ვისგან, თუ არა ქართველებისგან ისწავლიდნენ უცხოელნი ამ სახელს? და რომ „ტიფილი“ (იგივე

„თიბილი“), რომლისაგანაც წარმოსდგა „ტიფილისი“ („თიბილისი“), შემდეგში შემოკლებულა და ტფილ (თბილ)-ად გამხდარა, ეს მტკიცდება ამ სიტყვის სვანურ-მეგრულ გამოთქმითაც: მეგრულად „ტიბუ“ და სვანურად „ტუბდი“ (და აგრეთვე „ათვი“ თბილს ნიშნავს *).

რაიც შეეხება თქმულებას, რომ, ვითომ, ტფილისი პირველად აეშენებოდა ვახტანგ გორგასალს, ეს სარწმუნო არ უნდა იყოს. ქართლის ცხოვრებაში ვპოულობთ საბუთებს ჩვენის აზრის დასამტკიცებლად.

ტფილისი იხსენიება ფარნავაზის დროიდგანვე (ფარნავაზი მეფობდა 302—237 წლ. ქრ. წინად). მის ცხოვრებაში სწერია: „საერისთავო ხუნანისა არის ბერდუჯის მდინარითგან ტფაღისმდე და გაჩიანამდე, რომელ არს გარდაბანი“ (გვ. 31); და კიდევ ამის წინად: „მცხეთოსმა ააშენა მცხეთა და დაიპყრა ქვეყანა ტფაღისითგან და არაგვითგან ზღვამდე სპერისა“ (გვ. 20).

ტფილისი იყო საზღვარი მცხეთისა და ხუნანის სასპასპეტოებისა. გრდანი (გლდანი), ლილო, მარტყოფი ხუნანამდე იწოდებოდა გარდაბანად. და ამ გარდაბნის მხარეს იყო (და არის) ნაწილები ტფილისისა ისანა, კალა და შემდეგში კუკიაჯ.

ქართლის ცხოვრებაშივე ვკითხულობთ: „მოვიდეს სპარსნი სომხითს და მოაოხრეს. შემოვიდეს ქართლს. სპარსთა ერისთავმა ააშენა ტფაღისი კართა შორის ციხედ მცხეთისა“. ვარაზ-ბაკურ მეფემ (379—394 წ.)

*) ნუ გვეუცხავს ზრთენცაღურა სიტყვები. აი თუნდა მეგრულად „წყარი“, რამელიც ნაშნავს წყადს. ჩვენებური „წყარო“ და მეგრულად „წყარი“ ერთი და იგივეა.

სპარსთა ერისთავს ხარკის ძღვევა აღუთქვა. და შემდეგ სპარსებმა მეფეს გადასცეს „ციხე ტფილისისა“ და წაეიდნენ“ (ქ.-ცხ. გვ. 106).

ამ დროითგან ტფილისს, როგორც სტრატეგიულს სიმაგრეს, ემატება მნიშვნელობა. სპარსნი საქართველოს ასაოხრებლად რომ მოდიან, პირველად სკდილობენ ფეხი მოიკიდონ ტფილისში.

ვახტანგ გორგასლის პაპის დრომდე ქართლი სპარსთა ერისთავის „განსაგებელი იყო“ (გვ. 108), ხოლო ეს ერისთავები განაგებდნენ აგრეთვე რანსა და მოვაკანს (იქვე). ქართველთა მეფეები ებრძოდნენ მათ და ერთ-ერთ ამ ბრძოლაში მოაზრდა ტფილისიც. ხოლო ვახტანგი რომ ტახტზე ავიდა, სპარსთა ყაენი კვლავ შემოესია საქართველოს. იბრძოლეს დიდხანს. მეფე გამაგრებულ იყო მცხეთაში. „ქართლის ცხოვრება“ ამბობს (გვ. 134): „ოდესმე განვლიან ფონი მტკვრისა და შეიბნიან ფონსა ზედა ტფაღასასს, და რომელსამე დღესა მათ სძლიან და რომელსამე მათ“. ბრძოლა მორიგებით გათავდა. ორნივე მეფენი შეიყარნენ „ველსა ზედა კაღასასს, ხოლო ტფაღასა სოფელა და კალაცა მოაზრებულ იყო მაშინ“. მეფეებმა ერთმანეთი მოიკითხეს და გადასწყვიტეს, რომ „ორთავე ერი (სპარს-ქართველნი) თავ-თავის სჯულსა ზედა გარდაუკალ დაშთეს“.

ამის შემდეგ გავიდა რაოდენიმე წელიწადი და ვახტანგი შეუდგა გაოხრებულ ტფილისის შენებას. „მეფე აშენებდა ქალაქსა ტფილისსა და საფუძველი ოდენ დაედვა“ (გვ. 146), რომ ყაენმა, ხოსრო I-მა (გამეფდა 531 წ.) მოციქულის პირით შემოუთვალა: „მოკვდა მამა ჩემი და მეფედ მყო მე ერმან მისმან... მოვალ მე წინაშე შენსა და შენ წარმიქედვ ჩვენ შესე-

ლასა ჩვენსა საბერძნეთს და მომეც ასული შენი ცო-
ლად“ (იქვე). მეფემ უარი შეუთქალა. ყენი გამოე-
მართა საქართველოსკენ. განჯით გადმოვიდა ივრის ხეო-
ბაში. მოაოხრა ქიზიყი, ველისციხე და იორზედ დადგა.
ვახტანგი გამაგრდა უჯარმაში. მტრები სასტიკად შე-
იბნენ იორზედ. ვახტანგმა ყენს მოუკლა შვილი და
გაუწყვიტა მრავალი მეომარი, გარნა თვითონაც დაიჭ-
რა. ყენი იორზედ ველარ დადგა და რუსთავს მივიდა.
იქითგანაც აიყარა, მოაოხრა ტფილისი, არმაზის არე-
მარე და სამცხით კარნუ ქალაქს (არზრუმს) წავიდა.
იგი შიშობდა ბერძენთა იმპერატორი არ შეჭაეოდა
უპატრონოდ დარჩენილ სპარსეთს.

მაშასადამე, უწინარეს ყაშს ტფილისი ყოფილა
სოფელი, შემდეგ იგი ციხე-სიმაგრედ შექმნილა (379
წ.) და მერე ქალაქად ვახტანგ გორგასლის დროს*).

ვახტანგის შვილი დაჰი სცდილოჰდა გაედიდებინა
ტფილისი. მან „განასრულნა ზღუდენი ტფილისისანი
და, ვითარ ებრძანა ვახტანგს, იგი შექმნა სახლად სამე-
უფოდ“. (ქართ.-ცხ., გვ. 150). „და დაჰის დროსვე ტფი-
ლისს კაცნი დასხდებოდეს და მათ წმიდაჲ ეკკლესიაჲ
(სიონი) აღაშენეს“ **).

მეფე ბაკურის დროს საქართველოს თავს დაატყდა
დიდი უბედურება: სპარსთ თვისი უფლება დაამკვიდრეს
ქართლსა, სომხითსა, სივნიეთსა და გუასპურაგანს და

*) ვახტანგ გორგასლას ცხოვრება, საქართველოს ის-
ტორიას შვედურთაგან ქრონიკონის არქივისა გამო, ზღაპ-
რულ ამბად მაჩნათ „ქართლას ცხოვრების“ მტრებს. მასი
ისტორია საკმაოდ გამორკვეული გვაქვს და ცალკე დავუქდავო.

***) სამა ქრ. ე. თაყაიშვილის, გვ. 30.

ბაკური რომ მოკვდა, სპარსელებმა ქართველებს მისცეს ნება ჰყოლოდათ თვისი მეფე. ამიტომ ბაკურის შვილნი გამაგრდნენ კახეთის მთიულეთს და მათნი მონათესავე მფლობელნი კლარჯეთის კლდეებში. ამასთანავე თვისთვისად განდგნენ ერისთავნი და ხარკს აღწევდნენ სპარსთა მეფის ორმუხდ IV-ის (579—591 წ.) შვილს ქასრე II ამბარვეს (591—628 წ.), რომელსაც ეპყრა რანი და მოვაკანი. ამ უბედურ დროს „მცხეთაჲ ათხელდებოდა და ტფილისი ეშენებოდა, არმაზნი შემცირდებოდეს და კალაჲ განდიდებოდა“ (სამი ქრ., გვ. 34).

შემდეგ ამისა საქართველოს ტახტი რომ იპყრა გურამ ბაგრატიონმა, „ტფილისის მკვიდრთ იწყეს ეკლესიის გება. ნახევარსა იქმოდა ყოველი ერი და ნახევარსა ერისთავნი“ *) (სამი ქრ., გვ. 34). ქართ.-ცხ. გვ. 164). „გურამმან გმნააჲლა საფუძველი ტფილისის სიონისა, ხოლო შემდგომად გურამისა განასრულეს აღშენებაჲ ტფილისის სიონისა: ნახევარი ერთმან ვინმე ქვრივმან დედაკაცმან და ნახევარი ყოველმან ერმან“.

სტეფანოზ I-ის ჟამს ტფილისი უკვე ისეთი დიდი და ვრცელი ქალაქი იყო და ისეთი ძლიერი ციხე ჰქონდა, რომ იგი იტევდა დიდძალს ხალხსა და ჯარს, და შეეძლო კარგა ხანს გაჰმაგრებოდა ძღვევა-მოსილს მტერს—საბერძნეთის იმპერატორს ერეკლეს. სომხის

*) სუმბატის ქრონიკაში სწერათ: „გურამის—ზე ტფილისის მკვიდრთა ეკლესიის გებაჲ იწყეს, რომლისა ნახევარსა ყოველი ერი აშენებდა და ნახევარსა ერთი ვინმე დედაკაცი“ (სამი ქრ., გვ. 45). თეიმურაზის ვარაზნით, „გურამმა განააჲლა საფუძველი ტფილისის სიონისა“ (იქვე, გვ. 46).

მწერალი უხტანესი ამბობს, რომ 595 წ. უკვე ტფილისი იყო უდიდებულესი სატახტო ქალაქი საქართველოშია, იგი იყო სასწაულებრივ შენებული, საუცხოვო და შესანიშნავი *).

ამავე დროს სპარსეთში მეფობდა იგი ქასრე II ამბარვეზი, რომელსაც მომხრეობდა სტეფანოზი. მიზეზი სპარს-ბერძენთა ომისა ის იყო, რომ ქასრემ დაიპყრო მთელი მცირე აზია და ეგვიპტე, გაჟლიტა 90,000 სული ქრისტიანე და თვით საბერძნეთსაც მუქარა შესთვალა. მხნემა და ძლიერმა ერეკლე იმპერატორმა დიდძალი ლაშქარი გადმოსხა მცირე აზიას და ზედიზედ დაამარცხა ქასრე. მერე იგი წამოვიდა ალბანისაკენ და დაიზამთრა მულამს (625 წ.). გზა-და-გზა მან შემუსრა ცეცქლის-მსაჯურთა ტაძრები. ქრისტიანე ერნი სიხარულით ეგებებოდნენ ერეკლეს. მეორე წელიწადს იგი შეესია სპარსეთს და თავზე კაკალი დაამტვრია მტრებს, მაკრამ შიგ შუაგულს სპარსეთში შესვლა ვერ გაბედა, უკან დაიწია, გამოვლო ტიგრ-ეფთრატის ხეობანი და ფაზისს მოვიდა და შეიერთა ხაზართა ლაშქარი და მათი ხაყანი ზიბელი, რომელსაც თავის ასულის ევდოკიას სურათი აჰყენა, რადგან იგი იმპერატორს სიქედ უნდოდა. ერეკლე და ზიბელი მოადგნენ ტფილისს. აქედგან ერეკლე 70,000 მეომრით შეესია სპარსეთს, დაამარცხა ქასრე, რომელიც გადააყენა მისმავე შვილმა სიროესმა და თვითონ გამეფდა. გაქცეული ქასრე შეიპყრეს და ციხეში ამოჰხადეს სული.

ამ ამბებს, მოთბრობილს მსოფლიო ისტორიკოსის ჰიმპონის მიერ (ტ. 4, გვ. 509—524), უფრო დაწვრი-

* Собр. свѣд. о Кавк., т. VI, стр. 271.

ლებით გადმოგვცემენ ქართველთა და სომეხთა შექმნილ ანენი.

ქართლის ცხოვრებით, სპარსთა მეფე ქასრემ რომ დაიპყრო მცირე აზია და იერუსალიმი და წარიტაცა „ძელი ცხოვრებისა“, მაშინ სტეფანოზი განუდგა ბერძნებს და მიემხრო ქასრეს. იმპ. ერეკლე დიდის ჯარით წამოვიდა პირდაპირ საქართველოსკენ და შემოვიდა სამცხეს, მოვიდა აწყვერს და თაყვანი სცა იმ ხატსა, „რომელი წმ. ღვთის-მშობელს გამოესახა და მიეცა მოციქულის ანდრიასათვის და მას მოესვენა და დაესვენებინა მცირესა ეკდერსა შინა აწყვერს“ (ქართ.-ცხ. გვ. 166). სტეფანოზს გაემაგრებინა ციხე-ქალაქნი და მტერს მოელოდა ტფილისში. კეისარმა გამოვლო ქართლი და მოადგა ქალაქს. სტეფანოზი, „მხედარი ქველი და შემმართველი ღღეთა ყოველთა გამოვიდის კართა ქალაქისათა და ებრძოდის ბერძენთა“. ერთს შეტაკებაში დასპრეს სტეფანოზი და მოჰკლეს. ერეკლემ აიღო ტფილისი, ხოლო ციხის-თავი გაუმაგრდა მას და მალდიდგან შემოჰყვილა: „ვაცისა წვერნი გასხენ და ვაცბოტისა კისერ გაქვს“. ერეკლე ფრიად განრიხნდა და სთქვა: „ამ კაცმა ბასრობით მიწოდა ვაცბოტად, გარნა არა არს მისი სიტყვა ცუდ“. მერვე მოატანიდა წინასწარმეტყველის დანიელის წიგნი და ამოიკითხა შემდეგი ადგილი: „გამოვიდეს ვაცი დასავლისა და შემუსრნეს რქანი ვერძისა აღმოსავლისანი“ *). ამ წინასწარმეტ-

*) შატბერდის კრებულში სწერია: „უხმა ცინისთავმან კაღაღთ ტფილისისათა შეუქვს ჰერაკლეს ვაცბოტობათ“ (სამა ქრ., გვ. 35), ხოლო სუმბატის ქრონიკაში: „...გასხენ წყურნი ვაცისანი და ვაცბოტისანი“ (იქვე, გვ. 46). სუმბატის

ყველბამგაახარა კეისარი და იმედი მისცა, რომ მან
 ჯვება მას დარბობდა. მაგრამ რადგან თვითონ ეშუ-
 რებოდა სპარსეთში შესასვლელად, ამიტომ მოიწვია
 ბატონიშვილი ადარნასე, ერისთავი კახეთისა, მას მისცა
 ტფილისი და მთავრობა ქართლისა და უბრძანა აეღო
 ტფილისის ციხე. ადარნასეს შემწედ უინა ჯიბლა და
 თვითონ წავიდა გარდაბანს. ადარნასემ და ჯიბლამ გა-
 ტეხეს ციხე ქალაქისა და დაატყვევეს ციხის-თავი, რო-
 მელსაც პირი გაუკსეს დრაჰკანით, მერე ტყავი გაჭა-
 დეს და მიაწიეს ერეკლეს გარდაბანს.

აქვე დაუერთავთ ცნობას ამავე საგნის შესახებ
 კალანთ კათვანიდან, რადგან ეს მემატინე იძლევა ზო-
 გიერთ წვლილს, რომელსაც არ იხსენიებენ სხვა წყა-
 რონი.

ჩრდილოეთის კავკასიის მთიულნი თავის ხაყანის ჯიბუს
 წინამძღოლობით, არბევდენ მეზობლად მდებარე ქვეყ-
 ნებს. ერეკლემ ზავი შეჰკრა ჯიბუსთან და მოიწვია
 იგი წინააღმდეგ ქართველთა. ამის შემდეგ მჭვინვარე
 მდინარის ტალღამ გადმოხეთქა და მოედვა საქართვე-
 ლოს; მტრები შემოერთყნენ და მიესიკნენ გაყვინიზე-
 ბულსა, სააღებ-მიცემოსა, სახელოვანსა და დიდებულ
 ქალაქ ტფილისს. შეიტყო-რა ყოველივე ესე იმპერა-
 ტორმა ერეკლემ, შეაგროვა ყოველნი ძალნი თვისის
 ძლიერებისანი და დაუყონებლივ მოვიდა თავის მო-
 კავშირესთან. მათძღვნები შესძლვნეს ერთმანეთს და მე-
 ტად გაიხარეს. აქ უნდა გენახათ შიში და ზარი იმ
 კაცთა, რომელნიც შემწყვდეულნი იყვნენ ციხეში;

ქრ.: „ადმოვიდეს ვანი დასავლისა და შემუსრნეს რქანა აღ-
 მისავლას ვერქისანა“ (იხ. დასადება, ღან., თ. 8, გვ. 3—6).

უბედურება უბედურებაზედ ატყდებოდათ. შეიტყუა-რა ხოსრომ (ქასრე II-მ) ორთა ხელმწიფეთა მოსვლა, იერიშის მიტანამდე მოაწია შემწყვდელულებსა და ქალაქს ხელოვანი და მანე მებრძოლი, თვისი სპასპეტი შარგაპავა და მასთან 1000-მდე რჩეული მხედარი თვისთა ამაღლის კაცთა და დარაჯთაგან. ქალაქის მკვიდრთ, დანახეს-რა მათდა მეშველად გამოგზავნილნი ძლიერნი და ხელოვანნი მეომარნი, გამხნევდნენ და დაცინვა დაუწყეს ორთავე მეფეებს. თუმცა იგინი ხედავდნენ უამრავ ლაშქრობას ჩრდილოეთისას და დასავლეთისას, რომელნიც მთებსავით ჩასდგომოდნენ ქალაქს გარეშემო; აგრეთვე ხედავდნენ ოთხთვლებიან მანქანებს და სხვა ფილაკავნებს, (გამოგონილს რომაელთა ოსტატებისაგან), რომლებითაც იგინი ნიშან-ამოღებით სტყორცნიდნენ ციხის კედლებს და აყრევინებდნენ დიდრონ ქვებს; თუმცა იგინი ხედავდნენ დიდრონსა ნავტიკებს, გატენილებს ქვითა და ქვიშით, რომლებითაც მტრები აგუბებდნენ მტკვარს და წყალს ქალაქში აბრუნებდნენ, გარნა, მეუხედავად ამისა, იდგნენ უშიშრად, ერთ-ერთს ამხნევებდნენ და მტრების მიერ დანგრეულ კედლებს ხელახლა აშენებდნენ და ამაგრებდნენ. ორივე მეფის ლაშქარი რომ დაძაბუნდა, უკუქცეულ და ქანც-გაწყვეტილ იქმნა, და არა მცირედი რიცხვი მათის ქვეითის ლაშქრისა გასწყდა ბრძოლაში. მეფეთ დაიწყეს თათბირი და ამბობდნენ: „რად უნდა დავლუპოთ ჩვენი ჯარი; მართალი არ არის განა, თუ შეგკარით ძლიერი, მისს სახლსაც წარვსტყვენით, ვითარცა გვსურს. მაშინ დიდმა და მოსისხლე იმპ. ერეკლემ მოისაზრა და მოახერხა, თუ რა უნდა ექმნათ, და უთხრა კაცსა, მისდამი საშველად მოსულსა: „დაბრუნდი ჯარითა შენითა მშვიდობით

ქვეყანასა შენსა ამ წელიწადსა, ვინაიდგან ვხედავთ მოღალულობასა შენსა. შენ ღალ არ გიძს სიცხესა ამა ზაფხულისასა მიაწიო ასურეთის ქვეყანამდე, საცა არის სპარსეთის დედა ქალაქი ტვიგრისის მდინარეხედ. მეორე წელიწადის დადგომისას, გაივლიან-რა ცხელი თევები, დაუყონებლივ მოდი აქავე და ჩვენ შევასრულებთ ჩვენს სურვილს. მანამდე მე არ დავიშლი ბრძოლას სპარსეთის ხელმწიფესთან და არ დავაცდი თავზარი არ დავცე მისთა ქვეყანათა და ქვეშევრდომთა, და მანამდე ვიხმარ ეშმაკობას, ვიდრე მას არ მოჰკვლენ მისინივე“. ქალაქის მკვიდრთ შეიტყეს-რა, რომ მტერნი დაღალულან და უკუნქცევა განუზრახავთ, უმეტესად გაგულისდნენ და თავისივე დასაღუბავი თამაში მოიგონეს: მოიტანეს დიდი გოგრა, გამოსახეს მასხედ სახე გუნთა მეფისა,—ალაბი სიგრძით და ალაბი სიგანით; წამწამების მაგიერად გაუკეთეს რაოდენიმე მოკვეთილი ტოტი; წვერის ადგილი გაატიტვლეს საზიზღრად; ნესტოები წყრთის სიგანისა გაუკეთეს, ტუჩხედ აქა-იქ ჩაურქეს ბილი. განა ვის შეეჭლო ეცნო იგი (მახინჯი)! მოიტანეს ის და დასდეს ციხის კედელზედ პირდაპირ მტრისა და ყვიროდნენ: „აი, თქვენი ხელმწიფე, დაბრუნდით და თავიანი ეცით მას, ეს ჯებუ ხაყანია!“ და ხელში იღებდნენ ლახვრებს და სჩხვლეტდნენ და ჰგმირავდნენ გოგრას; ასრევე დასცინოდნენ და ყბად იღებდნენ მეორე მეფესაც, რომელსაც გაჰკიოდნენ: „შენ ხარ საძაგელი და მამათმავალიო“. ამის გამგონე მეფეები ბრაზით სკდებოდნენ, მრისხანებდნენ, ჯავრს გულში იკლავდნენ, თავს აქნევდნენ და ფიცულობდნენ, რომ ყველა თვისს ქვეშევრდომებს ამოსწყვეტენ, და ჯავრს კი არ შეარჩენენ მტერს იმ შერცხვენისათვის,

რომელიც მიაყენეს მათ. და ორნივე მეფენი გაბრუნდნენ და მუჭარით წარვიდნენ. (გვ. 107—109).

(ქასრეს მოკვლის შემდეგ)... უცხად მოუბერა ძრიელმა ბორიამ და ეცა დიდსა აღმოსავლეთის ზღვასა. გამოვიდა ველური ჩრდილოეთის ნადირი (ქაზარველნი და მათი მეფე) სისხლის მწოველის თავის შვილით შადითურთ. მან უწინარეს ყოვლისა პირი თვისი მიუბრუნა საქართველოსა და ქალაქ ტფილისს, და მასში წინანდელ ვაშკაც კაცთაგან არავინ დაუხვდა და ჰპოვა მოხერხებული დრო მაგიერი მიეგო მისის გაწბილები-სათვის. როდესაც იგი გარს შემოერტყა ქალაქს და ბრძოლით შეავიწროვა მოქალაქენი, მაშინ ესენიც თავს დაესხნენ მას და გამწარებულად იბრძოლეს ორი თვე, თუმცაღა ამჟამ იყო მათი ბრძოლა წინააღმდეგ მოწვე-ნულის სასიკვდილო გარდაწყვეტილებისა. შიში მათის სისხლის დაქცევისა, რომელიც უკვე მოვლინებულ იყო, ფრიად ჰქენჯნიდა მათ. მაშინ დაიღრიალა საში-შარმა ნადირმა, ტყვე ჰყო და ანუ წყალსა შინა და-ახრო მრავალნი მდებიონი, ტყენი აღავსო ნადირითა და ჯარი თვისი ნაძარცვით. იძრეს მახვილნი თვისნი და ერთად მიესივნენ კედლებს და მთელი ეს სიმრავლე აირია, გადალახა ართმანერთი, ამაღლდა კედლებსა ზე, და შავმა ჩრდილმა დაჰფარა უბედურნი მკვიდრნი ქა-ლაქისანი. შემაერთებელნი კავშირნი დასწყდათ, მკლავ-ები დაუძახუნდათ; იგინი დამარცხებულ იქმნენ, გან-შორდენ კედლებს, გარნა ბევრნი მათგან, ვითარცა ჩიორანი, მომწყვდეულნი მონადირეთა გალიაში, ვერ მივიდნენ თვის სახლებში, რომ მიეტანათ თავხარდამ-ცემი და სამწუხარო ამბავი და ებრძანათ თავიანთ საყ-ვარელ ცოლებსათვის დამალულ იყვნენ და ანუ

ესრუნათ ნაშობთა თვისთათვის. მშობელთა არ ეცალათ ფეიქრათ შესახებ თვისის მშობლიურ მოვალეობისა. პირიქით, ერთურთს ეჯახებოდნენ და სცდილობდნენ თავშესაფარი ეშოვნათ სახლთა სახურავებზე ანუ განჯინებში. გარნა მრავალნი ჩაიმაღნენ წმ. ეკკლესიათა აკლდამებში და მიეყრდნენ წმიდათა წმიდანის კვარცლბეკს. ოჯრა და გმინვა დედათა ისმოდა ისე, ვითარცა ზღავილი ურიცხვ ცხვართა ფარისა. მათ ფეხდაფეხ მისდევდნენ მომკალნი უწყალონი, რომელთა ხელნი რუებრ აღენდენ სისხლს, ხოლო ფეხნი სკყლეტდენ წაქცეულთა გვამებს. როდესაც შესწყდა ხმაურობა, გმინვა და კვნესა და როდესაც აღარც ერთი აღარ დარჩა ცოცხლად, მაშინ მხოლოდ სცნეს მტერთა, რომ მათნი მახვილნი გაქლნენ. მაშინ მოიკვანეს ორნი მმართველნი, რომელთაგან ერთი იყო სპარსთა მეფის მოხელე და მეორე ქალაქის ადგილობრივი მკვიდრთაგანი, ქართველთა მთავართა შთამომავალი. შეიპყრეს იგინი და მიჰგვარეს მეფე ხაყანს და ამან უბრძანა თავისიანებს თვალეზი დაეთხარათ ტყვეთათვის, რადგან მათ, მეფის გამოსაჯავრებლად მისი სურათი გამოსახეს უთვალეზოდ, და შემდეგ იგინი დაახჩო დიდის ტანჯვით, და გააძრო მათ ტყავი, რომელიც გამოაქნევინა და გაავსებინა თივით და ჩამოჰკიდა ციხის კედლებზე. მტერმა გაძარცვა მთელი ქალაქი, საყდრები და სახლები, შეაგროვა დიდძალი და უთვალავი ტალანტი ოქრო და ვერცხლი და წავიდა თავის ქვეყანაში, ხოლო თვისი შვილი შადი წარგზავნა აღოვანიას (ალბანია) (იქვე, გვ. 119—120).

ხაზართა მეომარნი, ტფილისის დარბევის შემდეგ, ისე გამდიდრდნენ, რომ ხმარობდნენ მხოლოდ „ვერცხ-

ლის ფიალებსა და დოსტაქნებს, ოქროთი დაფარულ
ლებს“ (იქვე გვ. 126).

ჯერ ყველა ეს ამბები არც კი დაწყნარებულიყო, რომ არაბები შემოესივნენ მცირე აზიასა და იქიდგან სომხეთსა და საქართველოს. ქაზარველნი და საქართველოს ერნი ამაოდ ებრძოდნენ არაბებს. მოავიას ბრძანებით ჰაბიბი, მოსლემას შვილი, 638 წ. იჭერს დოვინს, ნახჭევანს, ვაია-ძორს და ტფილისს, საცა აცენებს მაჰმადიანთა მეციხოვნეთ. ტფილისი არაბთა მოხარკე ღდება. იგივე არაბნი იპყრობენ ხუნანს, გარდაბანს, სამცხეს და შავშეთს. 717 წელს საქართველოს იმონავეებს იეზიდი, მოადგილე ხორასნის მმართველის სულეიმანისა. 731 წელს ხალიფა ჰიშამი, ნაცვლად თავის ძმის მოსლემისა, მედართმთავრად კაჯასიაში ნიშნავს მერჯან ბენ მოჰამედს (მურვან-ყრუ). ამავე წელიწადს (731 წ.) ხაზარნი აოხრებენ ტფილისს. ამის მიზეზად შეიქმნა არაბთა მოწამის შეცნეირი ასული შუშან. ამ შუშანის ცოლად შერთვა მოინდომა ქაზარველთა ხაყანმა და თვისი სურვილი განუცხადა არაბთა შვილებს იოანესა და ჯუანშერს. ამათ უარი შეუთვალეს, რადგან „არა ინებეს შეგონება დისა თვისისა წარმართისაგან“. ხაზართა მეფემ იწყინა. თვისი სპასპეტი ბლუჟან დიდის ჯარით ჩამოგზავნა კახეთს, საცა ერთს ციხეში შეფარებულ იცნენ ჯუანშერი და შუშან. ციხე მტრებმა აიღეს, დაატყვევეს ორთავე ბატონიშვილნი, წამოვიდნენ და დაეცნენ ტფილისს, რომელიც შემოქრეს საფუძვლითურთ 731 წ. და დარიელისკენ გასწიეს. შუშანმა წარმართის ცოლობას სიკვდილი ამჯობინა. ბეჟედში აქცნდა სამსალა. დარი-

ელას რომ მიაწიეს, ამოწოვა სამსალა და მარცხენა
 შემდეგ ამისა მურვან-ყრუ შედის კახეთში, ამარ-
 ცხებს ალანებს 735 წ. ხაზარებს 737 წ. და ლე-
 კებს 739 წ. (ვახუშტი, გვ. 114, შენ. 1).
 ამავე დროდგან შემოდის საქართველოს სახელწოდება
 ჯურზ, ჯორზან.

786 წ. 6 იანვარს ქალაქ ტფილისს დაედგა ნა-
 თელი წმ. აბოას მოწამებრივის გვირგვინისა. ამ რიცხვს,
 დღესა პარასკევსა, არაბთ საპრობილითგან გამოიყვან-
 ნეს აბო, ურმით მიიღვანეს მეტეხის ციხის ძირს, ავ-
 ლაბრის მეორე ხიდთან, „ადგილსა, რომელსა ეწოდებ-
 ბის სალოდებელ, რამეთუ მუნ არს საფლავები კაცთა
 მის ქალაქისათა და მუნ გარდამოიღეს იგი ურმისა მისგან
 და დადვეს იგი ქუტყანასა და მოიღეს თიკა და შეშა და
 ნავთი და დაასხეს გუამასა მას ზედა წმიდასა.“ და აღაგზ-
 ნეს ცეცხლი და დაწუნეს ხორცი მოწამისანი ადგილსა
 მას, რომელ არს აღმოსავლეთით ციხესა ქალაქისა, ა,
 რომელსა სადილეგო პრკვიან, პირსა ზედა კლდისასა,
 კბოდესა მტკვრისასა, რომელი განვლის აღმოსავლით
 ქალაქსა“. (სამოთხე, გვ. 346).

აშოტ კურატპალატის ჟამს (787—826 წ.) რაო-
 დენათმე მოუძღვრდნენ არაბნი. აშოტმა თვისი უფ-
 ლობა განამტკიცა, „სახლად მისა იყო ტფილისი და
 ბარდავი“ (განჯა) და „ტფილისს არღარავინ დარჩა სარ-
 კინოზთაგანი, თვინიერ აღიშუაბის ძისა“.

ხოლო 788 წ. აშოტი და აფხაზთა მეფე თეოდო-
 სი შეეებნენ კახეთის მთავარს გრიგოლს, რომლის მომ-
 ხრე იყვნენ ტფილისის ამირი აღიშუაბის ძე, მთიულ-
 ნი და წანარნი. შეიბნენ ქსანზედ. აშოტმა გაიმარჯვა.
 მას დაემორჩილა ქვეყანა კლარჯეთიდან ქსანამდე. მაგ-

რამ მალე არაბეთით მოკიდა ხალილ იზიდის ძე და ხელახლა დაიპყრა სომხითი, ქართლი და ჰერეთი. აშოტი გაიქცა, მაგრამ მტრეშა დაამარცხეს იგი და დაჰკლეს არტანუჯის პეტრე-პავლეს ტაძარში.

ალიშუაბის ძის შემდეგ ტფილისში ამირობდა საჰაკი იმანელის ძე. მერმე მოვიდა მოჰმედ ხალილას ძე. მას არ დაემორილა ტფილისის ამირა საჰაკი. მოჰმედმა ქართლის მეფედ დასვა ბაგრატ აშოტის ძე და მის შემწეობით შეეზა საჰაკს სოფელ რეხას. საჰაკს შეეწინა კახეთილკან გარდაბანელნი. სასტიკი ბრძოლა მოხდა. ვერც ერთმა მხარემ ვერ გაიმარჯვა. მოჰმედი აიყარა და ბარდავს წავიდა.

ამის მკნობმა ამირა მუმლმა ბაღდადელმა დიდის ჯარით გამოვლანა ბუღა თურქი, რომელმაც აღაოხრა სომხითი და მოადვა ქ. ტფილისს, „რამეთუ არა მორჩილობდეს“ და მოჰკლა ამირა ტფილისისა საჰაკ და შემუსრა ტფილისი და დაწვა ცეცხლითა და მოაოხრა ყოველნი არენი მისნი. ამ ბუღამ თავხარი დასცა მთელს კავკასიას, მაგრამ იგი ბაღდადსვე დაიბარეს და მის აღგილას ხალიფამ ამირად დასვა მოჰამედ ხალილას ძე, ამის შემდეგ ისე შიხის ძე, მერე აბრაჰამ, შემდეგ იგივე მოჰამედ, მერე გაბლუკ, რომელიც შეიპყრა მეფე გურამმა და წარგზავნა საბერძნეთს. ამის შემდეგ საქართველოს სეგ-ბედი და მათან ტფილისისაც, თუმცა აქ ამირები კიდევ უფლობდნენ, დიდს წარმატებაში შევიდა (ქართლ. ცხ. გვ. 191).

ზემორე ხსენებულ საჰაკის მოკვლის შესახებ მემოტიანე თომა არწრუნი სწერს: *) „ამირა საჰაკს არაბთ

* Собр. свѣд. о Кавк., т. VI, стр. 274.

შესწამეს ლალატი. არაბთ ეგონათ საპაკი სცდილობდა დამოუკიდებლობა მოიპოვოსო. ამიტომ ხალიფამ გამოგზავნა სისტლის მწოველი ბულა თურქი. არაბთა ლაშქარი წაიღო ტფილისს, აიღო იგი და ცეცხლი წაუკიდა. ცეცხლი სწრაფად აბრიალდა, რადგან შენობანი ხისა იყო. ამირა საპაკმა წამოიხზა წავის ტყავი, ხელში დაიკირა კვერთხი, გამოვიდა ქალაქის იმ კარებიდან, რომელიც იყო სამშვილდისკენ მიმავალს გზაზედ, მაგრამ იგი შეიპყრეს და წარუდგინეს ბულას. საპაკის ცოლმა, შეიტყო-რა თვისის ქმრის შეპყრობა, მოინდომა ეშველა მისთვის. იგი მეტად ლამაზი იყო და ღღენებითა და თვისის სიმშვენიერით მოზიბლა ბულა. მისს ქმარს მიენიჭა სიცოცხლე, მაგრამ დროებით. ბულა ეტრფიალა საპაკის ცოლს და მოინდომა მეუღლედ დაესვა იგი. ამიტომ მან უბრძანა თავის ჯალათებს მოეკლათ საპაკი. საპაკს თავი გააგდებინეს. შემდეგში ბულა მოკლულ იქმნა საპაკის ცოლის მიერ“.

არაბებმა თვისის მფლობელობის ქამს ფრიად შებღალდეს ზნეობა ტფილისის მკვიდრთა. თ. არწრუნი ამბობს, რომ უადგილოდ მიმანია წერილობით აღვნიშნო სველა უსამართლობა ამ ქალაქისა და მისნი ბოროტებანი, რომელნიც გარდაემეტა სოლომისა და იერიქოსას. (იქვე, გვ. 274).

არაბთა მწერლების თქმით ტფილისს „ჰქონდა თვისი ობსერვატორია. ეს ობსერვატორია, აღბად, ციხეში, კალაში, იყო. ტფილისი კავკასიის მხრივ მესამე ქალაქად ითვლებოდა: ბარდა, დარუბანდი, ტფილისი. ეს ქალაქი შემოზღუდული იყო ორის გალავნით და შეფენილი იყო მტკვრის აქეთ-იქით მალლობებზე. მდინარის ერთს ნაპარას სცხოვრობდნენ „ურწმუნონი“

(ქრისტიანენი), რომელთა ტაძრების გუმბათებიდან მო-
ისმოდა ზარის რეკა; მეორე ნაპირას ესახლნენ მაჰმა-
დიანნი და მათის მიზგივებიდგან მოღვები იწვევდნენ
„მართლ-მორწმუნეთ“ სალოცავად. სახლების ბანები
ერდო-ერდო მიყრილიყვნენ მთის ფერდობებზე. გო-
გირდიანი ცხელი წყლის წყაროები შედგენდნენ ქა-
ლაქის სიმდიდრეს. ამ აბანოებით სარგებლობდნენ მხო-
ლოდ მაჰმადიანნი. თფილისს ჰქონდა საკმაო ალებ-მი-
ცემა. ტფილისიდან გაჰქონდათ: თაფლი, ხორ-
ბალი, ხალები, მატყლეულის ნაქსოვები, გაპენტი-
ლი ბამბა, ბარჯის საქონელი და მონები“. (იქვე. გვ. 274).

ბაგრატ III-ის გამაჟროთაჟნუჟლას ეჟმს (980—1014
წ.) საქართველო მეტად ძლიერდება. მემატიანის სუმ-
ბატის (მე-XI საუკ.) სიტყვით (სამი ქრ., გვ. 65), ბაგ-
რატ „ეუფლა ტაოს, მამულსა თვისსა, და დაიპყრა
ყოველი კავკასია თვითმპყრობელობითა ჯიქეთიდგან
ვიდრე გარანგეთამდე, ხოლო ადარბადაგანი (ადრიბე-
ჟანი) და შარვანი (შირვანი) მოზარკე ყო სომხითისა
ხელმწიფებითა და... მოიყუანა კლარჯეთის მეფენი
სუმბატ და გურგენ, პატიმარ-ყუენა იგინი ციხესა შინა
თმოკვისასა და აღიხუენა ქუეყანანი მათნი“. ტფილისის
ამირად მარტო აწრდილი-ლა დარჩა წინანდელის ამი-
რობისა.

1038 წ. ბაგრატ IV-მ ალყა შემოარტყა ტფი-
ლისს. ქალაქის მკვიდრთ გაუჰირდათ შთაჟეტილ ქა-
ლაქში ცხოვრება და ჯანიზრახეს ქალაქის კარები გაე-
ლოთ მეფისათვის. ტფილისის ამირმა გააკეთებინა ტი-
ვები, რომ გაქცეულიყო განჯას. მაგრამ ბოროტმა
კაცებმა შუღლი ჩამოაკდეს მეფესა და მის წარწინებულ
თანამოღლჟაწის ლიპარიტ ორბელიანის შორის. ამიტომ

ბაგრატიმა ამირად ტფილისისა იგივე ამირა დაამტკიცა და თვითონ განშორდა ქალაქს. მალე მოკვდა ტფილისის ამირა და მოქალაქეთ მოიწვიეს მეფე ბაგრატი და გადასცეს მას ქალაქის კლიტენი. მეფე „შევიდა ტფილისს და დაჯდა სახლსა საამიროსა და დაიპყრა კალა-ტფილისი, ხოლო ისანი არა მოსცეს და ბრძოდნენ ძლიერად“. ამ დროს მეფეს ეწვია კახეთის მეფე გაკი თავის ლაშქრით. ბაგრატი მათ დაუხვდა ისნის ველზედ, „ითაყვანნა იგინი და განუტევნა მშვიდობით“.

ამავე ხანებში მეტად განძლიერდნენ თურქნი, რომელთაც დაიპყრეს მთელი მცირე აზია და საქართველოს აღმოსავლეთ-სამარეთი ქვეყნები. თურქთა სულტანი არფასარანი უგრძნეულად შემოვიდა საქართველოში, დაიპყრა თრიალეთი, აიღო ახალქალაქი და ანისი. მას მიემხრნენ განჯის მთავარი ფადლონი, კახეთის მეფე აღსართანი და შემოჰყენენ ქართლს (1068 წ.). სულტანი დადგა სოფელ კარბს და მერე იქიდგან წამოვიდა, დაიპყრა ტფილისი და მისცა იგი ფადლონს, და თვითონ წავიდა განჯისაკენ. მას ჰყვანდა 500,000 მეომარნი (ქართ. ცხ., გვ. 231), რომელნიც აოხრებდნენ ქართლს. მისი დაბრუნების მიზეზი ის იყო, რომ ბაგრატი შემოირიკა იგი. გაზაფხულის ჟამს აღელდა მტკვარი ისე, რომ წყალი ვეღარ ეტეოდა მის კალაპოტში. დიდწყლობამ წალეკა მტკვრის ნაპირები, და მტრის აქ დარწმუნებულ მეომართაგან მრავალი დააჭრო. ამავ დროს ფადლონი მეტად განლაღდა, გაამპარტავნდა და უსჯულ ომებას მიჰყო ხელი. იწყო „ტფილისის სიახლესა სადამე გამოკვანებასა ხელოსანთასა“. მეფე ბაგრატი მოვიდა აფაზეთიდან და დადგა დიდგორს,

საზაფხულო აგარაკს. ფადლონმა არად ჩაადგო მეფის დიდგორს დგომა, შეჰყარა 33,000 მეომარი, მივიდა ტფილისს და დადგა ველსა ისნიასა. აქ დასტოვა თვისი კარვები და თვითონ შეეწია ქართლს და რბევა დაუწყო. ბაგრატიმ წარგზავნა თვისი მხედრობა შესაბამისად მტრისა. ფადლონი დამარცხდა და ტყვე-ქმნილი იქმნა. იგი „გასვეს ძელსა“ და დაიპყრეს ტფილისი, ესაცა „გაამირებასა ლამობდა შიგან ქალაქს მდგომ ინმე“, ბაგრატიმ ტფილისი მისცა სითლარაბას, რომელიც დმანისს იდგა და თვითონ დაისაკუთრა ციხენი: რუსთავი, ფარცხისი, აკარანი, გრიკოლ-წმიდანი და ქავაზნი და მიიღო 44,000 დრაჰკანი და დაიტევა მძევალნი (ფადლონის ძმის-წული და განჯის სამნი თავადნი). (გვ. 233). გარნა ფადლონი სულტანის მიერ წარმოგზავნილი აღხაზის შუამდგომლობით განათავისუფლა მეფემ და გაისტუმრა განჯას. მაგრამ ფადლონმა არ მოისვენა. ბაგრატი რომ იმერეთს იყო, ფადლონი მივიდა და დაიპყრა ციხენი ქავაზნი და აკარანი. განრისხებული მეფე გადმოვიდა ქართლს. მისი შვილი გიორგი დიდის ჯარით დაეცა ფადლონს, დაამარცხა იგი, მიჰყვა გაქცეულ მტერს, მიადგა განჯას, დაიპყრა იგი და „აღიღო ტყვე და ნატყვენავი ურიცხვი“ (გვ. 233).

ტფილისის აღება ციხეებიანად წილად ხვდა დავით აღმაშენებელს. პირველსავე დღეს თვისის ქალაქში შესვლისას მეფის ბრძანებით ჩამოაჭრეს 500 მაჰმადიანი. ეს მეფე გულჩვილი კაცი იყო და პატივით ეპყრობოდა ყველა ტომის კაცს, და თუ 500 მაჰმადიანი ჩამოაჭრობინა, ეს აღბად იმიტომ, რომ თავზარი დაეცა და შეეშინებინა საქართველოს მოსისლე მტერნი, რომელნიც არბევ-აქცევდნენ, ელეტავდნენ და აწიოკებ-

დენ ერს, გაუმადლარ მკალსავით სძოვდნენ მის ნაყოფ-
ნაშრომს. თუ რაბამ დიდი უნდა ყოფილიყო მაშინდელი
ქართველი კაცის ზიზღი და მძულვარება მტრისადმი,
საქირთა მოკლედ და ქრონოლოგიურად აღწუსხოთ
ის ბრძოლანი, რომელიც გადიხადა მეფე დავითმა, ვი-
ღრე იგი აიღებდა ტფილისს.

დავითი რომ გამეფდა (1089 წ.), მტრებს მაშინ
ეჭირათ ასისფორნი, კლარჯეთი ზღვის პირამდის, შავ-
შეთი, აპარა, სამცხე, ქართლი, არკვეთი, ჭყონ-დიდი,
ტფილისი, მუხრანი, რუთავი, აგარანი, სამშვილდე,
რანი, შაქ-შირვანი. მათვე ივანობის დღეს (1080 წ.)
დაეწვათ ქუთაისი, არტანუჯი და კლარჯეთის უდაბ-
ნონი.

1105 წ. მეფე დავითმა დაამარცხა განძის ათაბაგი,
დაიპყრა და შემოიერთა კახეთი.

1110 წ. აიღო სამშვილდე და ძერნა.

1115 წ. მუხნარი (მუხრანი).

1116 წ. თებერვალს კლარჯეთი ბასიანამდე და
კარნიფორამდე.

1117 წ. ციხე გიში (ნუხი) და შირვანის ქალაქი
ქალაძორი.

1118 წ. დაიპყრა რახსის (არეხის) ქვეყანა, აგრე-
თვე ლორე და აგარანი (ივლისის თვეში) და მეორე
დღეს ცის-კარი.

1120 წ. 14 თებერვალს შემუსრა თურქთა ძალი
ბოტორას, იქიდგან წავიდა და აიღო შარვანის ქალაქი
ყაბალა, მერე 7 მაისს დაიპყრა შარვანი არაბია-ლი-
ქათით ქურდევანამდე და შიშტლანთამდე; ნოემბრის
თვეში მეფემ მოსრა თურქნი აშორნას დასევკელამეჯს
და „არა დაუტევა მოტირალი კარავთა მათთა“.

1121 წ. მარტის თვეს მეფემ ამოსწყვიტა თურქ-მანნი მტკვარსა, გაგსა და ბერდუჯს შორის მდგომარენი; ივნისის თვეში მეფემ დაიპყრა არაბია და ბარდავი (განჯა); აგვისტოს 18 სამი საათის ბრძოლაში დავით მეფემ შემუსრა თურქთა ურიცხვი ლაშქარი და დაიპყრა თრიალეთი, მანგლისი და დიდგორი.

1122 წ. მეფემ აიღო ტფილისი.

1123 წ. მაისს დაამარცხა თურქთა სულტანი და წაართვა შამახია და შემუსრა რანის სულტანი აღრუნდული; ივნისის თვეში აიღო გულისტანი.

1124 წ. მარტს აიღო დმანისი; აპრილის თვეში დაამარცხა შაბურან დარუბანდელი და წაართვა ციხენი ლასანი და ხოაზონდი; მაისს დაიჭირა სომხეთის ციხენი გაგი, ტერონაკალი, ქავაზიანი, ნორიბედი, მანასგომნი, ტალინჯაქარი; ივნისს განვლო ჯავახეთი, კოლა, კარნიფოლი, ბასიანი სპერამდის და აქაურობაში დაშთენილი თურქობა მოსრა და ტყვე ჰყო; გამოვლო ბუიათაყური და დასწვა ოლთისი; მოვიდა და დადგა ბოქანას-წყაროზედ; აგვისტოს 23 წაკიდა ანისის ასალეზად და დაიპყრა იგი.

ყველა ამ ომების დროს მეფემ ამოქლიტა, დაახლოვებით, 600,000 სული მაჰმადიანი, და ამდენი კაცის ცოდვა ედება თვით მათ სულთნებს, რომელნიც დავითს დაცინვით იხსენიებდენ, „ტყვეთა მეფედ“ ჰხადოდენ, ქართველთა გვარტომის გაქრობასა და ძირიანფესკიანად ამოვდებას ემუქრებოდენ.

შორს-მხედველმა მეფემ ტფილისზე იერიში მიიტანა მხოლოდ მაშინ, როდესაც დაიპყრა მის გარეშემო მდებარე ძლიერი ციხეები და სიმაკრენი, რომელ-

ნიც ზურგს უმაგრებდენ და გაპირვების ქამს შკელოდ-
ნენ ხოლმე.

ამ სახით, ტფილისი განთავისუფლდა მტერთაგან
1122 წელს და 400-ის წლის მონების უღელი განაგ-
დო. ქართველთა სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა მის
გამო, რომ მათ დაუბრუნდათ დედა-ქალაქი, შვენიერი
ტფილისი. მტრების მფლობელობის ქამს ტფილისის
ქართველობა დიდს შეწუხებაში იყო. მემატიანე ამბობს
(ქართ. ცხ., გვ. 254), რომ „ქალაქი სავსე იყო სისხ-
ლითა ქრისტიანეთათა; ოდესმე ჰყუიან ღაღავი და
თვინიერ მიზეზისა მოსრნიან რაოდენნი ჰყოცნიან
ქრისტიანენი; ზოლო ოდესმე ქარაგანსა თანა შემოყო-
ლილთა თურქთა ზედა განსცნიან შემომავალ-გამომავ-
ალი ქრისტიანენი და ტყვეობად სიკვდილსა მისცნიან,
და ესრეთ ისვროდა ქეცუანა მრავალქამ“. ესრეთი ყოფა
ქრისტიანეთა ეძვინებოდა სულსა და ვითისასაო, დასქენს
მემატიანე (გვ. იგივე) და მოგვითხრობს, რომ ერთხელ
დიდი ქარაგანი შემოვიდა ტფილისს. ქარაგანი განჯისა
იყო. მას მოჰყვნენ მრავალნი თურქნი. მათი ნახირი
მოეფინა აულაზრიდან ლოქინამდე. მეფე იდგა აკუა-
ლას. 15 კაცი წარგზავნა ლოქინს და უბრძანა მოე-
ტაცნათ და მოესრათ მტერთა ნახირი. მათ ეკრე ჰყვეს.
მტრებმა შეუტყვეს. 100 თურქი მოეწია ნახირის მომ-
ტაცებელთ. სასტიკად შეიბნენ. ამ დროს მეფე წიგნს
ჰკითხულობდა. შეიტყო-რა ხმაურობა, წიგნი დასტოვა,
შებრძანდა ცხენზე და „მსწრაფლ შთაბრიალდა ვითარ-
ცა არწივი და დააბნია ვითარცა კაკაზნი, გაჟლიტა
მტერნი, რომელთაგან მცირე ნაწილმა ძლივს შეასწრო
ქალაქს.

რაც კი ქალაქში მაჰმადიანობა დარჩა, იმათ ჰა-

ტივით ეპყრობოდა და ვით მეფე. არაბთა მწერალი ალ-აინი ამბობს: „მაჰმადიანებმა და ვით სთხოვეს ქრისტიანები ჩვენთან ერთად აბანოში ნუ შემოვლენო და შეურაცხყოფას ნუ მოგვაყენებენო. და ვითმა ესრეთი თხოვნა შეუსრულა მათო. მეფე და ვითი და მისი შვილი დიმიტრი ყოველდღე მეწითში იარებოდნენ და ისმენდენ სამეფო ლოცვას და ყორანის კითხვასაო. მეფე უხვად აჯილდოებდა მაჰმადიანთა მოძღვრებსა და ქადაგებსო. მან ტფილისში ააშენა ქარკასლები და სადგურები მოქადაგეთა, მოლათა და მგოსანთათვის, რომელთაც ულუფასაც უნიშნავდაო. თუ ამათგან ვინმე ტფილისის დატოვებას მოისურვებდა, მეფე გულსაღვსებით ხელს უმართავდა და მგზავრებს ფულს აძლევდა. მაჰმადიანთ უფრო მეტს პატივს სცემდა მეფე, ვიდრე თვით მათნი მთავარნიო * (ვახუშტი, გვ. 185, შენ. 1).

და ვითის დროს ვის ხელში იყო ტფილისის ვაჟრობა, არა სწანს; მხოლოდ შემატიანე გაკვრით მოიხსენიებს (გვ. 249), რომ 1121 წელს, ე. ი. მაშინ,

*) ქართ. ცხ.: „აღაშენა და ვითმან ქსენანი ადგილსა შემსგავსებულსა და შექნა ირსა, რომელსა მანა შეკრაბნა მანა თვაითა სხათა სქნითა განცდილნი, და მოუშნადა მათ ყოველივე სხამარი უხაკულად და უსკებით და განუხინა შესავალნი და სადგაწნი; ხოლო თვათ მავიდას, მთახილხის, მთავითხის და ამბარს უუენის თვაითავეულსა, ჭეუფუენებდის მამებრ, სწყალობდის და ჰნატრიდას, განამსხეობდის; მთხასა სკლიათა მისცის მათ ცსკედრებსა, სხამსლეებსა და სკებულთა, თქრასა კმასაუთვეულს; განაგის ყოველა სკამე მათი დიდად შექნაურად და დვითის მსახურებით“. ესრე სხსსიათების დავითს შემატიანე ჯერ ისევე ტფილისის ადების წინადა.

როდესაც ქალაქი ისევ თურქმანთ ეპირათ, ტფილისისა, განჯისა და დმანისის ვაქრებმა, დაკითხისაგან. შევიწროებულვებმა, შეიღებეს ზოგმა პირი და ზოგმა ხელები. და წაკიდნენ წინაშე თვისის სულთნის და მიუთხრეს მას თვისი გაკირება.

დაკით აღმაშენებელი გარდაიცვალა ტფილისში, საიდგანაც მი:ი გვამი წაასვენეს და დაასაფლავეს გელათს. (ვახუშტი, გვ. 187).

გიორგი მესამისა და მისის ასულის თამარ მეფის დროს ტფილისი დიდს წარმატებაში შევიდა, მოშენდა და ლამაზად მოეწყო. ქალაქის განდიდებასა და გაშვენებას ხელი შეუწყო იმ გარემოებამ, რომ მეფენი აქ სცხოვრობდნენ აქვე იყო საცხოვრებელი ბინა საქართველოს დიდებულთა, დარბაზისეულთა, სეფე-წყულთა, მოხელეთა და ლაშქართა; აქედგანვე მეფენი გაისტუმრებდნენ ხოლმე ლაშქარს დასაპყრობად სხვა და სხვა ქვეყანათა და ერთა, და ყოველი გამარჯვება მტრებზე ქალაქს ავსებდა აუარებელისსიმდიდრითა: ტყეითა, ძროხითა, აქლემ-ჯორითა, ოქრო-ვერცხლითა, თვალ-მარგალიტითა, ხალეზითა და ფარდაგებითა და სხ. და სხ. ამისა გამო ქალაქის ვაქრობაც ფრიად გააღებულნი იყო. ტფილისის მოვაკრეთ საქონელი შეჰქონდათ შიკ საქართველოს დაბა-სოფლებშიაც და მეზობლის ქვეყნებშიაც: ოსეთს, უიბალს, ჩაანს, დალისტანს, ჩერქეზს და სხვ. რომ ესრეთი დამოკიდებულება ჰქონდა ტფილისს გარეშე მდებარე ქვეყნებთან, ამას ნათელს ჰფენს ის გარემოება, რომ თამარისათვის ქმრის ჩამოსაცვანად ყიფაღეთიდან, წარგზავნეს ქალაქის მკვიდრი და დიდებულ ვაქართაგანი ზანქან ზორაბაშელი, რომელმაც,

უეჭველია, საქართველო-ყიფჩაღეთის სამხედრო უფრო კარგად იცოდა, ვიდრე სხვათ.

1189 წ. თამარი აღვიდა ტახტზე და ეკურთხა მეფედ. გვირგვინი რომ დაადგეს თამარს და ხმალი შემოართყეს, შეიქმნა საერთო სიხარული, „ჰკრეს სპილენძ-ქურთა, ბუკთა, ქოსთა და წინწილთა და იყო ზარი და ზეიმი ქალაქსა შინა. თაყვანი სცეს, დალოცეს და აღიდეს“.

ტფილისში მეფის სასახლე იყო ისანს (მეტეხის ციხეში), რომელიც გადმოჰყურებდა მთელს ქალაქს. მკვიდრთა სახლები შეფენილი იყო მტკვრის მარჯვენისა და მარცხენის აღმართებსა და გორაკებზე. ძლიერი ციხის რელივი გადავლებული იყო მეტეხის გორაკისა და მტკვრის გაღმა სოლოლაკის მთის მწვერვალებზე, საიდგანაც ჩამოდიოდა ანჩისხატის ეკლესიამდის და მტკვრამდის. სოლოლაკი, ვანქი, მთაწმინდა, ვერა, კუკია, ჩუღურეთი და ავლაბარი ციხეს გარეთ იყვნენ. სოლოლაკი-გაშენებული იყო ბალ-ვენახებით. ვერა, კუკია, ჩუღურეთი, შორეული ავლაბარი და ნავთლული ქალაქის ნახირთა საძოვრად და ნათუქვრებად ითვლებოდა. ყველა ამ ადგილებში მხოლოდ აქა-იქ მოჩანდნენ თითო-ოროლა ეკლესიები. კუკიის ბოლოს დიდუბეში იყო მეფეთა სასახლე და იქვე საყდარი ღვთის მშობლისა. თამარ მეფემ ამ ტაძარში დაიწერა ჯვარი და აქვე გადისადა თვისი ქორწილი. ეს მოხდა 1193 წელს.

ქორწილის დღეს დიდუბეში შეიყარა დიდძალი ხალხი, ლაშქარი, დიდებულნი, ხელის უფალნი, სამღვდელონი და საერონი. თავდარიგის მიმცემი იყო თამარის მამიდა რუსუდანი, ქვრივი ხვარასანისა და ვრა-

ვის სულთნისა. ჯჯრის წერის შემდეგ ლხინი „სრასა დიდუბისასა, სანახებსა ტფილისისასა. ქორწილი ქმნეს შესატყვისი და შემსგავსებული ხელმწიფობისა და შარავანდელობისა მათისა“. ერის შესატყვევად და გასართობად მოწვეულნი იყვნენ მსახიობნი, მგოსანნი და მუშაითნი. ერი დიდს შვებასა და ლხინს მიეცა. სველას უხაროდა, რადგან დღეს მათს დედოფალს ცხოვრების ამჟანაგი გაუხდა, დღეს მათ მიენიქათ ახოვანი ხელმწიფე დავით სოსლანი ბაგრატიონი. უხაროდათ ობოლთაცა, გლახაკთა და ქვრივთაც, რადგან იგინი ნუგეშინის-ცემულ და გამდიდრებულ იქმნენ; უხაროდათ მოვალეთაც, რადგან იგინი განთავისუფლებულ იქმნენ ვალებისაგან; უხაროდათ სამღვდლოთაც, რადგან ხელმწიფე ნეფე-პატარძალმა ეკლესიებს მიანიჭეს აურაცხელი საბოძვარი; უხაროდა ლაშქარსაც, ვინაიდან მათ ჰპოვეს საიმედო წინამძღოლი და სპასალართ-სპასალარი.

ქორწილის შემდეგ ორნივე „მნათობნი“, ორნივე „მზენი განმანათლებელნი ყოველთანი“, შემოვიდნენ ტფილისს და დასხდნენ „ტახტსა ბედნიერსა“.

ამავე ქორწინებას ასრე აღწერს საერო ლექსი:

საქართუელს დედაფაღა, დედა ქართულის თამარი,
სამშვენიერთა მისიღა, ამომავლა მზის დარი,
დავით სოსლანის მეუღლე, რომელს უმშვენა მან მხარი;
დიდუბეში იქორწინა, სადაც რომ სუფიანი არა;
ნადიმობა გაუმართა, — მოაწვია თვისა ჯარი;
ასი სული ცხვარი დაკლა და ორასი ნიშა-ხარი;
ღურჯა სუფრა გაუმალა, იქნებოდა ასა მხარი;
ქვრივ-ობლებს უწყალობა იქრო-ვერცხლი დიდი ძაღა.

ახლა, როდესაც თამარს გამოუჩნდა პატრონი და საქართველოს დიდი ხელმწიფე, ძნელი იყო ისეთი განდგომილების მოხდენა, როგორც ესა ჰქმნა ამას წინად „ჯორის სახელ ორ-კონება“ ყუთლუ-არსლანმა, რომელმაც მიიბირა უაზნონი, დაიდგა „კარავი ველსა ისანისასა, სანახებსა საგოდებელსა“, და ჰფიქრობდა აქედგან თავისუფლად და დამოუკიდებლად ემართა ვრი. ამასთანავე მან მიიჩემა ამირსპასალარობა და „განემზადა სომეხთა მეფისა ადგილას ლორეს დაჯდომა“. (ქ. ც., გვ. 281). თამარმა შეაპყრობინა იგი, გარნა მისნი მომხრენი გარს შემოადგნენ ისანს და სცდილობდნენ, რათა გააშვებინონ ყუთლუ-არსლან და არა მიუშვან ვნებად მისსა. თამარმა არ ინდომა დალუპვა „ჯორის გონება“ კაცისა და მისთა მომხრეთა. მან ორთა დიოფალთა პირით ყუთლუს მოსთხოვა მორწილობა. მემამბოხენი დაწყნარდნენ, მოვიდნენ წინაშე თამარისა და დაკრძომით თაყვანი სცეს მას, და მიცეს პირი ერთგულებისა. ის ორნი დიოფალნი იყვნენ: ერთი ხვაშაქი ცოქელი, დედა ქართლის ერისთავის რატისა და მეორე კარავ ჯაყელი, დედა „აწ მყოფთა“ სამძივართა.

შემდეგ ამია დაჯდა თამარი საყდართა ზედა ზეამალღებულთა და იურვა ქვეყნის საქმეთათვის და გაამწესა ვაზირნი, სპასპეტნი, ამირ სპასალარი, მეჭურჭლეთ უზუცესი, მსახურთ უზუცესი, ამილახორი, ჩუნჩერახი (მზარეულთ უზუცესი), ერისთავნი.

დიდს ლაშქრობისას ქართველთა ჯარი შეიყრებოდა ხოლმე ქალაქსა და მის სამხრეთის მარცხ ტაბახმელამდე, ყარაღაჯამდე და ბერდუჯამდე (მდინ. დევედა). ჯარი რომ თავს მოიყრიდა, ატყობინებდნენ თამარს, რომელიც მიბრძანდებოდა-რა სალაშქრო ბანაკს, ლო-

ცავდა ჯარს და ისტუმრებდა საბრძოლველად. მსოფლიოს ლაშქარის დაბრუნებისას თამარი უხვდებოდა ჯარს ტაბახმელასა და აგარონს. იკითხავდა ყველას ცალკე-ცალკე და იწვევდა ქალაქში. თუ ტყვეთა რიცხვი და დავლა-ალაფი დიდი და უზომო იყო, ყველასა და ყოველივეს ჩაარიგებდნენ ხოლმე დიდ-უბის ველზედ ტფილისიდან ავქალა-გლდანამდის და შემდეგ მათ დასახედავად გამობრძანდებოდა თამარ დედოფალი. აი მაგ. შანქორის ომიდან (1195 წ.) რომ დაბრუნდა ლაშქარი, მაშინ ამ დიდუბის ველზედ ქალაქის კარიდგან გლდანამდე გამოფენილ-ჩაარიგებულ დაწყობილი იყო დროშა ხალიფასი, შემდეგ ათაბაგისა, მერე ტყვენი 12,000, ავაზა 40, ცხენი 20,000, ჯორი 7,000, აქლემი 15,000, ყოველი კიდებული; ხოლო „სხვათა სიმდიდრეთა და საქურჭლეთა, ოქროთა და ლართა ვინმეცა უძლო აღრიცხვად“. ცველა ამის დახედვის შემდეგ დაბრუნდნენ ქალაქს ყოველნი მოქალაქენი, აღსავსენი ოქროთი და სამკაულითა, მრავალ-სახე ჭურჭლითა, თვალითა პატიოსნითა და უსასციდლო მარგალიტითა, ჯაქვითა, მუზარადითა, ხმლითა, ფერად-ფერად ნაქსოვითა, ოქრო-ქსოვილითა, მრავალ-ფერ სურნელითა, სპილენძითა. და კიდევ იმდენი დარჩა, რომ „სეფენი აზნაურიანი“ ანაკოფიიდან გულის-ტანამდე აღივსნენ ტყვითა რჩეულითა და საგანძურნი აღევლინთ ოქროთა და ურიცხვითა პატიოსნითა ქვითა. ხან და ხან ტყვე იმდენი მოჰყავდათ, რომ ტყვე კაცი იყიდებოდა ნალისა და ჩამის ფასად, ხოლო თვალი პატიოსანი იმდენი მოჰქონდათ, რომ მას არა თელიდნენ, არამედ „სარწყავით რწყვიდნენ“.

მოსე ჯანაშვილი.

(შემდეგი იქნება).

ბიბლიოგრაფიული შენიშვნები.

ბერანჯეს ღექსებია ქართულად.

პოეტურ თხზულების ერთი ენიდან მეორეზედ გადაღება საზოგადოდ ძნელია. მთარგმნელმა ზედმიწევნით უნდა იცოდეს ის ენა, საიდანაც სთარგმნის, ასე რომ წვრილმანიც რამ არ უნდა გამოეპაროს; თავისს საკუთარ ენაში, რომელზედაც გადააქვს უცხოდან, რაღა თქმა უნდა, დახელოვნებული უნდა იყოს და ამას გარდა კიდევ ნიჭითაც თანაბარი დედნის დამწერის, რომ გაუსწორდეს; თვარა ისე სიტყვითი სიტყვად გადმოთარგმნა, ცოცხლის მოკვლა და მერე მკვდრის ღვლერქით გადათრევა იქნება.

ამიტომაც საზოგადოდ თარგმანი დედნის ჩრდილია ხოლმე.—ყოველ მთარგმნელს, ზემო-მოხსენებულ ღირსებითაც რომ სრული იყოს, ე. ი. ზედმიწევნით იცოდეს ორივე ენა და ნიჭითაც უტოლდებოდეს დედნის დამწერს, მაინც კიდევ გამოეპარება ის წვლილმანობა, რომელიც შეადგენს თვითოვეულ ხალხის განსაკუთრე-

ბითს სულის საიდუმლო მოძრაობას, და რომელიც
ლოდ დედნის ავტორს შეეძლო დედის რძესთან ერთად
შეესისხლხორცებია, რომ პოეტური ნაწარმოები მოე-
ქარგა და გაესხიკოსნებია. ამას ჩვენ ვამბობთ შესანიშ-
ნავ კლასიკურ თხზულებათა შესახებ, თვარა უმნიშვნე-
ლო და უხვირო რამ თარგმანში რას დაჰკარგავს, თუ
არ მოიგებს პირიქით! მაგალ. ჩვენი უნიკო ოპოზინტრე
რომ ნიკიერმა მთარგმნელმა. გადაიღოს უცხო ენაზე,
რასაკვირველია, როგორმე გამოაკობიტებს, სალაშინსა
ჰკრავს და მოსაწონი იქნება!.. მაგრამ რუსთველის საე-
სებით გადაღება კი მოუხერხებელია. „თუ კი აზრი იგივე
იქნება, სიტყვები შეუცვლელი, ჰანგი მსგავსი, კეთილ-
ხმოვანება დაცული და სხვანი .. რატომ არ შეიძლე-
ბაო?“ ეგებო იკითხოს ვინმემ, და აი ჩვენ რას მოვახ-
სენებთ: პატტი ანუ მაზინი, ყველას გაგვიკონია, რომ
საოცარი მომღერლები არიან და დღეს ტოლი არა
ჰყავთ! მათი მიმბაძავი კი ბევრია!.. იმღერიან მასვე
რასაც ისინი, იმავე კილოთი, იმავე მიმოხვრითა. ჰან-
გებიც ვითომ იგივეა, მაგრამ მათი მაგიერობა კი მა-
ინც არ შეუძლიათ!—ის საიდუმლო მადლი, რომელიც
ერთსა აქვს მადლით მინიჭებული, მეორეზე იმავე
სისწორით აღარ გადადის. ასე რომ ვისაც უნდა მა-
ზინის, ან პატტის სიმღერა გაიგოს, უთუოდ მათი პი-
რიდან უნდა მოისმინოს!.. მეტი საშველი არ არის და
უსულო ფონოგრაფიც მაინცა და მაინც ბევრს ვერას
მოეხმარება.

პოეტური ნაწარმოები, ლექსები, ორგვარია: ერთი
აღვიძებს გონებას, ამალლებს; მერე გადადის გრძნობაზე
და ორივეს ერთად ჰსკვალავს. მეორე კი—თვითქოს
საქმეც კი არა აქვს რა გონებასთანაო, თავისთავად

უძვრება სულსა და გულში და თვითქმის უნებურად ჰზიზღავს ადამიანს. ამ უკანასკნელთაგანს ეკუთვნიან სახალხო მგოსნები; მათი ლექსები უფრო სასიმღერო არიან, ვიდრე სადეკლამაციო, ხმა-მალლა საკითხავი, და მართლაც, მათი კითხვის დროს გულში უეჭველად იმღერის მკითხველი. ამ უკანასკნელი დარგის მგოსნები იშვიათად იბადებიან, როგორც ინგლისელების ბორნსი, გერმანელების ჰეინე, და თუ გნებავთ კოლცოვიც, რომელიც რუსის გრძობა-გონების პირობაზე, ქებით მოსახსენებელია. ამათთაგანია, მაგრამ უფრო ძლიერი, ფრანსუჟესის მგოსანი ბერანჟე, რომელმაც თავისი თანამედროვე საფრანგეთის ყოფა-ცხოვრება სასიმღერო ლექსებით გამოახა. მისი ლექსები ერთსა და იმავე დროს კიდევ ატკობენ და კიდევაც ანაღვლიანებენ მკითხველს. ჰკითხულობ—გეცინება. მაგრამ იმ სიცილში რაღაც ეკალიკით იხსლიტება. ყოველ მის ნათქვამში ღირიზმი და სატირა ერთად არიან შენათხზი და თანასწორის ძლიერებით იმორწილებენ მკითხველს. ამგვარი ნაწარმოების სხვა ენაზედ გადაღება თვითქმის მოუხერხებელია და ვერც არვინ დაიჩემებს, რომ ბერანჟე სამაგალითოდ გვაქვს გადმოღებულიო. კუროჩკინისა არ იყოს, ზოვიერთი მთარგმნელი ნიკიერი პოეტები დაუაჯლოვდენ ბერანჟეს, მაგრამ ისე კი, როგორც მწუხრი განთიადს და მეტად კი არ მოხერხდებოდა. ჩვენში პირველად სინჯა გადმოქართულება მისი გ. მუხრან-ბატონმა. რამოდენიმე ლექსი გადმოიღო, მაგრამ, რომ შეატყო თავის თავს უვარგისობა, აიღო ხელი. ჩვენ რამოდენჯერმე ვსინჯეთ, მაგრამ ჩვენი შრომა ბერანჟეს თავში კეტის დაკვრა გამოდგა და დავანებეთ თავი. ყველას რომ ჩვენთვის მოეპაძნა და ხელი

აელო ბერანტეს თარგმნაზე, თქვენი მტერია, ქართველები ისე დავრწეობდით, როგორც ანდაზა ამბობს: „კარგი არ მაღირსიან და ცუდი არ მაკადრიანო!“ მაგრამ ღმერთმა უშველოს, ჩვენსავით არ მოქცეულა ახალგაზდა პოეტი გვაზავა და ცდილა, რომ ბერანტეს რამოდენიმე ლექსი გადმოეღო ქართულად და ცალკე წიგნაკადაც გამოეცა. „არაობას, კარაობა სჯობიაო“ ნათქვამია და ახალგაზდა პოეტიც მადლობის ღირსია: ეტყობა, რომ რაც კი შეიძლებოდა ბევრი უცდია და უფრთხილებია; ბერანტეს შექიდეების რა მოგახსენოთ, და ისე კი ეტყობა ბ. გვაზავას, რომ ნიჭი არ აკლია, მაგრამ როგორცა სჩანს, იმასაც თანვე სდევს თანამედროული ქართული დაუდევრობა და ზარმაცობა: დედანის ცოდნაში კოკლობს და ეს სირცხვილია ნიჭიერ ქართველისათვის!.. ჯერ-ჯერობით მეტს აღარას ვიტყვით!..

სატყვეურების თეორია.

ეს სახელმძღვანელო წიგნი, ამ დაკნინებისა და დაცარვის დროს, ჩვენში შესანიშნავი მოვლინებაა და ქართულ ოჯახებში აუცილებელ განძად შესატანი. ამის შემდგენლებს არ ჰკლებიათ არც ცოდნა, არც ბეჯითობა, არც სხვა რამ, რაც კი რამ საჭიროა ამ გვარ სახელმძღვანელოს შესადგენად. ცხადია, რომ ნიჭი კეთილად მოუხმარიათ, მაგრამ სალიტერატურო მინუშების დამატებაში კი ცოტა უსუსტებიათ: თუმცა არც

მათი მინუშები არიან უვარგისი, მაგრამ ჩვენს მშვენიერ
ლობაში მოიპოვებინ უკეთესი სამინუშოები, და ისინი
გამოპარვიათ. აგრევე დიდი შეცდომაა გაურჩევლად
რაზიკაშვილების ნაწერების სამინუშოდ შემოტანა სა-
ხელმძღვანელოში. ამით მე ის კი არ მინდა ვსთქვა,
რომ რაზიკაშვილებს ნიქი აკლდეთ!.. პირაქედ, უხვად
არიან მაღლით მიმადლებული. ამ კრებულში რომ და-
ბეჭდილია ვაჟა-ფშაველას პოემა „გოკოთურ და აფშინა“,
ერთი უკეთესთაგანია მთლად ჩვენს მწერლობაში.
წვრილმანი ლექსები, როკორც საკუთრად ვაჟასი, ისე მისი
ძმის „ბაჰანასი“ და თედოსი საზოგადოდ სამარგალიტო
შაირები არიან!.. პროზა ხომ კიდევ უკეთესი. მაგრამ
საწყენი ის არის, რომ განგებ ამახინჯებენ თვითვე მათ
ნაწარმოებს ქართულის გადაჯორჯვ-გადმოჯორჯვით და
შიგა და შიკ ისეთ რამეებს ახორცმეტებენ, რომ შვე-
ნიერებას საუწმინდუროდ ჰდაღვენ!.. ვინ არ იცის, რომ
ქართული ენის სიმდიდრეს უმეტესად შეადგენენ ზმნები,
მათი უღვლილება და მიმოხვრა!.. ვინც ზმნებს ჯეროვა-
ნად ვერ ხმარობს, ის უეჭველად ქართული ენის უმე-
ცარია!.. და ზმნებს საზოგადოდ, რაზიკაშვილებიც ვე-
რა, ანუ უფრო მართალი იქმნება ვსთქვათ, განზრახ
არა ხმარობენ სისწორით. ამახინჯებენ და ეს უკულ-
მართობა სიტყვიერების გარეგანი სხივ-ცისკროვნება
ჰგონიათ!.. მაგალითად:

„ვაჭმე, აღუბუის ქვეყანა

ფშაველას ჩაუხოცავის, (ე. ი. დაუსოციათ)

წასულს სასხდას ღვარათ,—

ღეკოთში გაურეკავის, (ე. ი. გაურეკაათ). (გვ. 614).

ანუ ეს:

„იქით გავხედენებ—მოკობა, (ე. ი. კავისკდავ—მოკობა),
მალღა ავხედენებ—ცა ზრის, (ე. ი. ავისკდავ—ცა ზრის),

და ანუ თედოსი: [(გვ. 615).

„მინდარა, მინდურის დედა!

ნიკარა შეიბრალოდეთ!

რამ მოკვდეს, თქვენსა კალთაში

შიადეთ, მიიბაროდეთ,

ნუ გახდით საუვა-უფრენდა,

შეიღურად შეინახოდეთ!!“ და სსჯანი.(გვ. 618).

ეს ზმნები: „ჩაუხოცავის, გაურეკავის, გავხედ-
ნებ, ავხედნებ, შეიბრალოდეთ, მიიბაროდეთ“ და სხვ.
ამგვარნი, ნეტავი რა ფრაზებია და ღრამატიკულს რო-
მელ კანონთაგანს ეთანხმება?.. არ გაგონებსთ ეს რუ-
სის მოჩორთვილ ქართულს, როდესაც ის წადის მაგი-
ერად „ცაუდის“ ამბობს და „გავაკეთებ“-ის ნაცვლად
„გაუკეტან შე“-ს? გვეტყვიან: „მათ მხარეში, მთებში
ხალხი სწორედ მაგრე ხმარობს მაგ სიტყვებს და ეს
პროვინციალიზმიაო!“ ჩვენ საზოგადოდ პროვინცია-
ლიზმის წინააღმდეგი არა ვართ!.. სხვა-და-სხვა მხარე-
ებში ბევრი მისთანა სიტყვებია დარ'ენილი, განსაკუთ-
რებით მთა-ადგილებში, რომ მათი გამოქვინა და მითი
ჩვენი დღეს დაკნინებული ენის შევსება საჭიროა; აგ-
რვევ ახალი რამ სიტყვის ხმარება, თუ კი სადმე პრო-
ვინციაში გასპეტაკებულა და დედა-ენის კანონის თანა-
ხმად აღმოცენებულა, მისაბამავია საყოველთაოდ...
ამგვარ კანონიერ რამეებით, რომ შევაესოთ და გავა-
სუქოთ ქართული ენა, საჭიროც არის. მაგრამ ის, რაც
დედა ენის წინააღმდეგ სხვა-და-სხვა მხარეებში, პრო-

ვინციებში, გადაუმახინჯებიათ და გაუფუჭებიათ, ხელ-
მოსაკიდები კი არა პირ-იქით გასადევნია!.. მაგალითად,
გურიაში ამბობენ: „ნენა! რას უყუნცულებ? დროა
პაწა შუკიდოთ ცეხლს და ჩა ვსვათ. (დედა! რას უცდი,
დროა შევუკიდოთ ცეცხლს და ჩაი დავლიოთ).

იმერეთში: დანები მოსულარიან და აქანეი ჯილა-
რიან. (დები მოსულან და აქ ჯიან, ანუ სხედან).

რაჭაში: ქვე ქნიან ფონ ქვერე ჩემ გოჭუკელას.
(ფონს ქვეით (წყლის პირად) ასო-ასოდ სკრიან ჩემ
გოქს).

ქართლში: ჯალაბი ობაზე წავასხი და ჩვენთან
ერთად ფოფოდიაც მოაბოტებდა. (სახლობა ხატობაზე,
(ანუ ჯვარობაზე, ანუ დღეობაზე) წავიყვანე და ჩვენ-
თან ერთად მღვდლის ცოლიც მოდიოდა). ამგვარი რამ
ყოველ კუთხეშია—ეწენი ყველა პროვინციალიზმია;
მაგრამ ქართულ ენაში ამგვარი რამეების შემოტანა,
აქაო და ჩვენ კუთხეში ასე ხმარობენო, ნუ თუ ენის
გარყვნა არ იქნება? სხვებმაც რომ რაზიკაში იღებთ-
ვით ზმნები ამახინჯონ და სწერონ: „ჯილარიან, გაშ-
პა, ქვე ქნიან, მოაბოტებს“ და სხვანი—ბაბილონის
გოდოლის დაქცევის შედეგი იქნება!... მიუხედავად
ამ წვრილმანი ნაკლისა, მაინც კიდევ ვიტყვით, რომ ეს

წიგნი ყოველ ქართულ ოჯახისათვის საჭიროა, უფრო, რომ შეძენაც ადვილია: სულ ღირს ერთ მანეთად.

ასტორაა საქართველოს ეპიკოსაისა

წიგნი I

მაქცეკა ქართველთა, შედგენილა რუსულ ენაზე მ. ჯანაშვილისგან.

ბევრის თქმა საჭირო აღარ არის!.. ამ წიგნის შემდგენელის სახელი ამტკიცებს, რომ ეს თხზულება კარგი რამ უნდა იყოს. ბ. მ. ჯანაშვილი იმ იშვიათ მოღვაწეთაგანია, რომელნიც დღეს ცოტათი კიდევ გვაგონებენ ძველ ქართველ მოღვაწეებს—იმ სადიდებელ პირებს, რომელნიც თავ-დადებით შრომობდნენ და სასყიდლად ითვლიდნენ, საქვეყნო ვალის მოხდით გამოწვეულ, საიდუმლო სიტკბოებას!....

ანტონ ჭყონდიდლის ქადაგებნა

ყოვლად სამღვდელთა იმერეთის ეპისკოპოსის ბესარიონის
გამოცემა.

მამა-პაპების ზეპირ-გადმონაცემობით, ვის არ გაუგონია ჩვენში ანტონ ჭყონდიდლის ქება-დიდება და როგორც მკვერ-მეტყველი მქადაგებლის მაღალ საფეხურზე დგომა?!. გადმოცემული გვაქვს აგრე მისსიონერ-პატრის ნათქვამი მის შესახებ: ერთხელ თურმე ფრანგების პატრს მისსიონერს, რომელმაც სიონში მოისმინა ქართული ანტონ კათალიკოსის ქადაგება, სასაჩლეში ჰკითხეს: როგორ მოგწონს კათალიკოსის ქადაგება და ვინ უკეთესად ჰქადაგებს: ეს თუ ჭყონდიდელიო?.. პატრმა მიუგო: კარგი მქადაგებელი ის არის, ვინც თავისს აზრს დიდსა და პატარასა, ნასწავლსა და უსწავლელს ყველას ერთად ნათლად გააგებიებსო. დიდი საგანი ისე უნდა დაგრიხოს, დაწვრილოს ორატორმა საჭიროების დროს, რომ ღირსება-დაუკარგავად ნევისს კურწში გააწვრინოსო. ამას ყოლიფერს შემქლებელობს ანტონ ჭყონდიდელი, და მისებრი მქადაგებელი დასავლეთშიაც ძვირად მოიპოება სადმეო!“ ეს ყოლიფერი რაც აქამდე ამბად გავგიგონია, დღეს შეგვიძლია დავამოწმოთ: ყოვლად-სამღვდელთა იმერეთის ეპისკოპოსის ბესარიონის წყალობით, რომელმაც კეთილ-ინება რამოდენიმე ქადაგების ცალკე წიგნად გამოცემა. ამ წიგნს შესავალად მიუძღვის წინა-სიტყვაობა ბ. თ. ჟორდანიასი, რომელიც თუმცა ყოველ-გვარ მოღვაწეობას ჭყონდიდლისას არ ეხება, სრული ბიოგრაფია არ არის, მაგრამ მაინც

კარგი და მოსაწონი რამ არის!.. საგნის სიკეთეს გან-
 ხილვის სიკარგვეც გამოუწვევია და ორივე, როგორც
 ქადაგებანი, ისე წინასიტყვაობა, ერთი მეორეს ათავსე-
 ბენ. მას აქედ რაც ეს ქადაგებანი თქმულა ერთ საუ-
 კუნეზე მეტია, მაგრამ დღესაც კიდევ, როგორც ენის
 მხრით, ისე აზრის სიღიადითაც სამაგალითო მინუშე-
 ბად ჩასათვალა!—დღეს რომ კითხვის დროს კაცი
 ასე საოცრად იხიბლება, რა უნდა ეგრძნოთ იმ დროს
 მსმენელებს, რომელთაც ორატორის პირისაგან ესმო-
 დათ ცხოველი სიტყვა?—იმათ, ვინც ჩვენს წასრულს
 აბუჩად იგდებს, წაიკითხონ და ნახონ, თუ რა მაღალ
 ხარისხზე ყოფილა აყვანილი საქართველოში საღმრთო
 სიტყვიერება?—და როგორი წარმომადგენლები ჰყოლი-
 ათ? შეადარონ იმათ, რომელთაც დიპლომები ხელში
 უჭირავსთ, მაგრამ თავისი საკუთარი კი ჭკუტ!.. როგორც
 თავში, ისე გულშიაც!.. მის ნაცვლად, რომ ჩვენ დღევან-
 დელმა ქართველებმა ფარდა აეხადოთ და სინათლე მიკაფი-
 ნოთ, უფროც ვაბნელებთ!.. ვინ იცის, რამდენი ამისთანა,
 შეიძლება კიდევ უკეთესიც, საერო განძი გადმოუციათ
 ჩვენ ძველებს ჩვენთვის და სადა ჰკრიან, ჩვენ არც კი
 ვიცით. ვინც იმათ გამოაქებნის და გამოაცემს, ღვთისა და
 კაცის სასიამოვნო საქმეს იზამს!—მაგრამ დღეს ვინ-ღა
 ეძებს ან ერთსა და ან მეორეს? ბაღებში, სასტუმროებში,
 და ათას ამ გვარ საცუნდრუკო რამეებში არასა ვზო-
 გავთ! საზანდრების გადასაგდებათ, არტიტების თავზე
 გადასაყრელად, უღირსების შესაწევრად, სამეტიჩროდ
 და სამაიმუნოდ არასა ვზოგავთ და ხელშიაც მოგვყვება
 ვხარჯოთ!.. და ამ გვარ საშვილიშვილო რამეზე მკი-

რედსაც ვერ ვიმეტებთ! აი რას ჰქვიან დაგონებებს?! ამისთანა დროს ცოტა რამეც დიდათ ჩაითვლება, და ამიტომაც საქებია ამ წიგნის გამომცემი. გამოცემული კარგად არის სტამბის მხრითაც. არც ძვირია: მანეთნახევრად (1,50) ღირს. მხოლოდ გულ-სანაკლო ის არის, რომ ცოტა გამოუციათ, მხოლოდ ეკლესიების შესაძენად, მაშინ როდესაც, უფრო მეტი რომ ყოფილიყო და იაფიც, ერის კაცებიც შეიქნენდნენ და კარგი იქნებოდა.

მეექვსე ნაბერა, ანუ ხალაფის წახალმდეკვა.

ამხავი ილდაზ-კითხვიდან.

მეორე წელიწადია, რაც ეს პატარა ამხავი გამოვიდა ცალკე წიგნაკად. ბოლოში რომ „იასე რაქველი“ არ იყო მოწერილი, ჩვენ ეს პატარა მოთხოვნა ვინმე ცნობილ, ევროპიელ მწერლის ნაწარმოები გვეკონებოდა. მართლა რომ ევროპიულ გემოზეა დაწერილი!.. ავტორი, გაუჭირველად, თვითო-ოროლა კალმის გაკვრით გვითვალისწინებს სტამბოლის ცხოვრებას, მისი ფარდა-ჩამოფარებულ ჰარემ-ხანებით. ამ თხზულების შინაარსი აქ არ მოგვაქვს, „იმიტომ რომ ცნობის მოყვარე მკითხველი პირდაპირ მიჰმართავს დედანს და უკეთაც შეიგნებს. ჩვენ მხოლოდ, ამ თხზულების გამოისობით, ცოტას განზე გადაუხვევთ და ვიკითხავთ: ვინ არის ეს „იასე რაქველი“?— ეს იმ ქართველთაგანია, ვისთვისაც ბედს ურგუნებია ჩვენი ქვეყნის მოშორება!..

მერე და სამშობლოს მოშორება განა დიდი უბედურება არ არისო? იკითხავს ვინმე. და ჩვენც რასაკვირველია იმავ აზრისა ვართ: სამუდამოდ თავის სამშობლოს მოშორება ნახევარი სიკვდილია, მაგრამ დროებითი კი — შხალოდ გადახალანება! ეს საზოგადო კანონია, რომელიც კერძოდ ჩვენ ხალხზე ერთი ორად სჭრის. ჩვენ ბევრჯელ გვითქვამს და სხვებსაც, რასაკვირველია, შეუნიშნავი არ დარებოდათ, რომ იმერელი შინ სხვაა და გარედ კიდევ სულ სხვა: ერთგან — ცუდი, მეორეგან — კარგი. და რას უნდა მივაწეროთ ეს?.. იმას რომ იმერელი თან-შობილად მდიდარი გრძნობა-გონების მექონია; მისი ბუნებაც ყოველთვის კარგს მოითხოვს, მაგრამ გარემოება ჰცარავს მის წაღმართობას და აფუჭებს. დღევანდელი ცხოვრების მიმდინარეობა იმერეთში იმდენად უკუელმართია, რომ აუზნეურებს იმერელს!.. ის იჭულეებულია, მისი ბუნების წინააღმდეგ იუკუღმართოს, რომ სიცოცხლე შეირჩინოს და ან კი რა ჰქმნას? სწორის გზით რომ წავიდეს, ათასი რამ, ზოგი სხვებისაგან განზრახ შემოტანილი და ზოგიც შინაური უგუნურების ნაყოფი, წინ ეღობება, და თუ არ მიუხ-მოუხვია, ხომ დარჩება საპყრად და სასაცილო ნაცარქექიად! იცის რომ გარს ისეთი ხალხი ახვევია, რომელიც მას არა ჰზოგავს: სადაც მოასწრებს იქ ჩაჰკრავს; და თვითონაც იმავ იარაღს ეპოტინება, რომ მტერი მოიგეროს. თუ ასე არაჰქმნა, და ფარ-ხმალი დააგდო, დაიღუპება. მაგრამ იგივე იმერელი ნახეთ სხვაგან სადმე, სადაც იმას კოქებში არავინ შეჰყურებს და ხელს არავინ უშლის?!. მართლა რომ კაცია, თავისთვის კარგი და სხვისიც გამოაღდევი!.. საზოგადო კანონია, რომ ზოგჯერ ერთის

უკუღმართობა მეორესაც გამოიწვევს ხოლმე საუკუღმართოდ. ეს თვით ჩვენ თავზედაც გამოგვიცდია: ამას წინად ერთი უცხო მათხოვარი შემხვდა და გამომიწოდა ხელი სამოწყალოსათვის; მე შემძლო რამოდენიმე გროში მიმეწოდებია, მაგრამ ხმაც არ გავეცი, გავიარე ჩემთვის, ვითომ-და ვერც კი შევნიშნე. შინ რომ მივედი სინიდისმა დამიწყო ქენჯნა!.. გული მეუბნებოდა: რად ჩაიღინე შენი ხასიათისა და ქრისტიანობის წინააღმდეგი საქმე? შეგძლო გლახაკისათვის შემწეობა მიგეცა და უყურადღებოდ კი დასტოვე? ეგებ შიმშილითაც კედება ახლა და შენ კი... ამ გვარი რამეები მოსვენებას არ მაძლევდენ. იმავე დროს გონება მეჭურჩულებოდა: ის უცხო მათხოვარი, მართალია, დღეს შესაბრალისია, მაგრამ როგორც კი სულს მოიდგავს შენი წყალობით, ყოველივეს დაივიწყებს. არც გიმოყვრებს და არც გიმეგობრებს, ძმობასაც შორს დაიჭერს და თუ მოგერია ჩაგყლაპავს!.. ნურც შენი შეილები მოელიან მაგის შეილებისაგან სასიკეთოს! შეიძლება შენი შეილები განადგურონ და შენ ნამოსახლზე მაგათ გამოჰკომონ ციხე-გალავანი!.. ეს კიდევ დაგვიმტკიცა ისტორიამ. და ხელმეორედ კიდევ წაყრუება და თვალის დახუჭვა უგნურება იქნება. არა! თუ შენ შენი სამშობლო ქვეყანა გიყვარს, მისი წარსული არ დაგივიწყებია და მომავალზედაც ჰფიქრობ, ნუ აპყვები გულს, ნუ გაიკითხავ იმ მოყვრულად მოსულს, მაგრამ მერმისისათვის კი სამტროდ მომზადებულ გარეშეს. იმას არც ბუნება, არც ისტორია, არც დღევანდელი მისი გარემოება, არ მისცემს ნებას, რომ სამაგიეროდ შეგეკავშიროს... შენი დანით დაგკლავს!.. ასე ეწინააღმდეგებოდენ ჩემი გრძნობა და გონება ერთმანეთს... მე ვიტანჯებოდი და ბოლოს მაინც

ჩემი სურვილის საწინააღმდეგო საქმე ჩავიდინე. არ გავიკითხე გლახაკი!—ამისი არ იყოს, ბევრი ამ გვარი რამ უშლის იმერელსაც ხელს, რომ მან თავის სახლში კარგი რამ ჩაიდინოს.—მე რომ ჩემდა თავად შემეძლოს, ყოველ იმერელს, დროებით რასაკვირველია, სადმე გავისტუმრებდი... მოვაშორებდი სამშობლოს, რომ გადახალასებულიყო და ადამიანად დაბრუნებოდა ჩვენს ქვეყანას.—მაგრამ ადგილიც არის და ადგილიც, იქითკენ გავისტუმრებდი, სადაც ადამიანის გრძნობა-გონების გაუმჯობესობას ფართო სარბიელი აქვს... საზოგადოდ, ამ აზიიდან ევროპისაკენ. სტამბოლი რა არის?.. სტამბოლი! თურქების სატაქტო ქალაქი, რომელიც ბარბაროზის სახელით არის ყველგან ცნობილი, მაგრამ იქაც კი, რადგანაც ევროპიელებს ხშირად ხვდებიან, შეუძლია კაცს გრძნობა-გონებას საზრდო მისცეს და გაიმტკიცოს... აქ შეიძლება მკითხველმა გაიკვიროს: „საიდან სადაო წმინდა საბაო?“ სად „მეექვსე ნომერი“, სად ჩვენებია? მაგრამ ნუ დაივიწყებს, რომ ჯერ ჯერობით კიდევ ნამდვილ-განათლებისათვის ჩვენი მხარეც იკივე კარ-დაკეტილი ჰარემ-ხანაა, სადაც ზნეობითი საქურისები შაოლოდ სასულტანოზე ჰფიქრობენ...

ქროულა ღებანება.

რუსულ ჟურნალ-გაზეთებში ხან და ხან იწერება ხოლმე ზოგიერთი რამ „გულბათის“ სახელით. და დღეს

კი ცალკე წიგნადაც გამოიცა იმავე „გულბათის“ სახელით „ქართული ლეგენდები“.—„გულბათი“ ფსევდონიმი და რადგანაც ავტორს არა ჰსურს თვისის სახელისა და გვარის გამომჟღავნება—არც ჩვენ გვაქვს უფლება მისი ვინაობა აღვიაროთ. ამას კი ვიტყვით მხოლოდ, რომ ის არის ქართველი, დიდი ჩამომავლობისა და ოჯახის ასული, რომელიც რუსეთში დაბადებულა, იქვე გაზდილა და, რასაკვირველია, ქართული დედა-ენა ვერ შეუსწავლია. მაგრამ უცხო ენებიდან კი რაც გაუგონია და გაუგია მისის სამშობლოს შესახებ, უყურადღებოდ არ დაუგდია—გულსმოდგინებითა და სიყვარულით უდევნებია თვალ-ყური. შეუსწავლია უფრო, რასაკვირველია, წარსული ჩვენი ცხოვრება, და იმ ძველიდან გამოუკრებია ეს „ქართული ლეგენდები“. ეს „ლეგენდები“ დაიბეჭდებიან ჩვენ „კრებულში“ დრო-გამოშვებით. ამის გადმოქართულება იკისრა პატივცემულმა ალექსანდრა მაკარის ასულმა კნენა მელიქოვისამ, რომლის შევნიერი ნათარგმნი დრუჟინინის მოთხრობა „პოლინკა საკსი“ ერთხელ კიდევაც იყო ქართულ ჟურნალში დაბეჭდილი. დეე, ახლა მაინც იგულისხმონ, იმ ცდომილმა, ქართველ ძველი ოჯახის ასულებმა, რომელნიც თავ-მომწონეობით გაიძახიან: „ჩვენ კარტული არ ვიცით!“ „რად გვინდა კარტული?“ და სხვანი, რომ გვარიშვილობა და ხარისხი არა თუ დამცირდება მშობლიურთან დაახლოებით, პირაქით ამაღლდება: შინაურობაში სიყვარულს მოუპოვებს და გარედ პატივის-ცემას.—და მართლაც, ვისაც მამა-პაპების არა სწამს-რა, შინაურები ეჯავრება, თვის საკუთარ ოჯახის გარეწარია, განა იმას შეუძლიან სხვისი სიყვარული და გარეშესთან გულ-მართლად შეკედლე-

ბა?! არა!. ის არის უგულო და უგულლოებზე დიდი ხანია გადაჭრითა სთქვა რუსთველმა: „უგულო კაცი ვერ კაცობს, კაცთაგან განაკიდია!“ და ჩვენც ამ კაცთაგან განაკიდ ქალბატონებს მიეუთითებთ ამ ორ ოჯახის ასულისაკენ: ერთი მათგანი სამშობლოს გარედ დაჩენილა, მაგრამ იმ სიშორედან კავშირი არ გაუსტლეთია, და ქართულად უძგერია მის გულს!.. მეორე მაღალ საფეხურზე ასულა, მაგრამ აქაც კიდევ, დაუჯდომელად გაუხდია ის დედა ენა, რომლითაც ღალადებდნენ ნინო, თამარ, ქეთევან და ჩვენ ძველ დედათა გუნდი.

აკაკი.

ორი გერმანელი მეცნიერის აზრი ქართული
ანბანის შესახებ.

U-ber der Ursprung der Grasinischen Schrift, von D-r Friedrich Müller.
(Sitzungsberichte der Kais. Akad. d. Wiss. in Wien. Phil.-hist.
Classe. B. CXXXVII). Wien 1897. 8° s. 12).

ქართულ ანბანის შემოღებაზედ, დ-რ ფრიდ-
რიხ მაულერის. 1897 წ.

ამოწენილმა მეცნიერმა, მრავალ ენების
მკოდნემ და გამოცდილმა დ-რმა ფრიდ-
რიხ მიულერმა ქართულ ანბანსაც
მიუძღვნა მოკლე წერილი, რომელიც
ვენის აკადემიამ დაბეჭდა თავის სხლო-
მების ანგარიშებში.

ქართულ ანბანის შესახებ ბევრია ნაწერი; მრავალი მეცნიერი ჩვენში და უცხოეთშიაც ცდილა და ცდილობს გამოარკვიოს, როდის ან საიღგან წარმოსდგა ქართული ანბანი, მაგრამ გარკვეული და საბოლოოდ გადაწყვეტილი ჯერ ვერც ერთს ვერა უთქვამს რა. ზოგიერთი მეცნიერი ამტკიცებს, ვითომც ქართული

ანბანი წარმომდგარიყოს ზერძნულის გაკლენით. ბ. ბროსსე ამბობდა—ქართული ინდოეთის ანბანის მიხედვით არისო შემდგარი,—მაგრამ ბ. მიულლერი ამავს საბავშო ოცნებას უწოდებს. მისის აზრით სულ სხვაგან უნდა მოვძებნოთ ქართულ ანბანის სათავე, თუ გვინდა რაიმე სამეცნიერო დასკვნას დავადგეთ.

სომხების სიტყვით,—ამბობს ბ. მიულლერი,—ქართული ანბანი შემოიღო მესროპმა, რომელმაც შეადგინა სომხური ანბანიც. ქართველები კი პირ-იქით იმას ამტკიცებენო, რომ მე-I, I საუკუნეში ქრისტემდის საქართველოს მეფემ ფარნავაზმა შემოიღო უძველესი ქართული ანბანი,—მხედრულიო.

ბ. მიულლერი ჯერ იმას ირკვევს, რომელი ანბანია პირველად შემოღებული,—ხუცური თუ მხედრული, და იმ აზრს ადგება, რომ ხუცური ბევრად უფრო ძველია, და შემდეგში თან-და-თან შეცვლილა მხედრულად. ამის დასამტკიცებლად ერთმანერთში ადარებს ხუცურ და მხედრულ ანბანის 23 ნიშანს (ა, ბ, გ, დ, ე, ზ, თ, ი, ლ, მ, ნ, ო, უ, რ, ს, ფ, ქ, ლ, ყ, შ, ძ, ჳ, ჯ.) და ამბობს, რომ მათი მსგავსება ყველასათვის აშკარა უნდა იყოსო. უძველესი ხელთნაწერები რომ შევუდაროთ ხუცურს, ალბად დანარჩენ ასოთა მოხაზულობაც აღმოჩნდება ხუცურის მსგავსიო, დასძენს ბ. მიულლერი.

რაკი ხუცური და მხედრული ორივე ერთია, ამიტომ ან ერთი უნდა იყოს პირველი შემოღებული და ან მეორე. პალეოგრაფიის საერთო კანონების მიხედვით, ბ. მიულლერის აზრით, დაუჯერებელი იქმნებოდა, რომ ჯერ მხედრული შემოედოთ ქართველებს და მერმე მისგან შეედგინათ ნუსხა-ხუცური და ასომთავ-

რული; დაუჯერებელია, ჯერ მრგვალი, გადაბმული, უფრო ადვილი საწერი ანბანი ჰქონოდა ქართველებს და მერმე მათ მაგიერ შემოეღოთ ოთხკუთხედი, მოუხერხებელი ნიშნები. საზოგადო კანონი კი ის არის, რომ რთულიდგან წარმოსდგება მარტივი და ოთხკუთხედი წერისაგან მრგვალი.

მაშ პირველად იქმნა შემოღებული ხუცური და ბ. მიუღლღერის აზრით ამ ხუცურის სათავე, წყარო ძველ ებრაელების, არამეების ანბანი არის, რომელიც ქართველებს შემოუღლიათ ქრ. წინად მე-III საუკუნეში.

მაგრამ ბ. მიუღლღერი ამასთანავე სომხურ მატიანე'აც უჯერებს, ვითომც მესროპს შემოეღოს ქართველებისათვის ანბანი და აი ამ ორ ერთმანერთის მოწინააღმდეგე აზრის შესათანხმებლად დაუწერია მას თავისი შრომა.

მთელი ქართული ანბანი მესროპის შემოღებული არ უნდა იყოსო, ამოიბს ბ. მიუღლღერი. სომხურში და ქართულში ეკვლა ერთი და იგივე ბგერაა და საკვირველი იქმნებოდა, რომ მესროპს, რომელმაც იმის წინად შეასრულა თავისი ძნელი შრომა და გამოიგონა სომხური ანბანი, მერმე ქართველებსათვის კიდევ ახალ ანბანის გამოგონება დაეწყო. ქართული ანბანი მესროპის შემოღებული რომ ყოფილიყო, მისი ნიშნები ნამდვილად დაემთავასებოდასომხურ ანბანის ნიშნებსო.

მაგრამ ქართული ანბანი არა ჰგავს სომხურს; „აღბად ქართველებს მესროპის მოსვლამდის უკვე ჰქონიათ შემოღებული საკუთარი ანბანი“, და „დარწმუნებულითაც შემოძლია ვსთქვა,—დასქენს იგი,—ეს უნდა ყოფილიყო არამეული ანბანი ან სხვა რომელიმე მისივე მსგავსიო“.

არამეულს ანბანს რომ შევადაროთ ქართული, მაშინვე შევამჩნევთ მათში მსგავსებას. ქართულის 17 ნიშანი (ა, ბ, გ, დ, ე, ვ, ზ, ც, თ, ი, კ, ლ, ო, პ, ს, ტ, უ,) მოგვაგონებს არამეულ ანბანის ნიშნებს; ანბანის რიგი ქართულში და არამეულში ერთი და იგივე არის და ზოგიერთ ნიშნის სახელიც არამეულს, ებრაულს წააგავს და არა ბერძნულს (ზენ, სან, შინ).

ეს საბუთები ბ. მიულონერის აზრით, ნათლად გვიმტკიცებენ, რომ ქართულ ანბანის წყარო არამეულია და ალბად ეს არამეული ანბანი არსებობდა საქართველოში მესროპის მოსვლამდე, და როგორც ქართული მატთანე გადმოგვცემს, შემოდებული იყო ფარნავაზის მიერ ქრ. წინეთ მე-III საუკუნეში.

მესროპმა ეს ანბანი მხოლოდ ცოტაოდნათ შესცვალა და შეავსო, ამბობს იგი. ებრაულში, არამეულში მოკლე ხმოვანი არ იწერება, და ამის მიხედვით არ იწერებოდაო ალბად. იმ დროის ქართულშიაც. მესროპმა ქართულს მიუმატა ხმოვანების გამომხატველი ნიშნები და საამისოდ ისარგებლა ისევ იმავე არამეულ ანბანით, სადაც გრძელ ხმოვანებისათვის არსებობდა განსაკუთრებული ნიშნები.

მესროპის შემოსვლამდის ქართველებს რომ ჰქონდათ ანბანი,—არამეულიდგან პირდაპირ შეუცვლელად გადმოღებული არ ყოფილა. ებრაულს, არამეულს ანბანში ძალიან ცოტა ასოა, ქართულ ენას კი ბევრად მეტი სჭირია. ქართულ და სომხურ ანბანის უკანასკნელი ნიშნები (შ-ით დაწყებული) არ არსებობს არამეულში და თვით ამ ორ ენის ანბანში სხვა და სხვა მოხაზულობის არის, ერთმანერთს სრულდებით არა ჰგავს.

მესროპის შემოსვლის დროს ქართველების ანბანს ჰკლებოდა ეს უკანასკნელი ნიშნები, მესროპი ნამდვილად ახლად გამოკონებულ სომხურ ანბანის ნიშნებს შემოიღებდა; და ასე თუ არ მოიქცა, ამის მიზეზი ისევ ის არის, რომ ქართველებს მის მოსკლამდისაც დიდი ხნის შემოდებული ჰქონიათ ხმარებაში ეს უკანასკნელი ნიშნები.

ესლა თავი მოკუყაროთ ბ. მიუღღერის ნათქვამს:

1⁰— მხედრული და ხუცური ერთი და იგივეა, მხოლოდ ხუცური უფრო ადრეა შემოდებული.

2⁰— ქართველებს ქრ. წ. მე III საუკ. შემოულიათ არამეული ანბანი.

3⁰— ამ ანბანში ქართველებს მესროპის მოსკლამდის ჩაუმატებიათ რამოდენიმე ნიშანი (9; შიით დაწეებული), რომელიც თვითონვე გამოუკონიათ.

4⁰— მაგრამ ხმოვანები კი აკლდათ ანბანში და მესროპმა მიუმატა მათი გამომხატველი ნიშნები, რომელიც ისესბა ისევ იმავე არამეულ ანბანში.

ესლა გავსინჯოთ რამდენად მართალია ბ. მიუღღერი.

ვისაც უკითხავს ხუცური, იმისთვის ცხადია, რომ მხედრულიც და ხუცურიც მართლაც ერთი და იგივეა. მხედრული მხოლოდ მორგვალეებული ხუცური ასოებია, გაკრულად დაწერილი ხუცური ნიშნები. ბ. მიუღღერი მხოლოდ ესლანდელს მხედრულს ადარებს ხუცურთან და ამიტომ ზოგიერთი რამ მისთვის გაუგებრად დარჩენილია: მხოლოდ 23 ნიშანში უნახავს მსგავსება, ესლა კი, როდესაც მოინახა მე X-XI საუკ. მხედრული და ბ. თაყაიშვილმა გამოსცა კიდევ მე XI საუკ. დაწერილი ბაგრატ მე IV სიგელი, მხედრულის მსგავსება ხუცურ-

თან უფრო აშკარა ხდება. იმ დროს მხედრული დელზხედ უფრო წააგავდა ხუცურს, ზოგიერთი ასო მაშინ სხვა ნაირად იწერებოდა და მხოლოდ შემდეგში შეცვლილა წერის გასაადვილებლად. მაშინდელი მხედრული რომ შევუდაროთ ხუცურს, დავინახავთ, რომ ბ. მიულლერისაგან შედარებულ 23 ნიშანს გარდა, კიდევ სხვა 11 ნიშანი ნამდვილი ხუცურია (ვ, კ, პ, ტ, უ, ჩ, ც, წ, ხ, კ, ჰ). რჩება შეუდარებელი კიდევ 4 ნიშანი (ჰ, ზ, ჯ, ჴ, რომელიც შემთხვევით არ არის ნახმარი სიგელში, მაგრამ რაკი დანარჩენი 34 ნიშანი ხუცურში და მხედრულში ერთმანერთს წააგავს,—ამიტომ ამ ოთხს აღარავითარი მნიშვნელობა არა აქვს.

უწინ მხედრული ეხლანდელზხედ უფრო წააგავდა ხუცურ ხელს; მე-XI საუკ. მხედრული არც ისე მორგვალეებულია, როგორც ჩვენს დროში, ზოგიერთ მხედრულ ნიშანს შემდეგ მობმული კუდი აკლია (ლ, ლ), ზოგი იწერებოდა როგორც ხუცურში (ვ, კ, პ, ჩ, ტ, ც); ერთის სიტყვით თუ არსებობს რაიმე განსხვავება ხუცურსა და მხედრულში, ეს მხოლოდ შემდეგი დროის საქმეა. ამიტომ შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ პირველად ხუცური ხელი ყოფილა შემოღებული.

იმის შესახებ აქ არას ვიტყვით, თუ რამდენად დასაჯერებელია ბ. მიულლერის აზრი, ვითომ თარნავაზს არამეული ანბანი შემოეღოს ქართველებისთვის. ებრაელების ანბანს დიდი გავლენა ჰქონია ბერძნულზხედ და სხვა ანბანებზედაც, და არ იქნება საკვირველი, რომ ქართველებსაც ესარგებლათ უკვე არსებულ და იმ დროს მეტად გავრცელებულ ანბანით. ამასვე ამტკიცებს ბ. მიულლერისაგან შედარებული 17 ნიშანიც. მაგრამ ესეც უნდა ვსთქვათ, რომ მისი საბუთები არც ისე

მტკიცება, და ეს კითხვაც ჯერ კიდევ საბოლოოდ დადასტურებული დაწვეტილ კითხვად არ უნდა ჩავთვალოთ. თვით ბ. მიულლერიც ამბობს, რომ უქველესი ქართული მე-IX საუკ. არისო და ამნაირად პირველად ანბანის შემოღების შემდეგ გასულა 1200 წელი; ამ 12 საუკუნის განმავლობაში წერის ნიშნები ნამდვილად შეიცვლებოდა, და თუ გვინდა რაიმე გადაწყვეტილ აზრს დავადგეთ, უნდა მოვიცადოთ, სანამ მოინახება უქველესი ქართული ნაწერები. მანამდე კი ყოველი ჩვენი მოსაზრება მოსაზრებადვე რჩება და მას სამეცნიერო დამტკიცება აკლია.

დასაჯერებლად მიგვაჩნია ის აზრიც, რომ ქართველებს მესროპის მოსულამდე შემოეღოთ ზოგიერთ ბგერის გამოსახატავად რამოდენიმე საკუთარი ნიშანი. დაუჯერებელი და შემცდარი გვგონია მხოლოდ ბ. მიულლერის უკანასკნელი აზრი, ვითომც მესროპმა ქართულ ანბანს მოუმატა ხმოვანების გამომხატველი ნიშნები, შემცდარი იმავე მოსაზრების ძალითაც, რომელიც წამოაყენა თვით ბ. მიულლერმაც.

ქართველებს ებრაელების ანბანი რომ გადმოეღოთ უთუოდ ეცდებოდენ ესარგებლათ ამ ანბანის ყველა ნიშნებით და ამასთანავე ქართულ ენის ყველა ბგერისთვის შემოეღოთ შესაფერი ნიშანი. სემიტურ ენებში და არამეულშიაც არსებობს მოკლე და გრძელი ხმოვანები; მოკლე ხმოვანი სულ არ იწერება და მხოლოდ გრძელ ხმოვანებისათვის არსებობს განსაკუთრებული ასოები. ქართულში კი ყველა ხმოვანი თანასწორია სიგრძით, და ქართველები არამეულ ანბანს რომ გადმოიღებდენ, უთუოდ წააწყდებოდენ გრძელ ხმოვანების გამომხატველ ასოებსაც. საკვირველი იქნებოდა სწორედ,

ქართული ენის ენციკლოპედია

რომ მათ ერთის მხრივ მთელი არამეული ანბანი მოელოთ ხმოვანებს გარდა, და მეორეს მხრივ 7 საუკუნის განმავლობაში მუდამ უხმოვანოდ ეწერათ, თუმცა ასეთი წერა სრულებით არ შეეფერება ქართულ ენის ხასიათს, მეტად უხერხულია და თვით ქართველებიც იგრძნობდნენ ამ უხერხულობას. საკვირველია, რამ აიძულა ასე უცნაურად მოქცეულიყვნენ, და რატომ ერთხელ არის მაინც არ გაახსენდათ, რომ ამ უხერხულობის მოსასპობელი საშუალება იმავე ანბანში არის, რომელიც მათ ჰქონდათ გადმოღებული. ნუ თუ ამისათვის უთუოდ მესროპის მოსვლა იყო საჭირო?

არამეულში რომ არ ყოფილიყო კიდევ ხმოვანებისათვის განსაკუთრებული ნიშნები, ქართველები თვითონაც გამოიგონებდნენ მათ მესროპამდე, როგორც გამოუგონიათ, იმავე ბ. მიუღწერის მოწმობით, ანბანის უკანასკნელი ნიშნები. სადაც ერთი ნაკლი შეავსეს, იქ მეორესაც მოუხერხებდნენ შევსებას 6—7 საუკ. განმავლობაში.

მესროპის შემოღებული რომ ყოფილიყო ხმოვანები ქართულში, ხომ ისევ ახლად გამოგონილ სომხურს შემოიღებდა? ამნაირად ჰფიქრობს ბ. მიუღწერიც, როდესაც მთელ ანბანის შესახებ არის ბაასი, მაგრამ ავიწყდება ეს მოსაზრება, როდესაც მხოლოდ ხმოვანებზედ დაიწყებს ლაპარაკს. სომხური და ქართული ხმოვანები კი სრულებით არა ჰგავს ერთმანერთს.

ესეც სამი საბუთი სრული საკმარისია იმ აზრის დასარღვევად, ვითომც მესროპს შემოეღოს ქართულში ხმოვანების გამომხატველი ნიშნები. დანარჩენი ანბანი ხომ თვით ბ. მიუღწერის აზრითაც არ არის მისი შე-

Ist die Aenlichkeit des glagolischen mit dem grusinischen
Alphabet Zufall? von D-r R. Aicht.

8° s. lith. Lpz 1895. Raimund Gerhard.

გლგოლიცას ქართულ ანბანთან მსგავსება შემთხვე-
ვითაა თუ არა? დ-რ რ. ახიტი. 1895.

ბ. რ. ახიტის პატარა წიგნაკი გამოიცა 1895 წ., ამიტომ მისი გარეეა ეხლა, ცოტა არ იყოს, დაგვიანებულიად უნდა ჩავთვალოთ; მაგრამ მისი შინაარსი ისეთი საკული'ხმოა და ჩვენში ჯერ კიდევ ისე ნაკლებად ცნობილი, რომ ეს დაგვიანებული გარეეა ეხლაც არ იქმნება ზედმეტი.

ბ. ახიტს აზრად აქვს, გამოიკვლიოს საიდვან წარმოსდგა სლავური ანბანი, რომელსაც გლაგოლიცას უწოდებენ ხოლმე, და დარწმუნებით და გადაკრით ამბობს, რომ სლავებს ეს ანბანი გადაუღიათ ქართველები'აგან. ამ თავის აზრს ბ. ახიტი ჯერ თეორიულად ასაბუთებს. ამტკიცებს, რომ ისტორიულად ეს გადაღება

ძალიან დასაჯერებელია, და მერმე სათვითოოდ რებს ერთმანეთში გლაგოლიცას და ქართულ ანბანის ნიშნებსაც.

სლავებს ორი სხვა და სხვა ანბანი ჰქონიათ. გლაგოლიცა და კირილიცა. პირველი ამათში უფრო ძველია, მე-IX საუკ. გამოკონილი და უწინდელს დროში უფრო გაკრცვლებული ყოფილა. აი როგორ მოგვითხრობს სლავების მათიანე ამ ანბანის გამოგონება: მეფე რასტისლავმა სთხოვა ბიზანტიის იმპერატორს მიქაელს გაეგზავნა მისთვის სარწმუნოების გამაკრცვლებელი მასწავლებელი, და იმპერატორმაც გარდასცა ეს თხოვნა კონსტანტინე ფილოსოფოსს, რომელიც სტამბოლში სცხოვრობდა. კონსტანტინე დასთანხმდა წასვლაზედ, მხოლოდ საკიროდ მიაჩნდა რომ როსტისლავის ერს ჰქონოდა თავისი ანბანი, საეკლესიო წიგნების სათარგმნელად. რამოდენიმე ხნის შემდეგ, ლოცვა-ვედრების შემდეგ, კონსტანტინემ „უცებ“ შეადგინა კიდევ ანბანი და სათარგმნა საღვთო წერილი.

ცხადია, ამბობს ბ. აბიხტი, რომ კონსტანტინეს თავისი ახალი ანბანი არ გამოუვონია; ამას თვით მათიანეც მოწმობს, როდესაც მოგვითხრობს, რომ კონსტანტინემ „უცებ“ შეადგინა ანბანი. ამას გარდა იგივე ვიცით, რომ კონსტანტინეს ეშინოდა, ვაჟ თუ სხვა თვალთ შეხედა ხალხმა ჩემს შრომას და ანბანის შემოღებისთვის სარწმუნოებრივი მწკალებლობა, მართლ-მადიდებლობაზედ გადადგომა დამწამა. იმ დროს ბევრს სხვა და სხვა ერს ჰქონია ანბანი, — სომხებს, სპარსელებს, ასურელებს და სხვებსაც, მაგრამ ეყენი მართლ-მადიდებელნი არ იყვნენ. და მათი ანბანი რომ შემოეღო კონსტანტინესო, ხალხი უთუოდ ექვის თვა-

ლით შეხედავდა მის ნაშრომს. ამიტომ საფიქრებელია რომ კონსტანტინე რომელიმე მართლ-მადიდებელ ერის ანბანს გადმოიღებდა.

იმ დროს ერთ ძველ ხელთ-ნაწერის მოწმობით მხოლოდ ორ, მართლ-მადიდებელ ერს ჰქონია საკუთარი ანბანი: ბერძნებს და ქართველებს. ამიტომ საფიქრებელია რომ კონსტანტინეც ერთ ერთს მათგანს მიმართავდა ანბანის გადმოსაღებად.

მაგრამ ბერძნული ანბანი სლავებში აღრევე იყო ცნობილი; როსტისლავს და კონსტანტინესაც უნდოდათ საკვირველი, ხალხისათვის უცხო რამ შემოეღოთ, რომ ეს ახალი ანბანი ყველას ჰგონებოდა ღვთისაგან მონიჭებული და ღვთიურ საჩუქრად მიეღო. ასე მოიხსენიებს ამ ანბანს იმპერატორი მიქაელი მეფე რუსისლავთან გაგზავნილ წერილში.

ამასთანავე ბერძნულ ანბანში მხოლოდ 24 ნიშანია და ეს სლავურ ენის მრავალ ბგერათა გამოაზატკავად საკმარისი არ იყო. ქართული ანბანი კი უფრო რთულია, და მისი 38 ნიშანი სრული საკმარისია სლავურ ენისათვის.

ამიტომ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ კონსტანტინე ფილოსოფოსიც, თუ იცნობდა ქართულ ანბანს, მასვე მიმართავდა და არა ბერძნულს. ქართულს უფრო გადმოიღებდა, რადგანაც იგი უფრო გრცელია, და თვით ქართველი ერიც ცნობილი იყო თავის სიმტკიცით მართლ-მადიდებელ სარწმუნოების დაცვაში.

იმ დროს ქართველებს ხშირი მისვლა-მოსვლა ჰქონიათ სტამბოლთან, პოლიტიკურად და სარწმუნოებაშიაც ქართველი ერი კავშირს არ სწყვეტდა ერთ-მორწმუნე ბიზანტიასთან და მრავალი ქართველი ბა-

ტონიშვილი და დიდებული სცხოვრებდა და იზღრებოდა ბიზანტიის დედა-ქალაქში და თვით იმპერატორის სასახლეშიაც. კონსტანტინე ფილოსოფოსი იმპერატორის წიგნთ-საცავის მცველად ყოფილა, ენების ცოდნაში მეტად განვითარებული, და საკვირველი იქმნებოდა, რომ მას ყურადღება არ მიექცია ქართველების თავისებურ ანბანისათვის.

ამნაირად ისტორიულის მხრივ რომ შევხედოთ ამ საქმეს, მეტად შესაძლო და საფიქრებელიც ხდება, რომ კონსტანტინეს ნაკისრ შრომის ასასრულებლად უნდა მიემართა ქართულ ანბანისათვის, და რომ სლავების გლაგოლიცა შედგენილია ქართულ ანბანის მიხედვით.

მაგრამ მხოლოდ ეს თეორიული, საზოგადო მოსაზრება საკმარისი არ არის; საჭიროა მას გვერდში ამოვუყენოთ სხვა-გვარი საბუთიც: უნდა შევადაროთ ორივე ანბანი: სლავების გლაგოლიცა და ქართულიც და დავხედოთ, თუ მართლა არსებობს მათში რაიმე მსგავსება. ბ. აბიხტი სათვითოდ და დაწვრილებით აღარებს მათ ერთმანეთში და იმ დასკვნას აღგება, რომ გლაგოლიკის ყველა ნიშანი წააგავს ქართულ ანბანის ნიშნებს მხოლოდ ცოტაოდნათ შეცვლილს და გადასხვაფერებულს.

ამ შეცვლას ბ. აბიხტი თავისებური კანონებიც გამოუნახა. გლაგოლიცაში ზოგიერთ ქართულ ასოს სხვა მხარესაკენ აქვს მიქცეული თავი; ზოგან ქართუ-

ლის ორი ხაზი შეკავშირებული ან ქართულ ანბანის ორი ნიშანი ერთ ნიშნად შედუღებული საზოგადოთ ყველა ნიშანი წერის სიადვილისათვის ცოტაოდნათ გამოცვლილია, ზოგს კუდი აქვს მიბმული თავი, გადიდებული ან მოკვეცილი.

აქ არ შეგვიძლია მკითხველს უფრო დაწვრილებით გადავსცეთ რომელი ქართული ნიშანი და რითი წააგავს გლაგოლიცისას; არ შეგვიძლია იმიტომ, რომ ამას მაგალითები სჭირია და საამისოდ კი აუცილებელი საჭიროა მინუსების, გლაგოლიცის ამოქრა, და ამასთანავე შეუწვეველი მკითხველი, პალეოგრაფიის ძირითად კანონების არ მცოდნე, ისე ადვილად ვერ მიუხვდება მსგავსებას იქ, სადაც შეწვეულ თვალისთვის მსგავსებაც და იგივეობაც აშკარა არის. მაგრამ რომ შეგვძლებოდა გლაგოლიცის აქ დაბეჭდვა, ყველა ადვილად მიხვდებოდა, რომ ზოგიერთი ნიშანი (ა, ბ, გ, ე, ვ, მ, ნ, რ, შ, ხ) მართლაც ნამდვილი ქართული არის, მალოდ წერის სიადვილისათვის ცოტაოდნათ შეცვლილი.

გლაგოლიცა მ-IX საუკუნეშია შემოღებული; ამ ანბანით დაწერილი უძველესი ხელთ-ნაწერი კი მე-X საუკ. ეკუთვნის. მე-X საუკ. არის ის ქართული წარწერებიც, რომლითაც სარგებლობდა ბ. აბიხტი ამ შედარების დროს. ეს გარემოება რასაკვირველია მეტად აფერხებს საქმეს და შედარებას აძნელებს; ერთის საუ-

კუნის განმავლობაში გლაგოლიცაც გამოიცივლებოდა და ქართულიც. ბ. აბიხტი კარგად გრძნობს ამას და მიმართავს ქართველ საზოგადოებას იმ თხოვნით, რომ გამოსცენ, თუ მოექებნებათ უძველესი ქართულ წერის მინუშები, უფრო მე-VIII და მე-IX საუკუნისი. და ეს მისი თხოვნა, იმედია, მალე ასრულდება კიდევ, როდესაც „კრებულის“ რედაქცია გამოსცემს მ. ჯანაშვილის მიერ შეგროვებულს პალეოგრაფიულ მინუშებს.

ბ. აბიხტი გლაგოლიცას ხუცურთან აღარებს. თუმცა იმასაც ამბობს, რომ, მისის აზრით, მხედრულსაც უნდა ჰქონოდა გავლენა გლაგოლიცაზედ, მაგრამ არ გვიჩვენებს კი რომელი ნიშანი გლაგოლიცაში უფრო წააგავს მხედრულს და ვერც იტყობდა, რადგანაც მას არა ჰქონია უძველეს მხედრულის მინუშები შესადარებლად.

გლაგოლიცა უფრო გაკრული ხელია, და ამიტომ საფიქრებელიც არის, რომ მას გლაგოლიცაზედ ექმნებოდა გავლენა. ბაგრატ მე-IV სიგელში შენახული მე-XI საუკ. მხედრული, რომ შევადაროთ გლაგოლიცას, მსგავსება უფრო თვალ-საზინო და აშკარა ხდება.

ამნაირად ბ. აბიხტი იმ დასკვნას აღგება, რომ სლავებს ქართველებისაგან გადაუღიათ თავიანთი ანბანი.

ეს ფაქტი ჩვენთვის მეტად საყურადღებოა, და არც უნდა დავივიწყოთ არას დროს, რომ ეს ღვაწლი მაინც მიგვიძღვის სლავების წინაშე: ყოფილა დრო, როდესაც ჩვენგან სწავლობდნენ წერას; იმ დროს შემოქმედებითი ძალა და ნიჭი ბლომად შესწევდა ქართველებს და წარმატების გზაზე სიარულიც ეხერხებოდათ. როდესაც ყველა გვისაყვედურებს: რაცა გაქვთ სხვებისაგან გადმოდებული გაქვთო, ნუ დავივიწყებთ ბ. აბიხტის შრომას და თამამად ვუპასუხოთ, რომ არც ჩვენ ვყოფილვართ სხვისი ურგები და არიან ისეთნი ტომნიც კი, ვისთვისაც ჩვენს ანბანს წინა-მძღოლობა გაუწყია.

ბ. ა.

სოფელი წეკა,

წიგნები, მათი წინაოგა

თავ-გადასაგადა.

ავარდნილი თოხარიკით მივაგელვებ ჩემს
 ლურჯას, მივჭკრი აღმოსავლეთისაკენ. დი-
 ლის კირხლი სახეს მსუსხავს. ლურჯას ორ-
 თქლის შუქი გამოქშუვა ნეშტოებიდან და
 გაშლილ, ასხივებულ ფაფარზე ეხვევა. ავედი
 უმწვერვალეს წეკის სიმაღლეზე და შესადა ყალყზე ჩემი
 ლურჯა; თითქოს ისიც ისე გაოცდა, როგორც მე. ჯერ
 კიდევ ამოუვალი მზის შუქი, ოდესმე მოპერილი ვარ-
 დის ფერი, ელა ზაფრანის ფერად ღებავდა აღმოსავ-
 ლეთის ტატნების სივრცე-ლაქვარდ ფარჩას. ერთი პა-
 ტარა ღრუბლის ნაწყვეტი იქ გალანდული, თითქო
 აღუვებული ნაკვერუხალიაო, ელვარებდა. შემორჩენილი
 ვარსკვლავები აფაქურებდენ მოხშირებულად თვალებს
 და იჭუტებოდენ. დასავლეთისკენ უჩილოპით სახე-მო-
 ცატებული, ღამის-თევით ფერ-დაკარგული მთვარე ის-

ის იყო სპეტაკ ვახტანგის მთებში ჩაპარვას აპირებდა, მაგრამ იმდენს კიდევ აცდიანებდა, რომ თვისი საყვარელი მზისათვის ერთი თვალის გადაკვრა მაინც მოესწრო. ამოაცოცა აღუფებული სახე მზემაც, და რომ მოატანა თვალი სატრფოას, სირცხვილით და მის გაქცევის გამო გულ-დაწყვეტით თან გაწითლდა და თან სიყვიტლე შეეპარა. მის ელფერ შუქზე უცნაურად აფერადდენ კავკასიონის ბუმბერაზი ქედები, თითქოს და ატლასის ჩადრები წამოიხურესო, და ჩემს აღმოსავლეთ-ჩრდილოეთისაკენ წამოიხედინი გარემო მოხურბლულ, თავმოყრილ ქედებს, ბორცვებს თითქო მედიდურნი მფარველნი თავზე დაჰყურებდენ. იალბუზის ნათალ ბროლის ერთიან გვირგვინს გარს შემოხვეული როგორც „ჩაღმა“ ღრუბელი ნაირ-ნაირ ცხოველ ფერადად ანთებოდა, თითქოს და ცის-სარტყელაების ჭობა გარშემო შემოვლებიაო. ჩემს წინ ირგვლივ და ყველგან ქვენიური სამოთხე გაშლილიყო, ოქროს ფერად გაღამაზებული დილის ცხოველ-მყოფელი ნათელით, ფანტასტიურ სანახავს წარმოადგენდა კავკასიონის კვარცხლ-ბეკებიდან დაწყებული ვაკე-გორების წითელ-ყვითელი ტყეები, ველები და ირგვლივ და ყველგან საუცხოვოდ და მოხდენით გაფანტული სოფლები. აქედან თავზე დაეჩერებივარ თითქმის მთელ იმერეთს. აქა-იქ სოფლებში გამოქათათობენ თეთრი კედლები და ალაბლაპებული ჯვრები საყდრებისა. დასაღღეთ-ჩრდილოეთისაკენ სანახაობა იკარგება ბურუსში, იქ, სადაც სძინავს შავ-ღღას. იქამდე ვაკე-ველებში პატარ-პატარა სერები თითქო ზვირთები მწვანედ გაყინულან. სამკუთხივ მივლის გარეშემო 3—4 ვერსის მანძილზე ხევები: აღმოსავლეთით და სამხრეთით მდინარე ძირულისა, ჩრდილოე-

თისკეს მდინარე ყვირილისა. სამხრეთიდგან მესმის, თუ როგორ ახმაურებს ძირულის ხევის კლდე-ღრეებს დიდი ორთქლ-მავალის ქლოშინი და სტვენა, ჩრდილოეთისაკენ კი ყვირილის ხევის პატარა ორთქლ-მავალის კივილი; აღმოსავლეთ-ჩრდილოეთისკენ მიდის და მიდის თვალ-გადუწვდენელი ვაკე თუ ტყე-ბუჩქნარიანი, და თუ ეული მინდვრებიანი „საბაჟო“-საკენ. აგერ დასავლეთისკენ ქორივით დავჩერებივარ წვეის ეკლესიის უზარ-მაზარ ცაცხვს და გარეშემო კალოსავით შემოკრკალულ სასაფლაოს. ქსიტინი დაიწყო ციკმა ნიაჲმა სამხრეთ-აღმოსავლეთისკენ ღიხის მთა-გრებილებიდან წამოიწეწა თითქო მსუბუქი, მქრალი ნისლიანი ღრუბლები და გადმოეშალა სამხრეთით წაზოდვილ ვახტანგის მთა-გრებილების კვარცხლ-ბეკზე დაფენილ სოფლებს. აი, სიმაღლე წვეის ამ წვერისა, სადაც მე ეზლა ვდგევარ: სამ-მხრივ წაზოდვილი უზარ-მაზარი მთები დაჰყურებენ წვეას, მეოთხე მხარეს კი შავი ზღვისაკენ ფვითონ წვეა გადადგომია სოფლებს ქედივით. აქედან ჩრდილოეთ-აღმოსავლეთისკენ 3-4 ვერსზე მიდის წვეის ვაკე-მინდვრები და თავდება იქ, სადაც ადგილს ქვია „მოქუშნული“. აქედან, სადაც ვდგევარ, „საბაჟოსკენ“ იწყება „ულევი“. წვეის ულევი აღმოსავლეთით ისაზღვრება სოფ. შროშათი, დასავლეთით სოფ. წიფლაკეთი. ამათ შორის სიგანეა 4-5 ვერსამდე. აქ არის სახნავ-სათესი და საბალახო ადგილები სოფლელებისა, აქა-იქ დაფენებაებში ვენახებია, შიგა-და-შიგ ბუჩქნარია, სტეები და იშვიათად ტყეები. ამ ვაკეებზე ძალიან დაშორებული არიან მოსახლეები და ორ-ორი, სამ-სამი გლეხი ერთად ცხოვრობენ ერთ ფუძეში, ისიც კიდევ განაპირე საზღვრებისკენ ქარ-ბუქისაგან მიფარებულ ბრეკებში. წვეის ულევის ადგილების სახელები: მოქუშნულთან „ყვილიპირი“, ყვილიპირს

მოპყვება „ხშინალი“, ხშინალს „ქანდარა“, ქანდარს „ეწერი“, ეწერს „ბარდნალი“, ბარდნალს „თეთრა-წვერი“ და სხვ.

სადაც მე ვდგევარ, აქედან სამხრეთისაკენ და დასავლეთისაკენ დაიწყება ოღრო-ჩოღრო დაფენებანი წვევის წმ. გიორგის საყდრის გასწვრივამდე ირგვლივ. ჯერ ძალიან არ გვერდოვდება, მაგრამ შიგა-და-შიგ ღელეები ჩნდება და მოსახლეობაც აქედან უფრო და უფრო უხშირებს იმ გასწვრივამდე. აქ ერთ ვაკე მინდორზე კვირიკობის თვის 15 რიცხვში (3 დღის განმავლობაში) იციან ბაზრობა, კარვობა, კვირიკობა, წევობა. 120 კარვამდეა აქ აშენებულ-გამართული. აქედან მესამედი ვერსით უფრო ქვევით დაფენებას ორწყებად შეპყვება აღმაცერად წვევის ბაზარი, რომელიც შედგება 30—40 დუქნისაგან და რომელი რიცხვიდან 5—6 დუქანილა ვაკრობს, სხვა ცარიელია და დახურული. ბაზარს დასავლეთისკენ წამომართვია ორ-სართულიანი ჭვითკირის შენობა, წვევის ეკლესიის სამრევლო სკოლა. აქ სწავლობს დღეს 60 ბავშვზე მეტი*). სკოლის კედლებზეა მოგდებული ქვის გალავანი საყდრის გარეშემო ვაკეთ შემოკრულ სასაფლაოსი, რომელიც 3—4 სტევამდე იჭნება. ეს სასაფლაო იქამდე სავსეა ძველი და ახალი მკვდრებით, რომ ძალიან ხშირად იღებენ ჯერ დაუხრწნელ ცხედრის ძვლებს და მის ადგილზე დასაფლავებულ მკვდარს აყრიან თავზე. გალა-

*) აქ არის ორი მასწავლებელი, ერთი სემენარეულია. აი, ამ ემაწვილას გულის-მოდგინე დახმარებით და ბავშვების დაუხარებლობით და სახლადისთ შეეჭვარაჲ უმეტესი ნაწილი ქვემო მოუვანელი ზეპირ-სიტყვაობისა.

ვანს უვლის ირგვლივ გზა, და გზას შემორტყმია კიდევ ერთი ნაწილი მკიდროთ დასახლებულ მოსახლეთა, სახელდობრ ოთიაშკილთა. აქედან და ამის ახლო-მახლო გასწვრივიდან მდინარე ძირულასკენ სამივე კუთხით დაიწყება თავ-დაღმართები, შიგა-და-შიგ საშვავებები, აქ და იქ ტყიან-ჩიკვნარიანი ხრიოკები და, სადაც კი ფეხ-მისადგომია, გადალასტული ვენახები. დასავლეთისკენ ეს ციცაბო თავ-დაღმართები ჩააწყდება „გლინაის ღელეს“, რომელიც საზღვრავს ს. წევას სოფელ წიფლაკისაკენ. სამხრეთით მთელი თავ-დაღმართი, თავის შვეაკებული დაფენებებით თითქმის სულ ვენახებია „კობახაურის“ ღრიანტელის გარდა, და ჩაიჭრება „ქალაში“. ეს ქალა ერთ-ნახევარ ვერსის კუბოკრულ მანძილზეა გაშლილი და გარეშე სამოსახლო ეზოებისა სულ დაბლართაა (ვაზი) მოდებული რკინის გზამდე და მდინარე ძირულამდე. (წვეაში საზოგადოდ მალლარი იშვიათია). სამხრეთ-დასავლეთისკენ კი აიზინება როგორც კოშკი საღებით გარს შემორტყმული „კლდეკარა“, ხატის სასვენებელი, და კლდეებით, ფეწოებით, ჩიკვნარებით დაეშკება, წაზურგულდება და შიგ მდ. ძირულაში შეკორდება.

27 ოქტომბრის (1897 წ.) შემოღამება კლდეკარაზე:

კინკობის თვეა. (15 ოქტომბრიდან 15 ნოემბრამდე კინკობის თვეს ექაზიან). ღამდება. მე ვდგევარ კლდეკარას ქედზე სამი დახავსული მუხის ქვეშ, რომელთაც ჯერ კიდევ არ ჩამოცვენია ფოთლები. ნიავის ქროლა ისმის. ფოთლების ნძრევა არაა. ძირს, უფსკრულში „წითელ-კლდეს“ ძირს უჩიქნის გველივით აქტრწლილი თითქო გახელეზული, მიღლაკნილ-მოღ-

ლაკნილი ძირულა. სერებზე აქა-იქ, ირგვლივ ვერცხლის სირმის ხაზები გამოჰკიაფობენ—ეს წყალი ჩამდგარა ნახნავებში. ფხეწოებში, საშვავეების თავებზე მოდებული ტყე-ჩიგვნარები წითელ-ყვითლად საოცნებოდ შეფერადებულან. აღმოსავლეთით თავზე წამომდგომია ს. წვეის ერთინაწილი, ვენახებით მოფენილი, რომელიც ხეებში შესაფრებული ლამაზ-ლამაზი ქრელა-ქრელა საქლებით თავსაკრავივით შემოვლებია პატარა ვაკე გორაკს შუბლზე; თითქო ეს თავსაკრავი საქორწილოდ მოლამაზებულ ქალწულის არისო, რომლის თავსაც აშვენებს გვირგვინის ჯვარი. ეს ხეებსა და სახლებს შორის ოქროსავით გამობრწყინებული წვეის საყდრის ჯვარია. დასავლეთით მზე ახლად-ახლა ჩასვენებულია ვახტანგის მთების გადაღმა. გადმოღმა მხარე მთა-ბორცვებისა, რომელიც ჩამოხამბულა თოვლით და მოხუცებულის აგრუხულ ვერცხლის თმას მოგაგონებს, კვარცხლ-ბეკების ქალებზე გაშლილი სოფლები, სადაც აქა-იქ მქრალ ლეჩაქივით გაკრულა კვამლი, როცა თითქოს და მიუბუნდავს წყვდიადს,—მაღლა ცის მოწმენდილ ლაქვარდ ტატნებზე მზის შუქი ისევ ცხოვლად ეღვარობს და თითქო ბროლიდან გამოჰკრილს მთების მწვერვალ-გრეხილებს ოქროს ყვავილიან არშიებს ავლებსო. შორეულ უფრო მაღალ მწვერვალებზე ბამბასავით აბურთული უხარ-მახარი ღრუბლები ტყეებამდე დაშლილი ვაკე-სპეტაკ ველებს მოღრეშით დაჰყურებს. კიდევ უფრო შორს ამოძრავებული, ტყვიასავით მძიმე ღრუბლები ორ-ფერ სახეს იღებენ, ჩამობუმბლულ ხეებს ზედ ეხვევიან, თითქოს და მზად არიან თოვლი გადმოუშვან თვალებიდან. აი, ამ დროს აქ, ამ მზის შუქით ჯერ კიდევ გავარვალებულ ტატნებზე

საუცხოვრო სურათი იხატება. მზისგან თვალ-მოქრილს, თვალ-ამკვლეულს აგერ სივრცეში რომ რაღაც უსახო ნათელი, არეულ-დარეული ნიშნები დაეხატება, იმნაირად მოქრო-ალის ფერად, — თუ ღრუბლებიაო, კიდევ ვერ იცნობს კაცი, — წააკვრია ტატნების მსუბუქი, გამკვირვალე ზოლები. თვალს ჰგონია, ცის გუმბათს გადმოხურვია წყვდიად-ლაჟვარდის ფერი და ამ ერთ ადგილს ოთხგან თუ ხუთგან ეს თვალ-გადუწვდენელი ფარდა თითქო გახეულა და გუმბათ გადაღმა მუდამ ნათელის შუქით მოვლვარე სამოთხეს სარკმლები გაკეთებიაო. ამ ციურს წმინდა ნათელში რაღაც ღუვილი, ფერადების მოძრაობა, დენა თითქოს და მოჩანდა. ამ სასასწაულო სანახავმა თვალები მომპარა, გული მომიწინათლა და დამიტყვევა, რომ ძირულის გასწვრივ, თითქო ძირულას ახელებსო, შხუილ-კვილით გამოებაწრა ორთქლით მატარებელი და გამომარკვია, გამომათხიზლა. რომ იტყვიან, კაცის ხერხი, ოსტატობა ატყვევებს, იმონებს ბუნებასო, ეს მოჩანს აგერ თვალ-საჩინოდ ამ ძირულის შევიწროებაზე. გაღმით სოფ. იღემისკენ შროშის გზა მიჰყვება სულ ნაპირ-ნაპირ, გამოღმა კიდევ რკინის ლიანდაგი და ორივე მხრიდან კალაპოტში ამწყვდევენ მდინარეს. მაგრამ როცა მოიმატებს და გადაირევა ძირულა, მაშინ მშვიდობით! გაიგებენ ხოლმე, რასაკვირველია, თუ რა არის სტიქიონი! ერთბაშად მოხვეტავს მიდამოს, კლდესაც-კი!... კალაში შეიქნა სოფლელების ხმაურობა, ძაღლების ყეფა, პირუტყვების ბზავილით სამწყესურიდან მოდივილი, და აქ ხეებში დამალული საწლიდან ამოტეხა კვამლმა და ჩანთქა ძელური თვის ტაღლებში, იქ ბუხრებიდან აიკრაზნენ ქახრაკივით მაღლა-მაღლა და გაერთხენ ცას. ჩაწყვდი-

აღდა ხევები, დაბუნდდა მთების კვარცხლ-ბეკი, დასავლეთის ცის ტატნებზე სანახაობა და აღმოსავლეთით სერზე ამოეშვა მკრთალი ვერცხლის ფერი შუქის შადრევანი. მოინათლა ცა და შემოჯდა, სერზე ნაზი, მკრთოლოვარე სევდით მოღიმარე მთვარე. ზეცის უსამზღვრო გუმბათში გამოკამკამდენ ვარსკვლავები, აქა-იქ შეიკრიბნენ ჯგუფ-ჯგუფად და ატეხეს თვალების ფახური. მე ამ ბუნების სილაღეში როგორც ერთი წვეთი წამი უფსკრულ და უკიდურ ზღვაში ჩავარდნილი, კოშკივით ამართულ კლდე-კარაზე, ამ ძველებურ ხატის სასვენზე, ბედისკან დაჩაგრული, ჩემდა უნებურად დავერთხე მეხიდან გაპობილ მუხის ტანზე გამოქრილ ჯვარის წინ. თვითონ აღარ ვიცოდი, რას ვევედრებოდი, რა მინდოდა, მაგრამ რაღაც მიუწდომელს კივითხოვდი... აი, ეს სოფელი მდებარეობს ზემო იმერეთში, ქუთაისის გუბერნიაში, შორაპნის მაზრაში და საზოგადოებაში. დაბა ზესტაფონიდან (ყვირილიდან) აქამდე არის 10—11 ვერსის მანძილი; დაბა საჩხერემდე, როგორც ქალაქ ქუთაისამდე 45—50 ვერსამდეა, ძირულის რკინის გზის სადგურამდე—4—5 ვერსია. შროშის, იღემის და წიფლავაკის გარდა ახლო-მახლო მდებარე სოფლები არიან: ლოსიანთხევი, კლდეეთი, ფუთი, ვარძია, აქარა, ლაშე, ბოსლევი, უბისა, მარტვათუმანი, საქარა, დილიკოური და სხვ. აგერ ლექსი, რომელიც ხალხს გამოუთქვამს ამ სოფლებზე:

ამაყიანე წევას,

კანა იჭერდა წევასს.

კანა რას იჭერ წევასს?

ასე სხევეია წევასს.

ამოვიარე ილეშს,
კატო იჭერდა ირემსა.
კატო, რას იჭერ ირემსა?
ასე სწვევია ილეშსა.

ამოვიარე შროშასა,
კატო იჭერდა შროშანსა.
კატო, რას იჭერ შროშანსა?
ასე სწვევია შროშასა.

ამოვიარე ვარძიას,
კატო აკეთებს კვაწიას.
კატო, რას აკეთებ კვაწიას?*)
ასე სწვევია ვარძიას.

ამოვიარე საქარას,
კატო ითხოვდა სამ ფარას,
კატო, რას ითხოვ სამ ფარას?
ასე სწვევია საქარას.

ამოვიარე თერჯოლას,
კატო ჭამდა თეთრ ბუთლას**)
კატო, რისთვის სჭამ თეთრ ბუთლას?
ასე სწვევია თერჯოლას.

ამოვიარე ღვანკითსა,
კატო იმტვრევდა თავ-შირსა.
კატო, რას იმტვრევ თავ-შირსა?
ასე სწვევია ღვანკითსა.

*) ერთი მარცვლია შეტია.

***) ერთი მარცვლით ნაკლებია; ეს მოვლენა ხშირია
სახალხო ზოგადში, ჭარბობიას აზრს ამჯობინებს ხალხი.

ეს სოფლები და ურიცხვი სხვა ერთი შეროლეს ბაღებად არიან მიყოლებულნი. აქაურ სოფელს თითქმის არავითარი მსგავსება არა აქვს ქართლის სოფლებთან. აქ იშვიათია სახლი, ქოხი, რომ ფართო ეზო-გარემო არ ერტყას. ასეთია თვით სოფელი წვეა გარეშე იმ ერთი ნაწილისა, რომელიც საყდარს არტყია, ქალაქურად გამართულია და სივიწროვეც ეზოსი აწუხებს.

ამ გვარად თანახმად ზემოთ მოყვანილი გარეგნულის აწერილობისა სოფელი წვეა განიყოფება ორ ძალიან განსხვავებულ ნაწილად—მალლობ წვეად და დაბლობ წვეად, მთად და ბარად ანუ ქალად. მალლობი, როგორცა ვსთქვი, ვახტანგის მთების კალთებზე მყოფ ზედა ზოფლებს უსწორდება თითქმის, მაგალითად სოფელ ვარძიას; დაბლობი, ქალა კი თითქმის შორაპნის ციხის (აშენებულია ფანრავაზის დროსო) სიმაღლეზე არის გაშენებული. ამიტომაც ამ სოფელში ორნაირი ნიადაგია: მალლა ეწერი, ძირს უფრო ნოყიერი დამძიმებული; ორნაირი ჰავაა: მალლა ცივი, ძირს ცხელი და მაშ ორნაირი მცენარეულობის ნაყოფია, და თითქმის შესამჩნევად გასარჩევი ხასიათიც და აგებულე-ბაც მცხოვრებლებისა.

ქვედაგი მთელი სოფლის, როგორც გვაჩვენებენ ღრმად გათხრილი ღრიანტელები გლინავისა, ლაშინისა და თვით მდ. ძირულისა, სიბი ლურჯი ქვისაა (გრანიტისა); მას ზემოთ მოჰყვება საჩაღხე კაჟ-ხრეშიანი ქვა და ამის მალლა მისდევს წითელი რკინის მადანი. ეს მადანი კირ-რეულია, როგორც ის წყობა ქვისა, რომელიც ამ მადანს მალლა მიჰყვება და შესდგება „პოლიპებისაგან“ (პაწაწინა ხეჭეკოებისაგან. ეს ქვა იმ დედა-მიწის კანის შემავრების ხანაშია შეზავებული, როცა

ამ მაღლობებს ზღვა ჰფარავდა. ვინ იცის, იქნება მერეც აიჭრა წვევის ქედი. თუ ზღვის ქვეშაც ასე არ იყო რალა თქმა უნდა აიბერებოდა. ახლა ერთ ალაგას ქალისკენ ერთი როყნალი, ვეებერთელა ქვებში ქარი გამოსტვენს და ხანდისხან კვამლიც ამოჰყვება ხოლმეო) ვისაც ამისთანა ქვები არ უნახავს, იგი ვერ იქონიებს ნამდვილ წარმოდგენას იმ დიდ მნიშვნელობაზე, რომელიცა აქვს „პოლიბებს“ და სხვა ათას წვრილ-წვრილ ცხოველებს დედა-მიწის კანის (გაკეთებაში) შეზავებაში *) ამ ქვას მაღლა მისდევს აყალო, ყვითელი მიწა, ქურის საგლესი, თავ საბანი მიწა და მერეც თითქმის $\frac{3}{4}$ ალაბის სისქეზე მისდევს მჩატე, კირ-რეული მიწა. ქალაში მიწა ნოყიერი მხოლოდ მით არის, რომ აქ ყოველ წვიმიანობაზე ჩამოდის მაღლობიდან წამონარეცხი ზედა პირი მიწისა და ისედაც მწირი უფრო და უფრო, სულ თან და თან უნაყოფიერდება წვევის მაღლობი ნაწილი. ზედი-ზედ 4—5 საყანეების დამუშავება მაღლობის ვაკეებში და ფერდობებში შეუძლებელია. შრომის $\frac{1}{3}$ საზღაური აღარ გამოვა. მიწამ უნდა დაისვენოს ხოლმე. ღრმად დახვნა აქ მიწისა საზარალოა და ამიტომაც, როკორც საზოგადოთ ყველგან იმერეთში, პატარა სახნისით და თოხით მუშაობენ მამა-პაპურად, ძველებურად, ჩვენებურად.

*) ერთა საკუთარი სპეციალისტი გეოლოგი არ გვახადაა ქართველკის. არ არის ერთი განათლებული მხარე, რომ, რა მის დედამიწის გულის ზირში, წიგნში და რუქასე არ ჰკითხულობდნენ. ჩვენი ახალ-გაზრდა მოწიფულები-კი ამ გარემოების უურადლებას არ აქნებენ. მათი სწავლა უმეტეს ნაწილად დაბლადმისათვისაა, დაბლად კი განცხრომითი ცხოვრებისათვის.

წვეაში ინახება: „ლიგნიტი“, ასპიდის დაფიქსირებული
ცის ქვა, საჩალხე და შაბის ქვა, კაჟი და სხვათა შო-
რის ქანდარაზე ქვა-ნახშირიც.

მე ვსთქვი, რომ წვეისა და წიფლადაკის შუა ჩა-
ვარდნილი ღრიანტელია და იქ მოსჩქეფს, ხან მიცო-
რავს ლიბებზე გლინავის ღელე. ავღრიანობის დროს,
როგორც ლაშიანის ღელე, აბრუნებს პატარ-პატარა
წისკვილებს, და უერთდება მდ. ძირულას რკინის გზის
ღრიანდაგთან. ამ პატარა ღელეში ბევრი ცხრა-ფეხაა,
გველ-ენა, ლომლომა, ვენახა და კიდევ უფრო ბევრი
გველ-ბაყაყია. დაღრანტული კიდევ ისავსება ფსვენა-ხელი-
კებით, ძლოკეებით, ვაკასეებით, გომფაშოთი და სხვ.

მდინარე ძირულაში ნაშენობს (მაგრამ ვაი ამისთა-
ნა ნაშენობას—დინამიტებით დიდსა და პატარას სულ
ჟლეტენ ხოლმე): წვერა, ბოლო-წითელი (მოდიდო),
ქაშაპი, ლლაფი, ტოპი, ნაფოტა, ღორჯო და სხვ.

კლდე-ღრეებში ხშირია წყარო და, რაღა თქმა
უნდა, იმის და გვარად როგორ ქვე-ადაგშიაც გამო-
დის, იმისთანა ღირსებისაა. მაგ. „კონოულა“ გამოდის
ლურჯ ლიბში და მეტად მსუბუქია, მარკებელი, ზაფ-
ხულობით ნამდვილ მთის წყაროს მოგაგონებსთ, ყინ-
ვასავითაა, ზამთრობით თბილია. რომელიც „პოლიბე-
ბისაგან“ შეზავებულ კირ-რეულ თეთრ ქვაში გამოდის
როგორც მაგ. ღვალვანა და სხვ. უფრო მძიმეა, და
რომელსაც ერთვის, როგორც მაგ. „უზანის წყარო“-ს
წვეის სასაფლაოს წბოლი, პირ და პირ მაჯნებელია.

ჩივვნარები და ტყეები თავ-თავის დროზე გადაუ-
ლილია ხოლმე სხვა-და-სხვა სოკოებით. აქ იცის: ვარყა,
წიფლია, მიქლიო, მანჭკვალა, ნიჯვი, დედა-ბერა, ტუ-
რიო, წერენო, გუკულის სოკო, გზაერა, ტრედონა,

ქამა, ღვინო, ჯღავენა და შავ-ჩოხა. აქვე იცის: აბელი, გუდაფშუტა, მძინარა (ძილი-გუდა, ხაშაში) ბალახე-ულობის ნაყოფი: გოდორა, მარწყვი...

ტყეებში იცის სხვა-დასხვა გარეული ფრინველები: ბუ, ყვავი, ყორანი, შაში, ბულბული, ნაირ-ნაირი ყარანგები: თავ-შავა, ბოლო ცეცხლა, ჩოჩიალა, გუგუ-ლი, მწყერი, ქორი, ორბი, ძერა, ჩხართვი, მესკია, ჭინკრაქა, ბელურა, ტოროლა, მთის ჩიტო, ჟივჯივი, მელამურა, კოდარა, მოლალური, გულ-წითელა, კულუმ-ბური და სხვ. იცის აგრეთვე გარეული იხვი, ყანჩი, იშვარი, წყლის შაში, კიუტი...

აი, ნადირებიც: მელა, ტურა, კურდღელი, ბუქავი (ზღარბი), სინდიოფალა, მაჩვი, მუდო, კვერნა...

ადგილი წარმოსადგენია ნიადაგის-და კვალობაზე თუ როგორი ბარაქა უნდა ჰქონდეს აქ მოსავალს და მაშასადამე თვით შრომას. პურის და ღომის თესვა აქ არც ვადვილებათ, არც ეხერხებათ. აქაური ჭინახულია სიმინდი, საჭმელია მჭადი. მართალია, აქ ღობიოც მოჰყავთ, ცერციცი, კარტოფილიც, ძაძაც (მამაკალია ღობიო), მაგრამ იმდენი, რომ სათქმელად არა ღირს. აი, კიდევაც რადგან დედა-მიწა მწირია და შრომა იშვიათად ჯილღოვდება, ისიც მაშინ, როცა წვიმიანი წელიწადია, რადგანაც ადგილის სივიწროვეც შემოეპარა მცხოვრებთა სიმრავლის გამო, სიმინდი არაოდეს არ მოდის გასასუიდელი კი არა, საკმარისიც კი; და, რადგანაც ყოველ შემთხვევაში საყიდელი აქვს გლეხს საჭმელი, ერთად-ერთი მისი ცხოვრების სახსარი, წყარო, შრომის ჯეროვანი საზღაური, იცო ღვინო. აქ, როგორც საზოგადოთ ზემო-იმერეთში, ძალიან გახშირებულია ძველთაგანვე მევენახეობა, ბევრია ვენახი. ყურძე-

ნია: დონდღლაბი, მწვანე, ციცქა, ქველოური, რკო, კამური, საფერე, მაისა, კუნძა, ბელია... არ უნდა ვცდებოდე, რომ ვსთქვა, თუ არ $\frac{2}{3}$ მთელი წევის ზეალაგისა, $\frac{1}{2}$ მაინც უნდა იყოს ვენახი. აქაური ვენახი მართლა რომ ბალია. ვენახშია გაშენებული ყოველ გვარი ხეხილი, რომელიც-კი შეესაბამება აქაურ ჰავას და მოთხოვნილებას: ვაშლი: ბორა, კიტრა, თურა-შაული და შაქარ-ვაშლი; მსხალი საზამთრო, ორშიმო-მსხალი; ქლიავი—გვირილა, მაკრუნცხი, ონტორი, ქანჭური, შავ-ქლიავი, წყალ-ქლიავი, გვერდ-წითელა და სხვ.; ატამი—ჩინჩლა, სახეთქი და სახრაფი, ვაშლი, სახეთქი და სახრაფი; ალუ-ბალი, თეთრი და შავი კახამბალი; ნიგოზი, კერკეტა ნიგოზი; ტყემალი თეთრი და შავი, ღოდნაშო, ალუნჩა; ლელვი—თეთრი და შავი, ბერძული, ჩიტა, საკვირიკობო ლელვი; შინდი; თხილი—ბერძული და ჩინა; ბია—მანჩრობელა-ბია, ვაშლა-ბია; ბროწეული, შაქარ-ბროწეული და ცხარე ბროწეული და სხვ. აქვე ვენახებში დანაკელებულ ადგილზე მოჰყავთ კიტრი, ცერცვი და იშვიათად ნესვი; საზამთრო აქ არ მწიფდება; კვანი, ორშიმო-კვანი, ქინძი, ცერცო, ოხრახუში და ნიახური და სხვ. საბოსტნედ ცივი ადგილები უფრო ვარგობენ. საზოგადოთ აქ ხერიანი ბოსტანი არაა. აქაური ბოსტნეული: პრასი, ქლაკვი, შაშკვლაკვი, ზაფრანა, ტალხუნა, პატრიქანი, კამა, პიტნა, ნიახური, პილპილა და სხვ. წითელი ფხალი, კალამფხალი და სხ.

თუმცა ნახევარი წევისა მართლა ვენახია, დანარჩენის მესამედი თუ იქნება ჩიგვარი, სტე და ტყე. შეშა აქ დამარჯვებულ, მისადგომ ალაგას საჯენად დადგმული 10 მანეთია. აქედან სჩანს, რომ ხე-ტყე განად-

გურებულია. დღეს ხე-ტყისთვის მხოლოდ ის ადგილებია გაშვებული, სადაც ვენახი არ ვარგობს (მაგ. ცივ ადგილებში) და ან ცუდი ფეხ-მისადგომია. ერთი მხარე წვეისა „ლაშიანი“, იქ, სადაც „აქარა“ და წვეა ისამზღვრებიან, სამხრეთ-აღმოსავლეთისაკენ, გვარიან მანძილზეა მოდებული სტეებით და თუმცა ჯერ ვერ გაუნადგურებიათ, ევ ამიტომ რომ მისადგომი გზა არ უკარგა დღეს-დღეობით. აქაური საშემე ტყეა: თხმელა, მუხა, რცხილა, წაბლი, კობიტი; სხვა მცენარეებია: კვინცხა, ბზა, იელი, შქერი (რამე კარგია ამის ყვავილი) კაპარი, ხუმლა, კურნელა (ამაზე იცის მობმა ფითრმა და შემოხვევა სურომ), გულუყრო, ცაცხვი (ორივეს ყვავილი საოფლეა), წიფელა, თხიფსელა, ლაფანი (საღებავია)...

ტყის ხეხილები: სხმარტლი, მოცვი (ამის ფოთლებიდან აქ ბევრ ჩაის აკეთებენ და ჰყიდიან), პანტა და კვიქა ვაშლი, ჯარჭი მსხალი, წაბლი, ხუმლა, მწარე ბალი და სხვ.

კლდე-ღრიან ტელებში გარეშე ჩიგენარისა ბევრნაირი გარეული ყვავილი და ბალახია. განთქმულია წვეის ხრიოკები ქონდრით. ქონდრის თაფლი ფუთი, ამბობენ 20 მანეთია უცხო ქვეყნების დიდ ქალაქებშიო. წვეაში კი ცოტაა სკის მიმდევარი, და ისიც სხვათა შორის, აქაური ბალახები, (ფხალეულობა) და ყვავილებია: სადაც კაობია, რაც იშვიათადაა, იქ ომბალოა აბიბინებული, (ერთ ალაგს ვაკე-წვეაში ეტყვიან „ნაყიდს“. აქ იყო ხოლმე კაობები და ტბები. ამ ტბებში დაჭერილი რაღაც ხელიკის მსგავსი ქვე-მძრომი ცხოველი, რომელსაც კუდი ლლავისა ჰქონდა, ჩემთვისაც უჩვენებიათ და უთქვამს: ეს არის უწინდებული

დიდი გველეშაპის ბარტყიო. ესლა გაჰკაფეს თხმელა (დაშრა ტბები, და ისიც გადაშენდაო), სამყურა (ამაზე იტყვიან, ბორკილზე რომ დაადგა გახსნის—გააღებსო. კურდღლები სჰამენ), ქვეშ ნიგვზა (ცხელების წამალი) ნიახურია, კაქკაჰა, ფერიცვალა და შრალას ძირი (სირსვილის წამალი), ფერა-ფერა (ჯულაბია, საალხებელი), ანწლი (საღებავს ხდიან ღვინისათვის, არაყსაც ხდიან ანწლიდან), ვირი-პიტნა (ქოხის აბანოსთვის მოსადუღებელი წამალია), ობობა, ქურჩუმელა (თავის ტკივილის წამალია), ბარამბა (ქოხის აბანოს წამალია), აბზინდა (მუცლის ტკივილის წამალია), დიყა (მუცლის ტკივილის წამალია), დუ, კულმურა, მრავალძარღვა (მოკრილის წამალია), ყვაფი-კუდა (ბავშს რომ უსულო გაუჩნდება, მისი წამალია), ენდრო (საღებავია), ხე-სურავანდა (სურავანდის წამალია), კილამურა (ხველების წამალია), გვირილა-ბალახა (რწყილის წამალია), უჯანგარა (მუცლის ტკივილის წამალია), დიკა (მუცლის ტკივილის წამალი), ნარი-ეკალა, ჯინქარი (გამშრალი ჭუძუს მოსადგომი წამალია, ინდოურს ზდიან ამითი, ჭლექიანს სისხლის ფურთხებას შეუწყვეტავს, პირიან ქათმებს არჩენს), ძიმწარე (მუცლის ტკივილის, გულზე მოსვლის წამალი), ძირტკბილა (ცხელების წამალი), მოლოქი (საყმაწვილოს წამალი), თავგისარას ძირი და პიტნისძირი (პიის წამალი), ქორჩიოტა (ჯულაბია), თეთრი გარეული ვარდი (ზნის წამალია), ფერად-ფერადი ტუხტი (ცხელების წამალია), ყაყაო, ყიზილბია, ია, იაია (ქოქიოტაზე ამოდის წითელი უსუნო ყვაფილი და სულ იას აგებულობა აქვს)...

შინაურ ყვაფილებში გავრცელებულია მაისის ვარდი და ტუხტი. ხეზე ეხვევიან სუროს გარდა კატა-

ბარდა, კრიკინა, კინკარუჯა, ეკალა, მაყვალი...
 ლობზე ნაყოფი კარგად ვერ მწიფდება და მკავეა; თვი-
 თონ ღვინოც მკახეა და უღონური, როცა ამავე დროს
 ქალაში ნაყოფი ძალიანაც მწიფდება, გემოც შეკენიერი
 აქვს და ღვინოც ისე მაგარი და სურნელოვანი დგება,
 რომ არაფრით არ ჩამოუვარდება განთქმულ სვირისა
 და კვალითის ღვინოს.

დიახ, ღვინით იყო ღონიერი აქაური. მუშა-კაცი.
 იშვიათი მუშა გლეხი იყო ორიდან ოთხ-ხუთ საბანემდე
 მაინც არ გაეყიდა და შინაც სახარჯო ღვინო ბევრი
 რჩებოდა (სახარჯო ღვინოდ ხმარობენ ნაქაჩს. ნაქაჩს
 ეტყვიან იმ ღვინოს, რომელიც კეთდება ორ-სამ დღე-
 ობით კი არა, მთელი კვირაობითაც გამონაწურ ჩურ-
 ჩაზე დასხმული წყლიდან). შინაც ღონიერი იყო კაცი და
 გარედაც: გარედ ფულით, შინ ღვინით. მტერი და
 მოყვარე იცოდა. სტუმარ-მასპინძლობა განთქმული
 იყო, მაგრამ ჯერ „მილდიუმ“, ვენახის ობმა და მერე
 ფილოქსერამ გაანადგურა გლეხი-მუშა. აი, ფილოქსე-
 რაე ლექსი, ხალხის გამოთქმული:

ფელაქსერას რომ ატყვიან,
 რა უბედურა ეოფილას:
 ვენახს ძარში შეჯდამას,
 სულ წვერამდა გაუხმას,
 უბედურ ხატრანუბასთვის
 ოსურ გულს შემოუერას.
 მთავრობის კაცს მავასსენათ,
 მამასხადისს და „სუდიას“,
 ფელაქსერა დავითსენათ,
 საზოგადოთ სულ ცუდია.
 ჩვენ მეტი გზა აღარა გვაქვს,

ვაუადრთ თითო ვარა;
შავ-ქვავე შინტ ვარათ,
გვამთ დღიური ზურა.
ფალოქსერამ თქვა ზასუნა:
ერთი ვადაცა ფრანტუცი
თვალეშა გვასხამს წამალს;
დღე ჭამა ადარ გვაცალა,
დამე დავგვიფრთხი ძიდა.
— ფალოქსერა ბატონო!
საფელამუშე გვანუქე
ჩაფ-ჩასეგარი ტკბალია.
— ფელამუშის მოდულებას
სარჯული უნდა დიდა.
თბილი შინტ არ შეჭამთ,
რომ არ დააწვით ზირა.

ამ საშინელმა ღვთის რისხვამ და ქარ-ცეცხლმა ხალხი, ეს მოლიმარე, გულ-ალხეინი, გულ-გაუტეხლად მოლილინე ხალხი დაასევდიანა, დააბეჩავა, ჯიბეში ფული აღარა აქვს და ჭურში ღვინო. შინ მასპინძლობისთვის მოესპო საღსარი და გარედ გასვლა-გამოსვლა-საყიდლისთვის. შრომობს გაბმულ ხარივით თავ-დახრილი, მაგრამ მადლი არა აქვს და ბარაქა მის უიმედო და უსაზღვრო ოფლის-ღვრას. ფილოქსერამ რომ წელკავივით გაუარა ვენახებს და ჯიდაოსავით ამოთუტქა აქა-იქ, ამოხუნა, გლეხი მოიშალა წელსა და გულში; გულის-გატეხა ჯერ უჩვევარი უპირებს გულში შეკრას. ეს სტუმრის-მოყვარე გამვლელ-გამომვლელს, გლახათხოველსაც-კი ემალემა დღეს. მისი ღილინი მძიმე ამოხენეშ-ამოკენესას დაემზგავსა.

წვევლ მშრომელი გლეხის ფულის შემოსავლის საღსარი ღვინოს გარდა კიდევ შავი-ქვის ხარ-ურმით ზიდვა იყო. ესეც მოუსპო კიათურაში რკინის გზის გასვლამ. ეხლა დარჩა რკინის გზაზე დღიურად მუშაობა და სიმინდის მოყვანა. აქ ჩვეულებადაა, რომ ვენახში სიმინდი ითესება ხოლმე. დღეს ირგვლივ და ყველგან ყანის დამუშავებას დაუფათურდენ.

აბა, ვიანგარიშით შუა-ხელის გლეხის ცხოვრების გასაფალ-შემოსაფალი:

1) სამღვდლოების შემოწმებით თითქმის 80 დღეა უქმე-უმუშევარი თუ კანონიერი და თუ უკანონო, როგორც მაგალითად „კოხინჯრობა“, „ელიობა“ და სხვ.;

2) გლეხისთვის უმუშევარი ზოგი მტრისთვის (როგორც მაგალითად საჩივრის დროს), ზოგი მოყვრისთვის და მკვდრისთვის (როგორც მაგალითად გასვენების, ქალის მოყვანის ღ. სხ. დროს), ზოგიც ცუდი ამიდების გამო, გამოცდილი გლეხების სიტყვით და საკუთარის დაკვირვებით თითქმის 100 დღე მეტია, (ზამთარიც ამ რიცხვშია).

3) გზების საკეთებლად და საყარაულოდ დასაწვავია თუ მეტი არა 22 დღე (სამი კვირა);

4) სოფლის სასამართლოში იბარებენ, თუ მთელ საზოგადოებას და თუ ცალკე სოფელს ყრილობისათვის წელიწადში უკანასკნელად, თანახმად გამოცდილ მოსამსახურეთა ჩვენებისა, 30-ჯერ (მთელი დღე იკარგება, სასამართლო შორს არის, 5—6 ვერსზეა).

ოჯახს მიუდის 365 დღიდან უქმად, თავის მიწა-წყლის მიუხედავად 232 დღე; ამნაირად 133 დღე რჩება შრომისთვის, ე. ი. მესამედზე სულ ცოტა მეტი.

ასე რომ ერთი დღის ნაღვაწი სამ დღეს უნდა და ზედმეტიც უნდა გადარჩეს. ეს ზედმეტი ასე უნდა განაწილდეს: 1) მღვდლის, სადრამო 2 მან., 2) სახელმწიფო და საფოსტო გადასახადი ერთმანეზე თითქმის 10 მან., თუ არა მეტი; 3) მწერლის, იასოულის და „საალოვო“ (ოჩრის) მიდის ფულად 1 მ. 20 კ.; 4) ბანკის 40 კაპ.; 5) ტან-ფეხი, ჩასაცმელ-დასაგებ-დასახურავი ოჯახისთვის უნდა იანგარიშოთ გაკირვებულ მდგომარეობაშიაც კი 20 მან. მაინც; 6) ქორწილისთვის, ნათვლისთვის, წირვისთვის, მიცვალებულის სამსახურისთვის, თუ ჯარის კაცებისთვის ხარჯი ერთი-მეორეზე რომ ვიანგარიშოთ, წელიწადში 20 მან. ნაკლები ხომ აღარ წავა? სხვა წვრილმანი ხარჯები რომ არ ვიგულისხმობთ, ესეც კი შეადგენს 63 მან. 50 კაპ. დღიური ქირარკინის გზაზედ არის 40—50 კაპეიკამდე. თუ იშოვნა სამუშევარი 63 მან. და 50 კაპ. დაფუქვას (თუნდა განუწყვეტლადაც რომ ჩაუფდოთ 50 კაპეიკი დღეში) დასკირდება 127 დღე. მაშ შინ რამდენ ხანსღა იმუშაოს, როდესაც მხოლოდ 133 დღე-ღა დარჩენია თავისუფალი! 127 დღის გამოკლებით ექვსი დღე, ერთი კვირაც აღარ რჩება მარტო-ხელ კაცის ოჯახს თავისუფალი!... კიდევ კარგი, თუ ან მოძმე ჰყავს და ან შვილი წამოესწრო ოჯახის მამას. მაგრამ საუბედუროდ უნცროსი, როგორც კი ფრთებს აისხავს, თავისუფალ ცხოვრებას, საკუთარ ოჯახს ეტანება და სახლობა იყოფა, ღარიბდება და იფლება გაკირვების მორევში მშრომელი გლეხი.

ვიანგარიშოთ ისიც, თუ რას აძლევს მიწის დამუშავება მშრომელს. ერთ ქცევა ადგილზედ სოფ. წვევაში ერთი-მეორეზე მოდის ერთ-ნახევარი ძარი ფუჩი¹ იანი

სიმინდი და ისიც კარგს წელიწადში. აქაურ ძარ მინდში გამოკა სამი კოდი, 9 ფუთი; მაშ 1¹/₂ იზამს 13¹/₂ ფუთს სიმინდს. ფუთი სიმინდი დღე' ღირს 30—35 კაპეიკი,—ერთი ქცევის კინახული შემოიტანს, სულ ბევრი რომა ვსთქვათ, 4 მანეთს.

ოთხ მანეთად უნდა იმუშავოს ერთ ქცევა ადგილზე:

2 დღეს ხარ-კაცმა და ხარის წინ გამძლოლმა პატარა ბიჭმაც;

3 დღეს ერთმა კაცმა სამარგელად, სამორადოთ, სამორჩნად;

1 დღეს ერთმა კაცმა მოსატეხად, მოსაჭრელად და დასადგმელად;

¹/₂ დღეს ხარ-კაცმა შინ მისატანად და ს'ვ. ნუ ვახსენებთ სათესურს, ღობეს, და სხვა წვრილმანს. ჯერ აქედან რა ერგება კაცს, თუ ხარის შრომას დღეში ამ ოთხი მანეთიდგან და მერე ის ვიგულისხმოთ, რომ ხშირად სანახევროდ აქვს აღებული ყანა გლეხს და უეჭველად უნდა გავკვირდეთ, როგორ ცხოვრობს საცოდავი მიწის მუშა! ძნელი წარმოსადგენია ის მდგომარეობა, რომელშიდაც არის ეს საბრალობელი. აი, ამაზედ ამბობს ანდაზა: საწყლისათვის არც გათენებულა და არც გათენდებაო!

გულის წვით აღსანიშნია, თუ როგორ იქცევა ოჯახი ოჯახზე, თუ როგორ ჰქრება, ცივდება კერა. არა ერთსა და ორს განუტევებია გაძალღებული სული და ცოლ-შვილი დაუყრია ცივქვაზე, გზა-შარაზე. არა გვერანია, რომ ბევრი იყოს ისეთი სოფელი, რომ ამდენი გახიზნული ჰყავდეს სხვა-და-სხვა ქვეყნებში და სოფლებში. (ამას მერეც დაუზბრუნდებით). თ მტად

სამწუხაროა, როცა აქაურ ბაზარში ბლავილ-ბლავილი, მოჰყავთ ხარები, ძროხები, ცხვრები და სხვ. ისედაც უბალახობით დაწუხებული; როდესაც თუნგებს, ქვაბებს, ტაფებს, ტაშტებს და სხ. მოარიხინებენ გადასახადებში. როდესაც სამსაჯულოს ბოქაული უწერს მიწა-წყალს, სახლის ავეჯს, სამუშევარ იარაღს მუშა გლეხს. მთელ წვევაში 3—4 მუშა გლეხის ოჯახი არ იქნება, რომ ვალი არ ჰქონდესთ.

ამ მიწასთან ბრძოლით უნაყოფოდ დარჩენილი, მოტყუებული გლეხი ყოველდღე ეტანება: გარბის სამუშევარზე თუ რკინის გზაში და თუ ქალაქებში, წვრილ-წვრილად აღებ-მიცემობს: ყიდულობს წურბელს, ბამბას, ქალაბანს და ჰყიდის სოფელში; გააქვს შროშიდან სოფლად წვრილ-წვრილი კურკელი და იქიდან აბრუნებს თუ ყველს, თუ დაკლულ ყვერულეებს, თუ ლოპიოს და თუ სიმინდს. სხვათა შორის, ყასპობა აქ ხშირია.

სამაგიეროდ მესამედი წვევლებისა ჩაგანძულია, მდიდარია. მათი სიმდიდრით გაშვენდა ზესტაფონის და კიათურის დუქნები, ესენი არიან უმეტესად ბაზაზები, ფარჩეულობის მოვაჭრენი. აღებ-მიცემობა წვევლებისა ძველი საქმეა. ასეც უნდა ყოფილიყო. ბუნება აიძულებდა მათ ეს ხელობა აეღოთ. მაგრამ ამ უკანასკნელ ხანებში იმრავლა მათმა ქონებამ ისე, როგორც რიცხვმა. ამის მიზეზი იყო—1) შავი-ქვის აღმოჩენა და წარმოება, 2) 30% -ად ფულის გავაღება. ეხლა ეს ორივე მოეშალათ, მაგრამ ერთხელვე ჩააკუქნავეს ასიგნაციები, არ დახარჯეს (ხელ-მოჭერილები არიან) და დააბინავეს ხალხში. ხალხი დავალიანებული ჰყავსთ.

შეძლებულთა შვილები იზრდებიან საწავლებლებ-

ში. ბევრი უკვე გამოსულა და დარიგებულიც თავ-თავის საქმეზე თუ მღვდლებათ, თუ მასწავლებლებათ და სხ. შედარებით სხვასთან ამ სოფელს ბლომად გამოუშვია საშუალო სწავლის მექონი პირნი და მომავალში კიდევ უფრო ბევრს უნდა ველოდეთ, რადგანაც საშუალებაზე არის აღზრდის საქმე დამოკიდებული. წვეულ გლესს ესმის, რომ სწავლა საჭიროა და კარგია; მაგრამ ვისაც საღსარი არა აქვს, რა ჰქნას? არა ერთი და ორია ისეთი, რომ სასწავლებლის გასასტუმრებელი ფული არა აქვს, და ძალაუნებურად ხელაღებული უნდა იქნეს ბავშვების სწავლაზე. კარზე სკოლა აქვს, რიგიანად დაწყობილი სწავლა და მისთვის კი იგი დახურულია! ამას უყურებს მისი მოძმე ვაჰარი და გულ-ცივადაც უყურებს. სიბრალოელი მის გულში არ არის, მის თავში ანგარიშია. მადლი და შებრალება მისთვის ენაა, ცარიელი სიტყვაა. იმისი სადიდებელი და საქები ის არის, ვინც ნდობის ღირსია, იმიტომ რომ ეს ნდობაა მისი გამკეთებელი. სწავლას კი იმიტომ აძლევს შვილებს, რომ სხვას არ უნდა ჩამორჩეს. მისი ხელობა ჯიბრია. სწავლა ფულის მტერია, ფიქრობს იგი: სწავლული მხარჯავი და ხელ-გაშლილიაო. წვეულ გლესს კი საქმე და სარგებლობა სწავლაში ეკუთლება: ჯარისკაცად თუ წაიყვანეს ჩემი შვილი, იქ აღარ აწვალებენ, ათი-თორმეტი კაცის უფროსობას მისცემენო. ნდობა არც ამასა აქვს სწავლულისა. ეს ან იმიტომაა, რომ გაიძვერა, ხალხის მწოველები და სხ., ვისაც ხალხზე გავლენა აქვსთ, თავის პირადი სარგებლობისთვის აძაგებენ მათ ნასწავლ პირებს, ან დაჰფიქრობენ: „გაპირვებულისთვის არც გათენებულა, არც გათენდებაო“ და რალაზე ენდოს. მაგალ. ერთ ოთხკლასიან პატიოსან ყმაწვილზე მიუთითეს საზოგადოებას მამასახლისის არჩევანის დროს, მათ კი ისევ უსწავლელი აირჩიეს. „ამას უფრო გავუბედავთო“. რასა-

კვირველია, აქ სწავლულებსაც უნდა მიუძღოდეს ამაში რაიმე ბრალი.

წვეის წმინდის გიორგის ეკკლესიას ჰყავს შემო-
მავალი: წვეა, წიფლა-ვაკე, ლაშე, აქარა და სანახში-
რე და ამით არიან ურთიერთთან შინაურებივით დაას-
ლოვებულნი. მრევლია წიფლავაკე და წვეა.

დიდი ხანი არ არის მას აქეთ, რაც ამ ეკკლესიაზე
დიდი ამბით იცოდენ ხოლმე გადახდა ძველებურად
დღეობების. თემობაც იცოდენ, სათემო მინდორიც
ქონდათ, აქ ითითებიან ერთ ადგილზე ბაზარში, რომ
აქ იყო დიდი მუხა და ყოველ წირვის შემდეგ ხალხი
აქ გროვდებოდა ხოლმეო. მოხუცები ფიქრობდენ,
ბაასობდენ ქურდებზე, სალახანა ბიჭებზე, თუ როგორ
უნდა აელაგმათ იგინი და სხვ. დიდი ხანი არ არის,
რაც აქ ქურდის სასჯელი კუპრით შეთხუზნა იყო. ხე-
ლებს გაუკრავდენ გაკუპრულს და გაუშვებდენ.

აღდგომის ღიჯანიზე სანახშირლები, განსაკუთ-
რებით გვარად ზიბზიბაძეები (სვანური ხალხია) დიდ
ბუკებს ააყვირებდენ; დროშისთვის და გალობისთვის
დიდი ცილობა ჰქონდა ხოლმე ხალხს და ორ-პირად,
სამ-პირად სამ-სამი კაცი გალობდა მშვენიერ კრიმანჭუ-
ლიან ქართულ ძილის პირებს, როგორც საყდარში,
ისე ეკკლესიის გალავანში და სათემოშიაც. აღდგომას
საყდრის გარშემო შემოვლის დროს „ქრისტე აღსდგას“
წინ „ქვა ურიას, ქვა ურიას!“ იძახოდენ და ქვებს უშენ-
დენ ლოდებს. „ქრისტე აღსდგას“ რომ დაასრულე-
ბდენ, დასძახებდენ:

აღსო ერქვა ურიას,
იმ ზიდწსა და მუხიანსა;
ცაღა ეური ჩამოთაღეს,

ცაღა ისევ შეაჩხინეს.
მაცხოვარმა ხელი მაეო,
წაუხდინა ჭინხუღი.

(შემდეგი იქნება)

ს. გაჩეხალაძე.

მასალაები

ქრისტიანობის დასრულების და ისლამის გავრცელების ისტორიის დასავლეთ სქაროველში.

ნამბობი სხვა და სხვა მოხუცებულ ქართველ მაჰმადიანებთან.

I

მურღულის გამაჯმადაანება.

მურღულში რომ შესვლა დაიწყეს ოსმალთა, მურღულელებმა იგინი არ შეუშვეს. შეჰკრეს მურღულის შესავალი კარი და ოსმალთ შეუთვალეს:

—მურღულს უბრალოდ ეჩხუბებით, მის აღებას ვერ მოახერხებთ. გინდ რომ აიღოთ, ხალხი მაინც არ ჩაგბარდებათ.

—ჩვენ ავიღებთ და ჩავიბარებთ კიდევ. — მიუგეს ოსმალთა.

—ეს ქვეყანა თამარ დედოფლის არის, ამას ვერა სახელმწიფო ვერ აიღებს, ჩვენ არავის მივსცემთ ამის აღების ნებას! მიუგეს მურღულელებმა.

—ეჰ ჩვენ ვიცით, როგორც ავიღებთ. თქვენ რაც გერჩიოთ ის ჰქენით, აწი თამარ დედოფალი წამოგემველოსთ.

— კარგი, აწი დაიწყეთ ომი, და ვნახავთ, ვინ ვის აჯობებს.

ოსმალთ გადასწყვეტეს ომი, მაგრამ ვიდრე ომს დაიწყებდნენ, მათ განიძრახეს მურღულის მოწინავე კაცების შესყიდვა. დაიბარეს ეს კაცები და თავიანთი წადილი განუცხადეს; მაგრამ მურღულელებმა უარი განუცხადეს.

— ჩვენ როგორ შევიძლებთ თქვენის თხოვნის ასრულებას?

— რატომ, მიზეზი რა არის? ჰკითხეს ოსმალთა.

— მიზეზი ის გახლავთ, რომ ჩვენ ვიდწვით თქვენს წინააღმდეგ, ხალხს ჩვენ ვაბრძოლებთ, და აბა ჩვენ რომ მათ ვულალატოთ, ეს როგორ იქმნება. მიუგეს ქართველთა.

— ბეგობას და ალობას მოგცემთ, აილულს, ფულს, ოღონდ ჩვენი სიტყვა შეასრულეთ.

— ვერ ვიზამთ ამას, ვერ შევასრულებთ. მიუგეს ქართველთა.

— მაშ დაგვაპატიმრებთ.

— დაგვაპატიმრეთ. როგორც გენებოსთ. უთხრეს ქართველთა.

— დაგხოცავთ და საქმე უფრო ცუდათ წაგივათ. მიუგეს ოსმალთა.

— დაგხოცეთ, მაგრამ რისთვისა და რაზე. ჩვენ თუ დაგხოცავთ, ჩვენს გარდა მურღულში სხვებიც არიან ჩვენზე უკეთესნი. ისინი გაუწევენ წინამძღვრობას. როგორც გერჩიოსთ, ისე ჰქენით.

ოსმალთ დააპატიმრეს ეს კაცები და დაუწყეს ტანჯვა-წამება, მაგრამ მაინც ვერ დაიყოლიეს. ბოლოს ესენი დაახრწეს, ბაწრით. ამათი ამბები მურღულში მი-

ვიდა. ოსმალებს ეგონათ, რომ ეს კაცები რომ დაეხმარებოდნენ, მათ შემდეგ მურღულელები თავს დაგვიკრავენ და დაგემორჩილდებიანო. ეს კაცები ამბავებზე მათაო. ის კი არა და ამ კაცების დახმარების მეოხებით მურღულელები უფრო გაგულიანდნენ—გაცხარდნენ და ოსმალთ სასტიკი უარი შეუთვალეს. ოსმალთ მალე დაიწყეს მათთან ომი, ომი დიდ ხანს გაგრძელდა, მაგრამ ოსმალთა ვერაფერი გააწყეს; მურღულელებმა ოსმალთა ჯარის უმეტესი ნაწილი გაწყვიტეს, სულ უკან იტრინეს. ასეთი დამარცხება ჯარისა მურღულელები-საგან ხშირად მომხდარა ხოლმე. ოსმალებს გაუქნელეს მურღულელის აღება. მურღულელის ხალხის გმირობას ის უფრო ამხნევებდა და ინახავდა, რადგანაც მურღულელში ბატონად ერთი ქართველი მღვდელ-მთავარი იჯდა, რომელიც მართავდა და განაგებდა მურღულელის ქართველთა საქმეებს.

ბევრის სისხლის ღვრის შემდეგ ოსმალთა სძლიეს მურღულელებს. მთლად აიღეს, მაგრამ დიდის შიშით და ძრწოლით. ოსმალთ უთხრეს:

— თქვენ ოღონდ ჩვენს ხმაღს მოენდეთ და სხვაფერი თქვენ ჩვენი ფიქრი ნუ გაქვსთ, ჩვენ თქვენ არაფრით შეგაწუხებთ. სხვა ხეობის ქართველებსავით სჯულს არ გამოგაცვლევინებთ. თქვენ ოღონდ ხარჯი გვაძლიეთ.

მურღულელნი დაემორჩილნენ მათს სიტყვას და დაიწყეს ცხოვრება. ოსმალთა იწყეს ფეხის გამაგრება. ნელ-ნელა შეისყიდეს აქა-იქ მოწინავე კაცები და უკანასკნელ მურღულელის ქართველებს გამოუცხადეს შემდეგი:

— მურღულელი ოსმალისა არის, თქვენ ქართველ-

ბიც ოსმალისა ხართ, ამიტომ ჩვენ ვითხოვთ, რომ თქვენ ჩვენი წმინდა სჯული მიიღოთ და გაათავრდეთ.

—ოჰ! ჩვენ მაგას ვერ ვიზამთ. ევ არ შეგვიძლიან. მიუგეს ქართველთა.

—ომი მოხდება, დაიღუპებით. საქმე წავიხდებათ.

—როგორც გერჩიოათ, დაიწყეთ ომი, ვნახოთ, როგორ იქმნება ბრძოლის საქმე!

ოსმალთა მალე დაიწყეს ომი; პირველ ხანებში იძლივნენ, მაგრამ მალე ტრაპიზონის და არზრუმის ჯარები მოვიდნენ და ასეთის შეერთებულის ძალით მურღულს დაუწყეს ომი. მურღულის ერი მოსდრიკეს. მონების ბორკილი დაადგეს კისერზედ. დამონების უმალვე გაათავრება უთარეს, მაგრამ ამათხედ უარი მიიღეს. ოსმალთა მალე მღვდლების გარეკვა დაიწყეს, მოკლე დროის განმავლობაში მურღულში ერთი მღვდელიც არ დარჩა, თვით მღვდელ-მთავარიც გამოაგდეს. საჩქაროდ ეკლესიების ნგრევა-დაქცევაც დაიწყეს. ისე უწყალოდ და შეუბრალებლად მათ არსად დაუქცევიათ ქართველთა სისხლი და ეკლესიები, როგორც მურღულში. მურღულის ქართველობამ თითქმის ასახელა თავისი არსებობა; ოსმალნი გააკვირვეს ამათ თავიანთის გმირობითა და ბრძოლით. ესენი ოსმალებს სჯულის გულისთვის დაუცხრომლად 1780 წლებამდის ებრძოდნენ. ამ ხანამდე აქ ბევრს სოფელში ქართველნი ქრისტიანობდნენ; ქრისტიანობისთვის ესენი არც ოსმალებს უშინდებოდნენ. როგორც შეეძლოთ, ისე ბრძოდნენ და იღვწოდნენ, მაგრამ ესენიც მობეზრდნენ ბრძოლას და უკანასკნელ მთლად მურღულის ქართველნი გამაჰმადიანდნენ.

ოსმალნი დაწყნარდენ და მურღულის ქართვე-

ლებს მიუჩინეს მოლა-ხოჯები. მურღულელთ მალე და-
ისწავლეს მუსულმანური ლოცვები და ლოცვის წესე-
ბი. ესენი მალე ისე დახელოვნდნენ, რომ ამათგან
ზოგიერთმა ყმაწვილებმა სასულიერო წოდებაში შესვლაც
ისურვეს და ამისთვის მზადება. მურღულელ ქართ-
ველთაგან მალე მოლა-ხოჯებიც გამოვიდნენ. ამათ იწ-
ყეს ხალხის მზადება და მაჰმადიანობის გავრცელება,
მტკიცე ნიადაგზე დამყარება. ამათ ოსმალთა დაუნიშ-
ნეს საკუთარი მუდერასი, ამას ჰქონდა თავის „მეჯლი-
ში“ და ეს განაგებდა მურღულელის ერის საქმევს. მუ-
დერასი სხვა მხრის მცხოვრებ მაჰმადიან ქართვე-
ლებს არ ჰყავდათ. მურღულელებს ოსმალებმა ასეთი
უპირატესობა უფრო შიშის გამო მიანიჭეს, რად-
განაც მურღულელების ეპეი ჰქონდათ, ქრისტიანობას
სწამებდნენ, ეკლესიების პატივის-ცემას და სხვანი,
მაგრამ მათ ვერც ხოჯებით და ვერც მუდერასი ვერა-
ფერი გააწესეს. ყოველივე ამოდ დაუშთათ. მურღულ-
ელების ზოგი თუ გაათათრეს, ზოგი სულ ვერ გა-
ტეხეს.

1840 წ. ოსმალთა დიდის მეცადინეობით შეიტ-
ყეს, რომ მურღულში თურმე გაათათრებული ქართვე-
ლები ჩუმად ქრისტიანობდნენ, და ეს ჩუმი ქართველი
ქრისტიანები მთელს მურღულელის ხეობის ქართველებ-
საც ამაგრებდნენ სჯულზე, ამათ მიმხრობილი ჰყვანდათ
თვით მოლა და ხოჯები. ქრისტიანების რიცხვი აღმო-
სჩნდა სოფელს გევლეში, თხილაზორში, ძანცულას,
თასმალოს და რამდენიმეც სხვა სოფლებში. საქმის გა-
მოძიების შემდეგ აღმოსჩნდა, რომ ხსენებულ სოფლის
ქართველთ სჯულის გულისთვის ასი წელიწადი ოსმალთ

წინააღმდეგ უბრძოლიათ და ასი წელიწადი
ქრისტიანობა ჩუმაღ შეუნახაუთ.

ერთს დროს ესენი მუსულმანებიც ყოფილან და
საიდუმლო ქრისტიანებიც. მუსლიმანობას დღისით ას-
რულებდნენ; მუსლიმანობა ისე ოსტატურად ეკავათ,
რის გამოც კაცი მათ ვერაფერს ექვს აართმევდა.
ბაირამს, რამაზანს და მუსლიმანობის ასეთ დღესასწა-
ულებს და მარხვებსაც დიდის ამბებით იხდიდნენ, სუ-
ნებსაც სიამოვნებით იხმობდნენ თავიანთს სახლებში,
ერთის სიტყვით კაცს ეს ხალხი ნამდვილ მუსლიმანები
ეკონებოდა, ვერაფერს ექვს შეიტანდა მათზე ვინმე.

ქრისტიანობას ესენი ასრულებდნენ ღამე: მათ
ერთი ოთახი ჰქონდათ ამორეული, ეს ოთახი ერთი
მოსახლის ჭვეშ იყო გაკეთებული, სარდაფივით. და-
ნიშნულს დროს ამ ოთახში გროვდებოდნენ და აქ
ლოცულობდნენ ქრისტიანულად. ამათ ჰყავდათ მღვდ-
ელი; ეს მღვდელი ტრაპიზონში იყო ნაკურთხი, ბერძნის
ეპისკოპოზისაგან. ეს მღვდელი დღისით ნამდვილი მუს-
ლიმანი იყო და ღამე ქრისტიანი. ერის კაცის ტანბ-
საცმლით იარებოდა ხალხში. სალოცავს ოთახში კი იგი
ფილონით შეიმოსებოდა. მღვდელს ჰყვანდა ვაჟი-შვილი,
და ეს ამზადებდა მას, რომ მამის შემდეგ მღვდლათ
შვილი უნდა წასულიყო. ამათ გვარს წევრთ ასე მო-
უხერხებიათ ხოლმე ყოველთვის და ესენი ყოფილან
მღვდლებად.

მღვდელი საეკლესიო ნიკთებსაც ინახავდა, ბარ-
ძიმ ფეშაუმს; სამთლებსაც აკეთებდნენ, სამთლებს ში-
შის გამო ცოტას ანთებდნენ, საკმელს კი ხშირად
აკმევდნენ; სხვა რამ საეკლესიო ნიკთებიც ჰქონიათ,
ნამეტურ ძველი ხატები, მაგრამ ყველა ესენი მათ

სწყობიათ სალოცავ ოთახის ერთს დოღაბში, ლის კარებიც კედელში ისე ოსტატურად ყოფილა ჩატანებული, რომ ხამი, უცხო კაცი იმას ვერ გაარჩევდა, ვერას შეატყობდა. საიდუმლო ქრისტიან-ქართველები საიდუმლო ლოცვას გარდა მცირედ კარშიაც ქრისტიანობდნენ. მაგალითებრ, შობა ღამეს ამათ იცოდნენ „ალილოს“ თქმა: პატარა ბიჭები ერთად შეიკრიბებოდნენ და აქა-იქ ქართველებთან „ალილოს“ ძახილით წავიდოდნენ; ოსმალთა მოლა-ხოჯები კი ასე ჰფიქრობდნენ, რომ ვითომც ბავშვები მღერიანო. ქართველნი ყველა ქრისტიანთ დღესასწაულებსაც იგონებდნენ ხოლმე და ნამეტურ უქმობდნენ შობას, აღდგომას, წყალ-კურთხევას, ახალ წელიწადს და ელიობას. ქრისტიანულ მარხვასაც ინახავდნენ. საიდუმლო ქრისტიან ქართველებს ერთი კანელი ხოჯა და ერთი მოლა გადაეკიდა; ესენი დიდის ოსტატობით ადევნებდნენ მათ თვალ-ყურს და უკანასკნელ დარწმუნდნენ ქართველთა ქრისტიანობაზე. ამიტომ მათ საჩქაროდ დააბეზღეს ქართველნი. ოსმალთს სასულიერო მთავრობამ მალე კაცები გამოგზავნა; გამოაჩიება მოაზდინეს, და რამდენიმე ბავშვი გატეხეს, რომ იგინი ქრისტიანობდნენ. პატარეები რომ არ გაეტეხათ, დიდრონებთან ვერას შეიტყობდნენ. საქმე გამოაშკარავდა. ქრისტიანებთანგან საქმის დამალვა აღარ იქნებოდა. ამათ მიმართეს ასე:

—ბატონებო, თქვენ რა გეპრიანებათ ჩვენის სჯულისაგან, ჩვენ ხომ მუსლიმანებიცა ვართ.

—არ შეიძლება, თუ მუსლიმანი ხართ, მუსლიმანი უნდა იყოთ და არა გიაური—ქართველი. გიაური და მუსლიმანი ერთად არ შეიძლება რომ იქმნეს.

—ჩვენ გიაურები არ ვართ, ჩვენ გურჯები ვართ, მიუგეს ქართველთა.

—თქვენ სუყველას დაგხოცავთ, არც ერთს აღარ დაგტოვებთ. მიუგეს ოსმალთა.

—ნება თქვენი აღსრულდეს, ხოლო ჩვენ რაც ვართ ის ვიქნებით და იმითივე გავსწყდებით.

საქმის გამოძიების და გარკვევის შემდეგ საიდუმლო ქრისტიანე ქართველები სიკვდილით იქმნენ განკითხულნი. დანიშნულს დღეს გაიყვანეს ისინი და ზოგი სახრზობელაზე ჩამოჰკიდეს და დაახრჩვეს, ზოგს თავი მოჰკვეთეს და ზოგი დაჩეხეს; მაგრამ არცერთმა მათგანმა ამ დროს წარბიც არ შეიხარეს. ქართველთა და ხოცვის შემდეგ ოსმალთა მოსძებნეს სამლოცველო ოთახიც, იქ იპოვეს ყველა საეკლესიო ნივთები და წიგნები; წიგნებს ცეცხლი მისცეს და დასწვეს, ოქროვერცხლის ხატები თვით წაიღეს და დაჰყიდეს, სხვა და სხვა ნივთები კი თათრებს დაურიგეს, სამლოცველო ოთახიც მთლად დააქციეს.

ოსმალებმა ესენი ასე უწყალოდ და შეუბრალებლად მიტომ დასაჯესო, რადგანაც სხვა ქართველების ეკვიც ჰქონდათო, რომ სხვებიც თუ არიან აქ ვინმე ჩუმი ქართველ-ქრისტიანები, იმათ ნახონ ამათი ჟღერტა, წყვეტა და თავი გაანებონ გიაურობასაო. ზემო ხსენებულ ქრისტიან ქართველთ გარდა სხვებიც ყოფილან ჩუმი ქრისტიანები, რომლებიც აქა-იქ სხვა-და-სხვა სოფლებში სცხოვრებდნენ და ჩუმაღ ქრისტიანობდნენ. ამათ რა ნახეს თათვიანთ მოძმეების დიდი ტანჯვა-წამება, შემდეგ თვითონაც განშორდნენ ქრისტიანებს და სრულიად მუსლიმანობა იწყეს, —მეტი გზა აღარ ჰქონდათ, რას იზავდნენ! ასე და ამ გვარად მოსპეს

ოსმალებმა მურღულში ქრისტიანობა, ამის მოსახლეობის შემდეგაც მურღულელი ქართველი ქრისტიანულს წესებს არ სტოვებდნენ თურმე და, როგორც ერთმა ბერძენმა (ლაზარევმა) მარწმუნა, „ალილოს“ თქმა მურღულში გათავრებულ ქართველთა შვილებს 1870 წლებამდის სკოდნიათ. შობა ღამეს თურმე ესენი ამ ლოცვით დაივლიდნენ და მიულოცავდნენ იმ ქართველთა ოჯახებს, სადაც ასეთი მილოცვა მოსწონდათ. ჩვეულებად შერჩათ კიდევ საღვთოს დაკვლა და წითელი კვერცხების შეღებვა, მაგრამ ოსმალთა მძლავრობის შეოხებით არც ეს იქმნა დიდხანს დაშთენილი მათში; უკან.სკნელ ომის წინად ყველა ესენი სასტიკის ბრძანებით იქმნა მათში აღკრძალული და მოსპობილი.

ღღეს, მურღულში ქრისტიანობის აღარაფერი ნიშნებია დაშთენილი; მურღულელი ნამდვილი ფან ტიკოსები არიან, მოძულენი ქართველთა და ყველა ქრისტიანების. უკანასკნელს ომის დროს ყველაზე დიდის ფანატრზმით ესენი აღმოჩნდნენ. მთელი მურღული ოსმალში წავიდა.

უწყიან, რომ მურღულელების მსგავსადვე იბრძოდნენ ქრისტიანობას დასაფარავად პარხალის ხეობის ქართველთ მაჰმადიანთა ზოგიერთი სოფლებელიო. ამ საუკუნის 1860 წლებამდის პარხალის ერთს სოფელში ქართველ მაჰმადიანებს ქრისტიანობაც ეკავათ და საიდუმლოდ ქრისტიანობდნენო, მღვდლად მათ მღებრაძე ჰყვანდათო. მაგრამ ამათაც შეუტყეს ოსმალებმა და დასჯა დაუპირესო. პარხლელებმა თავი გიმართლეს, სიკვდილს გადაჩინენ, მხოლოდ ქრისტიანობას კი სამუდამოდ გამოემშვიდობენო. ამ ცნობას დ. ბაქრაძე და გ. ყაზიბეგიც მოიხსენებენ.

II.

პრინციპის (ართვანი) გამაჰმადიანება.

(ნაშრომი დაჯანსაში ქრისტიან კათოლიკეებთან და ქართველ მკვლევართან).

ლივანის ხევი—დღეს ლივანად იწოდება. ლივანი ძველად იწყებოდა შესართავთან და აქედან ართვანამდის მიემართებოდა; ართვანს იქით კი, ანუ ბერთას სამზღვრიდან კლარჯეთი დაიწყებოდა. დღეს აქეთ კლარჯეთის ხსენება არავინ იცის, ყველა ლივანას უწოდებს ამ ადგილებს. ყველა ეს ადგილები ძველად საქართველოს მკვიდრს საკუთრებას შეადგენდა; აქ ქართველთ ტომით იყო მოფენილი ლივანის დაბა, ართვინიც ქართველთა მეფეთაგან იყო გაკეთებული; ეს ადგილები ძველადვე დაადგა წარმატების გზას. აქაურნი ქართველნი აღრიდგანვე შეეჩვივნენ მწიგნობრობას, ხელოსნობას, მეცნიერების მიყოლას და ღვთის-მეტყველებას. ამ ადგილებში ძველად შენდებოდნენ მრავალი მონასტერ-ეკლესია და დიდრონი სასწავლებელნი, რომელთა ნაშთნი დღემდეც შენახულან აქე-იქ. აქაურნი ქართველნი იყვნენ მეტად მხნე და ლომ-გულნი, მამულის მოყვარენი და საქართველოსთვის თავ-დადებულნი. ამას ხომ ჩვენი ისტორიაც ამტკიცებს. ამათ დიდხანს იბრძოდეს ქართველების გულისთვის პირისპირ ოსმალებთან, მაგრამ უკანასკნელ ესენიც იძლივნენ,—მუდმივ ომებისაგან დაღალულნი დაემოჩილნენ თავიანთ კარზე მომდგარს შავს ბედს და მიეცნენ ოსმალთა მონებას.

ოსმალთა მონების ქვეშ შესვლას შედეგად მოჰყვა

მთელი ამ ადგილების გამაჰმადიანება, გამაჰმადიანების წამება. ხალხი დიდს უარს იყო გამაჰმადიანებაზე, მაგრამ ხსნა არსიდან იყო. უკანასკნელ იწყეს გამაჰმადიანება და რავდენიმე ხნის განმ. ვლობაში მთელი ეს ადგილები, ბერთამდის მცხოვრებნი ქართველნი, მთლად გაამაჰმადიანეს. ამათ შემდეგ ბერთას მიადგნენ. ბერთაში ძველად შვენიერი ეკლესია იყო და ამ ეკლესიას დიდი ზე-გავლენა ჰქონდა ამ მხრის ქართველებზე; ბერთას ხსენება სასტიკად ამაგრებდა ქართველთა და ამათ მხნეობით მოსავდა გამაჰმადიანების წინააღმდეგ, მაგრამ ესეც შემცირდა უკანასკნელ. ოსმ.ლთა სცნეს საქმის ვით რება და მალე ბერთას ტაძარსაც მოხვიეს ხელი, სამღვდელონი გაძარცვეს და ეკლესია ჯამეთ გადააკეთეს. ეს ეკლესია ჯამეთ გადაკეთებული დღემდეც სდგას კლარჯეთში.

ქართველთა ოსმალთ წინააღმდეგ სასტიკად იწყეს ბრძოლა; ესენი ბრძოდნენ სასტიკად მით უფრო, რადგანაც ოსმალებმა ამარი მოძმე ქართველნი აქა-იქ დასტანჯეს უწყალოდ. და ამ ტანჯვით იგინი მაინც გაამაჰმადიანეს. ბრძოდნენ გმირულად, ნაგრამ ბოლოს ქანც-გაწყვეტილებმა იწყეს აქეთ-იქით ლტოლვა; დაბა და სოფლებმა იწყეს ვერანად ქცევა. ოსმალთ თავიანთ ხრიკები შეაჩერეს, ხალხი დააშოშმინეს. რამდენიმე ხნის შემდეგ ხელახლავ მოჰკიდეს გამაჰმადიანებას ხელი და ქართველებს დაუწყეს გამაჰმადიანება და აი როგორ: ოცი, ოცდაათი სოფელს დეცემოდნენ, ამ სოფლის ხალხს ერთად შეჰყრიდნენ, გარს ოსმალოს ჯარს შემოაკრავდნენ და თათრობას ეუბნებოდნენ. ქართველთაგან ესმოდათ:

— არ გავთათრდებით, რაც უნდა იქმნეს.

— დაგხოცავთ სუყველას, არც ერთს არ დ გარჩინთ ცოცხალს. ეუბნებოდნენ ოსმალნი.

—ნება თქვენი გახლდესთ. როგორც გერჩიოთ, ისე ჰმენით საქმე.

—ჩვენი ნება და საქმე თქვენი გამაჰმადიანება არის. მიუგეს ოსმალთა.

—არა, ჩვენ მაგას ვერ ვიზამთ. ჩვენ თქვენი ნება დახოცვის მხრით გითხარით, მიუგეს ქართველთა.

—დახოცა ჭკუის საქმე არ არის, საქმე გამაჰმადიანება არის. ეს ადგილები ჩვენ მიტოვს დაკავდეთ, რომ ქართველნი გავაჰმადიანოთ და არ ვხოცოთ. ჩვენ მაჰმადიანობის გავერცელება გვინდა, რომ ეს წმინდა სჯული გავავრცელოთ უსჯულო ქართველებში.

—ჩვენ ვერ ვიზამთ მას, მიუგეს ქართველთა.

—არა გიშავსთ-რა, ჩვენ შეგაჩვევთ, გასწავლით ყველაფერს. მიუგეს ოსმალთა. მაგრამ ქართველნი მაინც არ თანხმდებოდნენ.

ლივანელ კლარჯელებისთვის დადგა დიდი უბედურების დღეები. აქ მცხოვრებ ქართველობას გარს აუარებელი ოსმალოდან მოსული ჯარები შემოეკრა, და იწყეს ქართველების დევნა და პატიმრება მოხუცებულნი ქართველნი დედაკაცი და მამაკაცი ხმა-მალლა ჰყვიროდნენ ტირილით.

—არ გავთათრდებით, ვაი ჩვენს თავს, ჩვენს ბედს, უნდა გავაჰმადიანონ ძალით, ღმერთო ნუ გვიწყენ, გვაპატიე! პატიმარ ქართველებს მოუყარეს ერთად თავი და ყველა ესენი წყობა-წყობა მოჰყვანდათ არაყინის ხიდის გვერდით, რომელი ხიდიც ჭოროხზე იდგა. აქაყენებდნენ ქართველთა და გარს ჯარის კაცი სცავდნენ.

პურობილ ქართველთა პირდაპირ, ხიდის გვერდით, ერთ ალაგას დაასვენეს ერთი ძველი ქართველთა ხატი, რომელსაც ქართველნი დიდს პატივს სცემდნენ. ეს ხატი

ართვინის ეკკლესიისთვის წაერთმიათ ოსმალებს. გვერდით იყო თავ-საკვეთი ქვა და იდგნენ ჯალათები თავ-საკვეთით აღქურვილნი. ჰყრობილ ქართველთაგან სამ-სამნი მოჰყვანდათ ქართველთა ხატის წინაშე და გაკრძალვით აყენებდნენ და თან ეუბნებოდნენ:

—თათრდები თუ არა? თუ თათრდები ხომ კაი, თუ არა და აი თავ-საკვეთი და ჯალათი.

—არ გავთათრდები, არა და არა შეუტყის მრავალთა.

—აბა მაშ თავეები ამათ, იყვირეს ოსმალთა, და ჯალათის წინ წააყენეს ჰყრობილი ქართველთაგანი და მოჰკვეთეს თავი, და დაჭრილი ქოროხში გადაყარეს. ქართველთა ნახეს მეგობრის წამება სჯულის გულისათვის. ესენი შეჰკრთნენ, შეშინდნენ, მტერს დახანება სთხოვეს. ამათ მისცეს მათ ნება. იგინი დაფიქრდნენ. ბოლოს უთხრეს:

—გავთათრდებით, მეტი გზა არ არის.

—ძალიან კარგი, მაშ თუ გათათრება გინდათ, აგერ იმ ხატს მიაფურთხეთ, რომ ჩვენ დავრწმუნდეთ თქვენს გათათრებაზე.

—ხატს რაღაზე მივაფურთხოთ, იგი რას გიშვებათ თქვენ ან ჩვენ, რა გინდათ მისგან, რომ მივაფურთხოთ?

—რომ ჩვენ დავრწმუნდეთ თქვენს გათათრებაზე, თუ არა და, უამისოდ ჩვენ ვერ ვირწმუნებთ თქვენს გათათრებას. ქართველთა მიუგეს:

ჩვენ გავთათრდებით, მაგრამ ხატს ვერ მივაფურთხებთ.

—ვერა და დაიხოცებით. მიუგეს ოსმალთა მრისხანებით.

—ნება თქვენი აღსრულდეს, როგორც გერჩიოსთ ისე ჰქენით, ჩვენ არ შევშინდებით; და რავდენიმე ქართ-

ველთ პურობილნი წარსდგნენ წინა, და მოჰკვეთეს მათ
თავები და გადაჰყარეს ჟოროხში. ამ მოწამეების სიკვდილი
და წამება რა ნახეს მრავალთა, ესენი შეშინდნენ, იწყეს
ღრტკინვა, თავის დანანება და ამიტომ მრავალთა იწყეს
ოსმალთა ბრძანების აღსრულება და ხატზედ მიფურთხება.
ხატზე მიფურთხების შემდეგ მიმფურთხავს ათავისუფლებ-
დნენ და იქვე ათათრებდნენ. ორი დღის განმავლობაში
რვაას ქართველს მოსჭრეს თავი და გადაჰყარეს ჟოროხში,
რომელთაც ვერ გაბედეს ხატზედ მიფურთხება. ზოგნი კი
ასახელებენ, რომ ათას ოთხას კაცს მოსჭრეს თავიო.

ასე და ამ გვარად ართვინის ხილის გვერდით დიდ-
ძალი ქართველობა გაწყვეტილია ოსმალთა წინაშე ბრძო-
ლაში მაჰმადიანობის გამო. ერთ დღეს თურმე რვაას
კაცზედ მეტს მოსჭრეს თავი ქართველთაო, ვინც დარჩა
ისინი გაათათრესო და მათში ისეთის სასტიკის შიშინო-
ბით დაამკვიდრეს მუსლიმანობაო.

აქაური ქართველნი მეტად ჭკვიანნი და მხნენი იყუ-
ნენ. ბევრმა ამათგან იწყეს კათოლიკეთ თავის აღიარება,
ზოგმა სომხობა და ამით გაღიჩინეს თავი წამებისაგან,
რადგანაც ოსმალნი კათოლიკეებსა და სომხებს არ ატან-
დნენ ძალას. რადგანაც კათოლიკეთთ თვით პაპი მფარვე-
ლობდა. პაპის სულთანთან პირობაც ჰქონდა შეკრული.
სომხებს კი ხმას არ სცემდნენ, რადგანაც მათი მორიდებაც
არ ჰქონდათ. მარტოდ ქართველებს მტრობდნენ, რომ
ამათ საქართველოს მეფესა და ერთან კავშირი არა ჰქო-
ნოდათ.

ამ ადგილებში ქართველნი გაათათრდნენ, მაგრამ
ქრისტიანობას მაინც არ სტოვებდნენ, საიდუმლოდ ქრის-
ტიანობდნენ. ეს ამბები ოსმალთა შკიტყეს, ამიტომ ამათ
ქართველებს სასტიკად უწყეს დევნა და ტანჯვა-წამება.

უკანასკნელ საქმე იქამდის მივიდა, რომ ლივანელ და კლარჯელ ქართველებს ქართულს ენაზე ლაპარაკიც კი დაუშაღეს. ქართულს ენაზე ლაპარაკის დაშლამ დიდი ზედ-გავლენა იქონია ქართველებზე და ამიტომ ამით ლტოლვა იწყეს საქართველოს იმ ადგილებსკენ, სადაც ქართველი მეფე იჯდა, ქართველთა გამგეობა იყო. ოსმალთა მალე მოიღეს ამის წინააღმდეგი ძალა და იარაღი; ამათ ოსმალთს ჯარი დაახვიეს ქართველებს გარს და სასტიკის მუქარებით აუწყებდნენ თავიანთს ბრძანებას. ვინც თანახმანი იყვნენ ბრძანების—იმათ სტოვებდნენ თავისუფლად და ვინც წინააღმდეგი იყო, იმას აპატიმრებდნენ; წინააღმდეგ პირებს ერთად აგროვებდნენ და ბოლოს ყველა ამათ მისირში რეკავდნენ. ამ გარეკილ ქართველების ადგილებზე კი ნ მდვილს ოსმალებს ასახლებდნენ. აი ამ მიზეზით აიხსნება, რომ ლივანის ხევის დასასრულს მრავალს ალაგას, სოფლებში, დღეს ქართული ენა აღარ სუფევს, და ზოგიერთს სოფლებში მცხოვრებნი ოსმალურად ლაპარაკობენ. ამ მრავალ ოსმალთა მხოხებით ზოგიერთ სოფლებში თვით მკვიდრთ ქართველთა მცხოვრებთაც დაჰკარგეს თავიანთი დედა-ენა. ოსმალთა ნატურაც ეს იყო. ამისთვის ბრძოდნენ იგინი. აი ამიტომ არის დღეს ლივანის ხევის დასასრულს ადგილებში ქართული ენა მრავალს ალაგას მოსპობილი. აქ ისიც უნდა ითქვას, რომ ლივანის ხეეს იქით, კარგა გზას რომ გასცილდებით, იქითა მზრის სოფლებში კი ყველგან ქართული ენა სუფევს. ლივანის ხევიდან წაყვანილ და გადასახლებულ ქართველთა რიცხვით ძველად სავსე ყოფილა მისირი, შაში და დიარბექირი. ეს ასევე მარწმუნა ადრე აქუვისთაველმა ჰუსეინ ხ.ბაზ ქ მჯარაძემ, სახალ-

ხო მეღვკსემ, რომელიც დიარბეჭირს და ხსენებულს ად-
გილებში 20 წელიწადი ყაჩაღად იყო გავარდნილი.

აი უმთავრესი მიზეზები იმისა, რომ ართვინის ახლო-
მახლო ქართული ენა ზოგიერთ სოფლებში სრულიად
მოიხპო.

ზ. ჭ.

(შემდეგია აქნება)

არჩილ-გიჟი. 1)

(სოფ. არვეეთაში ჩაწერილი ა. მერკვილაძის მიერ.)

(ისტორიულა ლექსი—ვარაანტი).

ათასი კაცით რეჯება ²⁾ დაებარგა ნებო-ძირში³⁾,
 ბატონთან⁴⁾ ჩათარი მორბის—„მოგვემარე გასაჭირში“.
 —ძმაო, არჩილ, მოვემაროთ, ჯერ ძმა არის, მერე თვისი!
 არჩილმა წამოიძახა: „შემიკაზმეთ ბერი-კვიცი.
 შინა-ყმებს გადამიძახეთ, რომელია მარჯვე ბიჭი“...
 ერთი მათრახი შემოჰკრა... იქ მიუსწრო, ქარტლის ძირში.⁵⁾
 ლეკებმა ჟღურტული შეჰქნეს—„მოგვეწია არჩილ გიჟი“.
 რეჯებმ შემოაგინა ბატონიშვილს დედა პირში.
 ერთი არჩილმაც შესძახა: „თქვენი რჯულის საქმეც ვიცი:
 ზოგს მოგკლავ და ზოგს დაგარჩენ, ზოგს ღორის ქონს
 გასხავ პირში!“
 ამაზედ სროლა შეიქნა... არჩილ ჩაჯდა ცოტა თხრილში, —
 ხოსია მაჭავარიანი შორს დაესწრო გასაჭირში!—

1) დიდი მეფე-სოლომონის ძმა და სოლომონ მეორის მამა რასაც აიხუმებდა, მის დაძლას აღარაფერი ეშველებოდა თურმე და „გოყსაც“ მატომ ეძსნდენ მეტ სხეულად. ძალან მელაყ-ღონაერი ვაშკაცი უფიდილაუე! მის სრმდის უუაზე კატა თამამად გაიფიდათ; რასაც შემოჰკრავდა, მისი გადარჩენა ეოულად შეუძლებელი იყოთ,—ამბობენ.

2) ლეკების ბელადის სხეულია.

3) ნებოძირი სოფელია ბეჟანთუბნას ქვემოთ.

4) დიდ-მეფე სოლომონთან. „სახაბაო გიორგის სჭერია, მეფის ძმის, რომელიც უმეშვეიდროდ გადასულა“, — ამბოს ზეპირ-გადმოცემა.

5) ჭარტალი სოფლის სხეულია, რომელიც ახლანდელ ხარაგაულის მხლობლად მდებარეობდა.

— არ გებრალეები, ხასია?! დამიკოდეს ბერი-კვიციანი!
— ნუ გეშინია, ბატონო! თოფის სროლა მარჯვე ვიცი.
ხოსია მაჭავარიანი მიუჩოჩდა მუხლის ძირში.
მოუშვა ხოსიამ თოფი, შეახეთქა ფიშტო მუჭში.
ამოიღო ასი ოქრო, ში ჩაუღდა ჯიბის-ყურში⁶⁾.
ბერმა-კვიციმა⁷⁾ სთქვა საწყალმა: რა იმედს მეუბნებოდი.
ამას რა მომათიქრებდა, თუ საფრად გამიკეთებდი!
შეიდი თოფის ტყვია მომხვდა, ძალად ვერ გავმრთელ-
დებოდი.

აქივების რა ბრალია? ვერ შემაწყობდენ წებოთი.
მეჯინიბის ჯაერი ჩამყვა... ნეტა, მას მაინც ვრგებოდი!
დილას აღრე ადგებოდა, წელს დამიხელდა ერბოთი.
ლიტრა ქერს, რომ ამიდებდა, მას შემაქმევდა გემოთი!
აღმართში ვიყავ მერანი, დაღმართში დავგოგდებოდი—
ასი ფრთა ჩიგვი მენახა, მწყერივით გავგოგდებოდი,
სიბ ქვაზე მექენებოე, შუბივით დავკავდებოდი,
ათას მხარ თხრილზე მივეგდე, რწყილივით გაგებებოდი,
სადაც თოფის სროლა იყო, მე შენი შიშით ვქრებოდი,
ათას ზარბაზნის სროლაზე, მე ვგონებ, დაგებრთხებოდი?!
ზადი რომ არსად მქონია, ოთხივ ფეხ-ქვეშ მქირდა ოფთა⁸⁾,
ყვავო, ყორანო, რა გრჯოდა, შენ ჩემი ხორციით ძლომაო!

⁶⁾ აწილმა ხასიას.

⁷⁾ „ბერა კვიცი“ აწილას ცხენის სახელია. „ღამის-
მთაში“ ერთ სიბ-კლდეაჲს დაღმართზე ხაღის მსკავსად
დაღარულ საბებს უწოდებენ: „ბერი-კვიციას ნაკვალევაო: აწი-
ლა ბერ-კვიცს ამ კლდეზედ დასტეხებდაო.

⁸⁾ ცხენის სატკეავარია.

ნათლის-მცემელი და გლახაკი

(ლეკენდა)

ერთს ქვეყანას ერთსა გლახას ჩოხის კინკი ენატრება,
წავიდეთ და მოვიყვანოთ—ჩვენი მწყემსი შეიქნება.

იქნება ღვთისგან ბრძანება—გლახას შვილი გაუჩნდება.

შვიდი წელიწადი გადის, უნათლავი დაურჩება.

დალოცვილი ქრისტე-ღმერთი ნათლი-მცემელს ეუბნება:

—გლახას შვილი გაუნათლე, თუ შენ გლახა გებრალემა.

—მოგუნათლავ, მაგრამ გლახა ბოლოს გამიკობტავდება.

წაბრძნდა ნათლი-მცემელი, გლახის კარზე ჩამობტება,

ნათლი-დედა სიშიშვლითა კარის უკან ამოდგება;

სიგლახაკით ნათლი-მამა ზეზე ველარ წამოდგება!

სვინა სახლში შეიწვიეს, გლახას შვილი გაუნათლა.

—ნათლი-დედა! ნათლი-მამა! სვინას პური ეშივნება.

—ღმერთმა იცის, ჩემო სვინავ, შენთვის სული ამომხდება!

მაგრამ რა ვქნა?...

გავა შკადი წელიწადი, პურის ყანა არ მდებია.

არც მყაფს ხარი, რომ შევაბა; არცა ფური მეწველება.

გადაახა ფიცხლავ ჯვარი—ყოვლის ფერი მიეცემა!

ანთებული კელაპტრები ყოველ კუთხით ენათება;

მარმარილოს კოშკებზედა თვალი აღარ გადაწვდება!

ობოლი წყარო, წისქვილი გლახას ბაღში გაშენდება.

—ადექ და ბელელს დახედე—პური ბევრი დაგიხვდება.

ადექ და ქურებს დახედე—ღვინო წითლად დაგიხვდება.

ათასი თავი ჭამბარი სალამოს კარზე მოდგება.

მურასა ტანისამოსი დაკეცილი დაგიხვდება.

ცხრა ტყაოსანი მოახლე ნათლი-დედას ეახლება.

—მისრის ქალაქის ხელმწიფე ნათესავად გაგიხდება,

—ეგე სვი და ეგე სკამე—ულეველი შეგეკნება;
ათზე ერთი ღმერთს შესწირე,—ისიც ღმერთსა იამება.
ათუ ათზე ვერ გაიმეტო, ოცზე ყაბული იქნება.
უთარგმნებდა, უბრძანებდა—ნათლი-დედას ავიწყდება.
—ღმერთმა იცის, ჩემო სვინა! ეს დოვლათი რა მიჩნდება!!

წავიდა ნათლის-მცემელი.

წელიწადი გამოვიდა, ნათლულს აღარ ესტუმრება,
დალოცვილი ქრისტე-ღმერთი ნათლი-მცემელს ეუბნება:

—წადი, შენს ნათლულს ეწვიე: ნახე, როგორ დაგიხვდება.
წაბრძანდა ნათლი-მცემელი გლახის ბაღში ჩამოხტება,

—ნათლი დედა, ნათლი-მამა! სვინას პური ეშივნება.
—ადე, ქალო, კარს გახედე—რა მალ-მალე დაეთრევა!

—ნათლი-დედა, ნათლი-მამა, სვინას ეგ არ ეკადრება!
სვინა სახლში შეიწვიეს, დეუბანზე ჩამოჯდება.

ნათლი-მამა სიკობტავით ზეზე აღარ წამოდგება.
ნათლი-დედა წამოდგება—ზვისა შუქი თან აჰყვება.

სალამოს ყიმი შეიქნა, სვინას ვახშაშს უკეთებენ.
იმას რომ ერთი ცხვარი ჰყავს... რომ ვიამბო, მეზარება!

ოთხივ-ფეხით კოჭლი არის, ორივ-თვალით ბრმა იქნება.
ამდენი სატკევერანი - მისი ხორცი არ იქვება!

—თვალ-მართალი ღმერთს შესწირე—ბრმა და კოჭლი
გამთელდება.

ნათლი-დედა, ნათლი-მამა, სვინას ეგ არ ეკადრება!
—გეკადრება და ეგ კამე, თორემ... კარი გაგვევლება.

შემოწყრა ნათლი-მცემელი, ფიცხლად კარი გააღრა.
-ათუ შემომწყერ, სულ... რალა ვჰქნა! ამოვწყდები შიმშილითა!

დალონდა ნათლი-მცემელი—„წავახდინო? როგორ? რა
ვჰქნა? მე მირონი შეწამება“.

დააქირა ყავარჯენი—სახლი მტვერად გააღინა,—
დღესაც მიღის დანაშრეტი... ზღვა და კუპრი აღადგინა!

სისხლი მისი ენდროთ იქცა,—თხრის კაცი და არ ილევა;
თმანი მისნი—ბალახათა: ძროხა სძოვს და არ ილევა.—
ეს ამბავი ამის მომქმედს არასოდეს დაელოვა!

ზ ა მ ო ც ა ნ ე ბ ი

(სოფ არგვეთაში ჩაწერილი მისივე).

აზილ-აზილა ზამზილა, დოშაჟი აბრეშუმისა—
 ზედ ადგას ცახე-ქადაქა, საძირკველი აქვს რეინისა.
 — (ქოშები).

აღი გიხურს, კანი გიხურს, საფურა გითახთახებს.
 — (ყალიონი).

აღხაა, მაღხაა, თაე-მოკრულა ხაღთაა,
 ვანც ამას ვერ გამოაინბოს, ზაღწია და კლახაა.
 — ხალთა.

ამ ჩემს ზატარა საედარშა ორა ხატა ასვენა.
 — (ნიგეზის კაკალი).

ამ ჩემს ზაწია საედარსა
 ვუტრიალე, ვუტრიალე, კარი კერსად ვერ ვუნახე.
 — (კვერცი).

ასე ვიყავ შენ, როგორც ანლა შენ,
 ისე გასდი შენ, როგორც ანლა შე.
 — (კრუნი და წიწილები).

ასიანისა მთახედა ასი ცხვარი მოგოგავს,
 ერთ ნუკრს ფეხი მოტეხია, ეველა ამას უეურებს.
 — (დგიმ — სავარცხელი).

ასლამაზა მე მქვია, ასი ტუაჟი მანვია,
 აბრეშუმის ქორი თავზე გადამასხია.
 — (სიმინდის ტარო).

ატა-ტომარა, ბატა-ტომარა,
 სახელს რომ გეტყვი, გვარს მიტომ არა.
 — ტო^არა.

ატაცუნა, ბატაცუნა—ბატონსაც და ემასაც უნდა.
 — ხაყერი.

ბაბუ წევს და ბაბუს სიხავს, ბაბუს წვერა მიწაშია.
 — პრასი.

ბევრჯერ მნატრობენ, გულისთ მეღვან,
როცა მოვალ კი—იმაღლებიან.

წვიმა.

კბერ-კბერ გორაზე, კუპრი ამოდენაზე.

ტიანტველები.

კბერ-კბერ სერზედა წითელი ჯამი ამხვია.

ნიცე—სოკოა.

ელაა, ღორღომელაა, მიწაში ჩამძრომელაა.

სახუნელი.

ერთი გღია—ვერ ადგება,

ერთი სჭამს და ვერ გაძლებს,

ერთი დადის—ვერ დაჯდება.

ნაცარი, ცეცხლი, კვამლი.

ერთა თხა მუაჯდა ბელაო, შურგზე გაედვა ეხაო,

მისმა სიტყვამ და მასხუმს ქვეუხა შეაჯერაო.

სასწორი.

ერთა რამ სულაერა—ვერ დაარჩევ თხაღშია,

ცალი ხარი დაუჭირავს, უკავია ზირშია.

ტკიბა.

ერთი ფრანკელი მოფრანკეს, უფრთო, უთაკლო, უფურო,

ვაი, თუ ვერ დაუჭარო! არა და... როგორ ვუფურო?

ბურთი.

ეს რა არის?—მასრა არის, მასრას უკან ფარა არის—

ფარა მოჭკედალი არის.

ტუჩ-კბილი.

ეს ჩემი თეთრა ქათამი დედე-დედე დაქარკატმის.

ქაფი.

შეტას ავაკდე ისარი—გეგუთს ჩავაკდე ფიცარა.

?

შეტას ქოთანა ჭკიდას საკძისა და კანისაო,

შიდ აწყვია მხარ-მარკალი თაინას და კრავისაო.

ბროწეული.

თავი ხეში, თხელი შესვი,
სქელი—შენს შევდარს და ცოცხალს.

— სკა, თაფლი და ხანთელი.

თავ-ხერხი, ბოლო-ნამკადი, რატომ ვერ იცან მამალი.

— მამალი.

მამა—კოჭლი, დედა—ღამაზი, შვილი კი გიჟია.

— ვაზი, ყურძენი და ღვინო.

მე ვერადი და შენ კი სჭამდი,
რტემუვას (ცემას) რადს შემართლები.

— სამტკიც-საცერი.

მიდის-მოდის ქარავანი, არ უკვება ქალბანი.

— კარი და კოტეხი.

მოვიდა შარავანდელი, ვითა ღამზარი ენთების,
ცეცხლის ნაბურწკალები აბედს არ მოკეადების,
არც არა სამკაულია, არც ხანდუკში ჩაიდების,
ამისა გამომცნობელი უგზურად არ ჩაითვლებისა.

— ციციანთელა.

თახი კაცო სხლს აშენებს, ერთი გარეშემო უვლას.

— წინდა და წინდის ჩხირი.

ორისკან თორმეტა, ოთხისკან—ოცდა ოთხი,
ნახევარი რკინა არის, ნახევარი—რქა და ხორცა.

— ნალ-ლურხმანი და ცხენის ფოლები.

სახქელს უკან კვასია, დედა-მიწა მოხია.

— მეღო.

უსულო არის ორსულად სულიერისა მშობელი,
შვილსა შობს, დედა მოკვდება—ძვირია გამომცნობელი.

— კვერცი და წიწილა.

უსულო და უფხო—წელისა ნადირა.

— წურბელა.

ქალი იჭდა ტახტახედა, ცრემლს ისროდა კალთახედა.

— წისკელი.

ყოველი კაცი მიწვა-მოწვა, ბასკეინსელა ზეზე არის.
— რწყილი.

შავი არის შაშვავითა, იკბინება ძაღლივითა,
კატსა ღამით ათამაშებს, ქამანზა და სტვარავითა.

— რწყილი.
შემოვუარე კერას—სელი მოვჭკიდე ღრენიას.
— ჯინჭარი.

შიგნი—ათასი, კარედ—ატლასი.
— ბროწეული.

შინდი, შვიდი-შინდის ძირი, შეკრული და შებეჭდილი,
ვერც მე გავხსნა, ვერც სხვა გახსნის, ვერც გაიარე
მეივის-შვილი!

— დიდ მარხვა.
ჩემი ზატარა მანანა, ხან გაიტანებს—ხან არა.

— ციციანთელა
ჩემი ზატარა ბაჭია, სირბილათ არის მაკვია.

— თიბისტარი.
ძირი ნედლა, შუა—სმელა, წვერო აბრდლიაღებულა.

— აღება დიდ-მარხვა და აღდგომა.
წაიქცა ჭირკი, მაესა ჭიანჭველა.

— ღორი და გოქებო
წითელა ხარის ნაწოდზე ბაღახი არ ამოსულა.

სე გავთაღე ხისა, არა ნაიოტისა—

შედან და გამოდიან ანგელისნი ღვთისა.
— სუა და ფუტკარი.

სე ვარ, სე მრუდედ გაზრდილი, ვერ შემომწვდება ნადირი,
შენ მადი ენკენის თვეში, თუ ვერ გაჭამო სადილი!

— ლელვი.
ჭერ დედა არ შობილიყო, შვილი ქალაქს მადიოდა.

— ალი და კვამლი.

ჩ ვ ე ნ ი

„კრებული“

მეორე წელიწადში გადადგა.

დღემდი ჩვენ უფლება არა გვქონდა, რომ გარდა ყოველგვარ ჩვენი ნაწერისა, სხვების რამე დაგვებქდა ჩვენს «კრებულში», დღეს-კი ნება გვაქვს, რომ სხვებისაც ვებქლოთ ხოლმე, და უკეთესმა ჩვენმა მწერლებთანმა კიდევ აღგვითქვეს დახმარება.

ფასი იგივე დარჩება: ვაგზაუნით ფოსტით 7 მან., გაუგზავნელად — 6 მან., ნახევარის წლით — 4 მან., თვიურად და კერძო №-რი — 60 კ.

— (ფულის შემოტანა ნაწილ-ნაწილადც შეიძლება). —

რედაქცია გადატანაღა და ევარაღაში

კერძო განცხადება ყოველ საგანზე მიიღება ჩვეულებრივზე იათად და განცხადების ფულის გარდახდაც შეიძლება ნაწილ-ნაწილ.

აღრესი გამომწერლებისათვის: დ. ყვირილა, „კრებული“-ს რედაქცია და თბილისში წერა-კითხვის გამავრც. საზოგადოება.

„კრებული“-ს რედაქტორი და გამომც. **აკაკი.**

P. S. ბევრი გვეკითხება, „თავგადასაგაღის“ ცაკრქეღება იქნება თუ არაღ. ამ წელში კიღეღ დაიბეღღება ეს თსხუღება და ბევრი სსხვაც, რომეღეღ უკვე დამზადეღულია.

ამ წელშივე გამოვა ცადეღე წიგნად ბ-ნი მოსე ჯანაშვიღის „კალეოგრაფიული აღგომი“, რომეღეღ „კრებული“-ს ხელის-მომწერღებს იათეფასად დაეომებათ.

რედაქციაში შესაძენად მოიბოეება წარსული წლის „კრებული“-ს თორმეტივე წიგნი, ფასი შეიღი მანეთია.